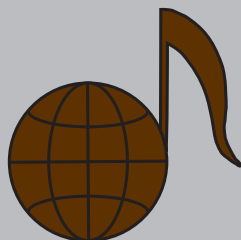

MIMI URBANC

POKRAJINSKE
PREDSTAVE
O SLOVENSKI
ISTRI

GEORITEM 15

POKRAJINSKE PREDSTAVE O SLOVENSKI ISTRI

Mimi Urbanc

GEORITEM 15

POKRAJINSKE PREDSTAVE O SLOVENSKI ISTRI

Mimi Urbanc

LJUBLJANA 2011

GEORITEM 15

POKRAJINSKE PREDSTAVE O SLOVENSKI ISTRI

Mimi Urbanc

© 2011, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Urednika: Drago Kladnik, Drago Perko

Recenzenta: Milan Orožen Adamič, Tatjana Resnik Planinc

Prevajalec: Deks d. o. o.

Kartografki: Jerneja Frid, Manca Volk

Fotografki: Mateja Breg Valjavec, Mimi Urbanc

Oblikovalec: Drago Perko

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Drago Perko

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tisk: Collegium Graphicum d. o. o.

Naklada: 250 izvodov

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.53(497.472)

URBANC, Mimi

Pokrajinske predstave o slovenski Istri / Mimi Urbanc ;
[prevajalec Deks ; kartografki Jerneja Frid, Manca Volk ;
fotografki Mateja Breg Valjavec, Mimi Urbanc]. – Ljubljana :
Založba ZRC, 2010. – (Georitem, ISSN 1855-1963 ; 15)

ISBN 978-961-254-258-0

255245312

GEORITEM 15

POKRAJINSKE PREDSTAVE O SLOVENSKI ISTRI**Mimi Urbanc****AVTORICA****Mimi Urbanc**

mimi@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si/urbanc>

Rodila se je leta 1969 v Kranju. Po končani gimnaziji v Škofji Loki se je vpisala na študij geografije in zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in ga končala leta 1996. Za diplomsko nalogo z naslovom Kmetijsko obremenjevanje okolja na gorenjskih Dobravah v energetski luči: na primeru naselij Goriče, Letence in Srednja vas je prejela fakultetno Prešernovo nagrado za študente. Leta 2002 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani zagovarjala magistrsko delo Poskus tipologije kulturnih pokrajin v Sloveniji, leta 2007 pa na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem doktorsko disertacijo Vpliv spreminjanja državnih mej na kulturno pokrajino v slovenski Istri.

Takoj po končanem študiju se je kot asistentka zaposlila na Geografskem inštitutu Antona Melika. Od leta 2008 je znanstvena sodelavka. Je pomočnica predstojnika, zadolžena za mednarodno sodelovanje, in predstavnica Slovenije v *Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape*. Od leta 2010 je pomočnica direktorja ZRC SAZU za mednarodno sodelovanje. Na nacionalni ravni je aktivna v Zvezi geografov Slovenije. Ukvarja se s preučevanjem kulturnih pokrajin, historično geografijo, agrarno geografijo, okoljevarstvenimi vsebinami in regionalnim razvojem.

IZDAJATELJ**Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU**

gi@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si>

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ki je bil ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, socialno geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico ter zemljepisni muzej. Na inštitutu je sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Ukvarja se predvsem s geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodeluje pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizira znanstvena srečanja, izobražuje mlade raziskovalce, izmenjuje znanstvenike. Izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstvene knjižne zbirke Geografija Slovenije, Georitem, GIS v Sloveniji, Regionalni razvoj in Naravne nesreče.

GEORITEM 15

POKRAJINSKE PREDSTAVE O SLOVENSKI ISTRI**Mimi Urbanc**

UDK: 911.53(497.4Istra)

COBISS: 2.01

IZVLEČEK

Pokrajinske predstave o slovenski Istri

Kulturna pokrajina je kompleksen pojav in obenem proces, je medij in rezultat človekove dejavnosti ter njegovega dojemanja. Monografija temelji na postmodernističnem gledanju na pokrajino, v katerem pokrajina ni več samo materialna stvarnost, ampak družbeni in kulturni dokument. Njegovo branje omogoča razkritje pomenskih slojev in procesov, ki ta dokument sestavljajo. V knjigi prikazujemo dojemanje in zaznavanje prostorskih učinkov posledic zgodovinskih dejstev v slovenski Istri v 20. stoletju. Niso nas zanimale neposredne spremembe sestavin kulturne pokrajine, ampak odnos ljudi do njih, zato smo uporabili teorijo družbenih predstav, s katerimi predstavljamo pokrajino kot kompleksen pojav. Osredotočamo se na predstave pokrajine in zgodovine, kot so zastopane v različnih pisnih virih: literarnih, strokovnih in znanstvenih. Vsaka literatura je lahko vir znanstvenega proučevanja in omogoča ustvarjanje novega geografskega znanja in vedenja. Pričujočo raziskavo namreč gradimo na metafori »pokrajina je besedilo«, ki ga je napisala (oblikovala) družba. To besedilo lahko berejo in interpretirajo tako strokovnjaki (znanstveniki) kot tisti, ki pokrajino uporabljajo. Pokrajina ni več tisto, kar vidimo; je konstrukt tistega sveta.

Empirični del, v katerem smo sledili postopkom utemeljevalne teorije, smo izvedli z računalniškim programom ATLAS.ti. Analizirali smo 147 besedil s skupno 3344 stranmi oziroma 6.189.564 znaki. Kodirali smo več kot 1000 pojmov, ki smo jih združevali v skupine oziroma kategorije, ki kažejo široko razvejeno družbeno predstavo o pokrajini in pokrajinski dinamiki, pri čemer odražajo tesno prepletanje materialne in nematerialne sfere ter pokrajinskih procesov. Opredelili smo devet vidikov pokrajine: pokrajina kot naravno okolje, pokrajina in stiki s sosednjimi območji, pokrajina kot vir preživetja, pokrajina kot pripadnost, odtujenost od pokrajine, pokrajina kot podeželska idila, pokrajina spolov, pokrajina kot dostopnost in mobilnost ter pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem.

Na temelju sinteze omenjenih devetih vsebin smo prišli do sledečih sklepov:

- Gibalo razvoja pokrajine v podeželski Istri je odnos med mestom in podeželjem, ki je obenem odraz razmerja moči med njima.
- Največje spremembe v pokrajini so povzročile politične razmere po 2. svetovni vojni, uresničevanje idej socializma in odrezanost slovenske Istre od Trsta.
- Spremembe mej in spremljajoče družbenopolitične razmere so odločilno vplivale na življenje ljudi, kar se nazven odraža v kulturni pokrajini. Spremembe so bile tako hitre in globoke, da jih ljudje niso imeli časa ponotranjiti, kar ustvarja občutek odtujenosti in posledično vodi v krizo identitete.
- Meje so globoko zarezane v vsakdanje življenje Istranov, zato so izzvale negativne odzive.
- Čas je pomemben dejavnik v kulturni pokrajini, saj imajo spremembe časovno dimenzijo.

KLJUČNE BESEDE

geografija, slovenska Istra, kulturna pokrajina, kvalitativna analiza besedil, ATLAS.ti, družbene reprezentacije

GEORITEM 15

POKRAJINSKE PREDSTAVE O SLOVENSKI ISTRI**Mimi Urbanc**

UDC: 911.53(497.4Istra)

COBISS: 2.01

ABSTRACT**Landscape Representations of Slovenian Istria**

A cultural landscape is simultaneously a complex phenomenon and a process; it is a medium and a result of human activities and perception. This monograph is based on a postmodern view of the landscape and it understands the landscape not only as a physical phenomenon, but especially as a social and cultural document. Reading this document discloses the layers of meaning and processes that comprise it. This study examines the understanding and perception of the spatial effects from the history of Slovenian Istria in the twentieth century. It does not deal with direct changes in cultural landscape features, but rather with people's relationship to them, and so social representation theory is used to represent landscape as a complex phenomenon. The focus is on representations of the landscape and history, such as their appearance in various literary, professional, and scholarly texts. Any literature can be a source for scholarly study and can enable the creation of new geographical knowledge and awareness. This study is constructed on the metaphor »the landscape is a text« that is written or shaped by society. This text can be read and interpreted by both scholars and those that use the landscape. The landscape is no longer the thing we see; it is a construct of this world. The empirical section traces the processes of grounded theory using ATLAS.ti software; 147 texts were analyzed, totaling 3,344 pages or 6,189,564 characters. More than 1,000 concepts were coded and then combined into categories revealing a diverse social conception of Istria's cultural landscape and landscape dynamics, expressing the close interconnectedness of the material and intangible spheres, as well as their underlying processes. The result is nine aspects of the landscape: the landscape as a natural environment, the landscape and links with neighboring areas, the landscape as a living source, belonging to the landscape, alienation from the landscape, the landscape as a rural idyll, the gendered landscape, the landscape as accessibility and mobility, and the landscape as a rural–urban relation. The following conclusions were reached based on a thorough synthesis of the nine aspects mentioned above:

- The driver of development in rural Istria is the relationship between town and countryside, which is also an expression of the power relationship between the two.
- The political situation after World War II, the implementation of communism, and the isolation of Slovenian Istria from Trieste caused the greatest changes to the landscape.
- Border changes and the accompanying social and political conditions had a decisive impact on people's lives, which is outwardly expressed in the cultural landscape. The changes were so sudden and wide-ranging that people did not have time to internalize them, which created feelings of alienation and subsequently led to an identity crisis.
- Borders cut deeply into Istrians' everyday lives, and so they led to negative reactions.
- Time is a significant factor in cultural landscapes because changes have a temporal dimension.

KEY WORDS

geography, Slovenian Istria, cultural landscape, qualitative text analysis, ATLAS.ti, social representations

Vsebina

1	Uvod	11
2	Terminološka in metodološka izhodišča	13
2.1	Kultura	13
2.2	Kulturna pokrajina	13
2.3	Pokrajina in identiteta	14
2.4	Pokrajina je besedilo	15
2.5	Pokrajina je proces	17
2.6	Preučevanje pokrajine	18
2.7	Teorija družbenih predstav zastopništev	20
3	Časovna in prostorska opredelitev, izbor besedil ter metoda	21
3.1	Slovenska Istra – časovna in prostorska opredelitev	21
3.2	Izbor besedil	23
3.3	Metoda utemeljevalna teorija	34
3.4	Priprava besedil za analizo	36
3.5	Analitično orodje – program ATLAS.ti	36
4	Pokrajinska dinamika v slovenski Istri	41
4.1	Pokrajina kot naravno okolje	41
4.2	Pokrajina in stiki s sosednjimi območji	50
4.3	Pokrajina kot vir preživetja	55
4.4	Pokrajina kot pripadnost	67
4.5	Odtujenost od pokrajine	76
4.6	Pokrajina kot podeželska idila	88
4.7	Pokrajina spolov	92
4.8	Pokrajina kot dostopnost in mobilnost	99
4.9	Pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem	111
5	Sklep	119
6	Seznam virov in literature	128
7	Seznam slik	133
8	Seznam preglednic	135

1 Uvod

»... Sčasoma je postala vodna gladina čudovita knjiga – knjiga, ki je bila nerazumljiva za neposvečenega potnika, ki pa je meni odpirala svojo dušo brez pridržkov in mi izročala svoje najbolj dragocene skrivnosti tako jasno, kakor bi jih pripovedovala na glas. In to ni bila knjiga, ki jo prebereš in potem vržeš proč, zakaj vsak dan je pripovedovala novo zgodbo. Vseh dolgih dvanajst tisoč milj ni bilo nikoli ene same strani, ki bi bila prazna, nobene strani, ki bi jo želel preskočiti, misleč, da boš na prihodnji strani našel kaj bolj zabavnega ali drugačnega ... Zdaj, ko sem obvladal govorico vode in sem spoznal vsak najmanjši obris na njenih bregovih kakor abecedo, sem veliko pridobil ...« (Twain 1961, 55).

Pokrajina je del Zemljinega površja, ki se po svojem videzu in značaju loči od okolice (Kladnik s sodelavci 2005, 292). Sestavljajo jo vrste pokrajinskih sestavin, njih pa pojavi in procesi (Perko 1998, 14). Izraz pokrajina se na prvi pogled zdi preprost in jasen, v resnici pa je zapleten in kompleksen (Olwig 1996, 630). Bolj ko prodiramo v njegovo bistvo, bolj se to odmika in porajajo se nova in nova vprašanja. Odgovori nanje so pogosto dvoumni in nezadostni ter odpirajo nove dileme. Jasno je, da pokrajina ni le kompleksen sistem naravnih in družbenih značilnosti, ampak je tudi miselna institucija, simbol, je odprta knjiga, ki nam omogoča, da prodremo v njeno notranjost in se seznanimo z njeno vsebino. Njeno prebiranje nam odkriva številne zgodbe, prepletene s preteklostjo, ideologijo, življenjem ljudi, prav tako kot plovba po Misiipiju.

Pokrajina je rezultat odnosa med naravnim okoljem in človeško družbo. Soustvarjali so jo ljudje, upoštevaje okolje, ki jih je obdajalo. Pri njenem oblikovanju so imeli ključno vlogo družbena sestava, kulturna tradicija, gospodarske dejavnosti in politični vzorci. Način, kako so ljudje in okolje okrog njih vplivali in še vplivajo drug na drugega, se je spreminjal in se še spreminja v časovnem, prostorskem in zgodovinskem kontekstu. Pokrajina je v vsakem primeru družbeni konstrukt. Če jo hočemo pravilno razumeti, jo moramo pojmovati v kontekstu njene lastne naravne in kulturne zgodovine (Whyte 2002, 7).

Pokrajina je vsepovsod okrog nas. Včasih imamo z njo vsakodnevne stike, tako fizične kot miselne. Zaradi te dinamične povezanosti se neprestano spreminja, vendar je hitrost spreminjanja različna. Nekatere spremembe potekajo počasi in so zato komaj zaznavne, druge so hitre in temeljite. Ravno zaradi časovne dimenzije pokrajina odseva vzajemno dogajanje v sedanjosti in preteklosti ter omogoča oblikovanje identitete na osebni, krajevni, regionalni in državni ravni. Pokrajine so večplastne in vsebujejo spomin na pretekla obdobja človekovega delovanja na Zemlji.

Ljudje imamo zelo različne poglede na pokrajino, zato je njena narava pogosto sporna. Vsakdo jo vidi drugače in ji pripisuje svojo simboliko. Obdobje, ko je bila pokrajina razumljena zgolj kot materialni okvir, v katerem so ljudje živeli in delali,

je že zdavnaj mimo. V sodobnem času je razumevanje pokrajine povezano s prostorsko organizacijo družbe (Sagan 2004, 141). Tudi odnos do nje in njena interpretacija sta povezana z lastnimi izkušnjami in vrednotami: kapitalist bi na primer pokrajino ocenjeval skozi finance, umetnik z estetskimi merili in naravoslovni znanstvenik z ekološkimi merili. Razlike so tudi v pogledih zunanjih opazovalcev (*outsiders*) in udeleženih opazovalcev (*insiders*). Prvi živijo in delajo v neki pokrajini in imajo zato z njo dnevne stike, medtem ko jo drugi doživljajo bolj obrobno.

Spremembe pokrajine smo preučevali s kvalitativno metodo, imenovano utemeljevalna teorija, ki temelji na preučevanju besedil. V analizo smo poleg znanstvenih in strokovnih besedil vključili poljudne članke ter prozo in poezijo. Najbolj osebna besedila, ki opisujejo dogodke posameznika in njegov subjektivni pogled na svet, so ogledalo časa, v katerem so nastala. 147 besedil s skupaj 3344 stranmi oziroma 6.189.564 znaki smo analizirali s programom ATLAS.ti.

Z uporabljeno metodo, ki je novost v slovenski geografiji, smo želeli pokazati oziroma nakazati sodobne in v slovenski geografiji še nepoznane načine preučevanja pokrajine. Pri delu smo izhajali iz bistva kulturne pokrajine, iz njene kompleksnosti in razvojne dinamičnosti ter se naslonili na aktualno idejo v kulturni geografiji, na razumevanje pokrajine kot besedila. Za ugotavljanje dojemanja in predstav o pokrajini smo uporabili teorijo družbenih predstav oziroma zastopništev. Tako smo presegli oziroma nadgradili doslej uveljavljeno preučevanje pokrajine z vidika materialnih prvin in odprli pogled v nematerialno, neotipljivo sfero pokrajine. Pomeni, ki jih ljudje pripisujejo pokrajini, se po pomembnosti zagotovo lahko kosajo z otipljivimi sestavinami pokrajine, saj je človek njen najpomembnejši preoblikovalec. Upoštevanje dojemanja pokrajine ni zgolj akademska domena, ampak ima tudi praktično vrednost. Tisti, ki odločajo, bodo lahko svoje odločitve o posegih v pokrajino utemeljevali in sprejemali, upoštevaje ljudi in njihovo dojemanje pokrajine.

Zanima nas (ob)mejna pokrajina v 20. stoletju. Meja kot stičišče državnih oze-melj in političnih sistemov vpliva na človekovo življenje in na pokrajinske značilnosti. Mejna pokrajina se spreminja neposredno zaradi političnih, upravnih in gospodar-skih ukrepov ter posredno zaradi človeka in njegovega prilagajanja mejam. Meja in pokrajina sta pojava, ki sobivata, se dopolnjujeta in si včasih tudi nasprotujeta, nek-je nad njima pa je človek, ki je razpet med materialne in miselne oziroma spoznavne meje ter pokrajine. Materialne in spoznavne pokrajine ter meje so prepletene, med-sebojno povezane in soodvisne. Sprememba enih vpliva na spreminjanje drugih in obratno; materialne meje ustvarjajo miselne meje, te pa ustvarjajo nove materialne meje.

2 Terminološka in metodološka izhodišča

2.1 Kultura

Izraz kultura je znan in pogosto uporabljan. Slovenci ga običajno povezujemo z narodno emancipacijo, ki so jo začeli »ljudje peresa« (Seton-Watson 1980, 29). Imamo dva državna kulturna praznika in kulturo razumemo kot najpomembnejši del narodne identitete. Tudi v vsakdanjem življenju se izraz pogosto uporablja: govorimo o kitajski kulturi, ali kadar česa ne razumemo, na primer spopada med Tutsiji in Hutuji, rečemo na primer: »*To je del njihove kulture.*« Kaj je torej kultura? Ivan Grohar, France Prešeren in Marij Kogoj zagotovo. Pa tudi Naša mala klinika, Sanjski moški in Parada ponosa. So kultura slog oblačenja in prehranjevalne navade? Celotna naselja, mesta in pokrajine? Odgovor je pritrdilen. Vse to in še marsikaj drugega. Pogledov na to, kaj je kultura, je veliko. V nadaljevanju predstavljamo geografski pogled.

Izraz izhaja iz latinske besede *colere* v pomenu 'obdelovati, negovati, skrbeti' (Jones 2003, 41). Prvotno se je nanašal na človekovo veščino obdelovanja naravne pokrajine. Agrikultura, hortikultura in apikultura na primer označujejo ureditev, udomačitev in proizvodno rabo njiv, vrtov in čebel. S spoznavanjem tujih dežel in ljudstev, katerih tehnološke veščine in tehnike so se razlikovale od evropskih, se je izraz razširil na evropocentrično označevanje drugačnosti: primitivne, eksotične, karibske kulture in podobno. V naslednjem koraku je označeval opredeljevanje procesa razvoja družbe od prvobitne divjosti do splošno veljavnih načel in norm. Nazadnje se je začel uporabljati za dejavnosti, potrebne ali koristne pri kultiviranju občutljivosti človeka in njegovega vedenja, torej za umetnost: upodabljajočo umetnost, glasbo, poezijo, literaturo in ples (Cosgrove 2000, 135).

Kultura je ena najpomembnejših tem v geografiji; izraz kulturnen je pogosto označeval družbeni del vede. Razumljena je kot celoten način življenja določene skupine ljudi, na primer za prepričanje (versko, politično), tradicijo, delovanje (gospodarsko), institucije (pravne, vladne, državne) in tehnologijo (veščine, znanje, oprema) (Urbanc 2002, 21). Sestavni deli kulture so, če naštejemo le najpomembnejše, vera, jezik, arhitektura, kulinarika, tehnologija, glasba, ples, šport, medicina, moda, vloga spolov, zakonodaja, izobraževanje, vladanje, kmetijstvo, gospodarstvo, vrednote, delovna etika, vedenje, snubitev, rekreacija, geste (Heatwole 2006). Kultura ni omejena le na materialno sfero, ampak vključuje tudi manj otipljiv svet zavesti in izkušenj (Jackson 1989, 48).

2.2 Kulturna pokrajina

Predmet našega preučevanja je pokrajina. Redkokateri izraz v geografiji in tudi drugih vedah je predmet tolikih razprav in se ponaša s tolikimi različnimi pomeni. Angleški izraz *landscape* je v srednjeveški Angliji pomenil vplivno območje fevdal-

nega gospoda ali območje, poseljeno s skupino ljudi. Od 17. stoletja je po zaslugi nizozemskih slikarjev izraz *landchap* pomenil videz določenega ozemlja oziroma predstavo o sliki. V začetku 20. stoletja se je termin uveljavil za označevanje ozemlja oziroma teritorija, ki ga lahko zaobjame oko (The dictionary ... 2000, 429–430), in bil kot vidni izraz človekovega okolja uveden v geografijo. Od takrat je še večkrat spreminjal pomen in dobival nove pomenske dimenzije.

Izraz kulturna pokrajina je rezultat preučevanja pokrajine kot predmeta kulturne geografije. Prvi ga je uvedel Carl Ortwin Sauer (1889–1975) in ob tem podal še vedno uporabno klasično opredelitev (Sauer 1963, 343): »... *Kulturno pokrajino je iz naravne pokrajine oblikovala družbena skupina. Družba je povzročitelj, naravno okolje je sredstvo in kulturna pokrajina je rezultat* ...«. Sauerjeva berkeleyjska pokrajinska šola geografije je kulturno pokrajino opredeljevala kot dojemljiv oziroma vidni del zemeljskega površja (Sauer 1963).

Sauerjeva morfološka metoda je še vedno aktualna in uporabna, čeprav je v zadnjih desetletjih več pozornosti namenjene metaforični, ideološki, vrednostni ali kakšni drugi neoprijemljivi kakovosti pokrajine. S simbolnim pristopom se je razširil tudi krog preučevanja pokrajinskih oblik, ki vključuje pokrajine, izražene v glasbi, literaturi in filmskem platnu, televizijskih zaslonih, internetu, slikarskem platnu in druge. Pomembno je, da imajo vse rabe izraza pokrajina prostorsko komponento, saj je ta bistvena sestavina geografskega preučevanja.

Pod vplivom humanističnih in behaviorističnih idej je Cosgrove (1998, 13) pokrajino opredelil kot »način videnja« in ne več zgolj kot podobo ali prizor. S tem je pokrajina dobila novi kognitivno in izkustveno dimenzijo, ki sta postali sredstvo ter proizvod pokrajinske dinamike, uravnoveženosti, simbolizma, ideologije in identitete (Terkenli 2001, 201). Kompleksnemu pomenu pokrajine se je močno približal umetnostni zgodovinar Mitchell, ki pravi (Mitchell 1994, 5): »... *pokrajina je slika narave, ki jo posreduje družba (kultura). Je tako zastopan kot prikazan prostor, tako označevalec kot označenec, tako okvir kot vsebina znotraj okvira, tako realen prostor kot njegov privid, tako zavitek kot blago v njem* ...«.

V Sloveniji ima preučevanje kulturne pokrajine dolgo tradicijo, pri čemer so bile v ospredju tako različne prvine pokrajine kot tudi pokrajina kot celota (Urbanc 2002; Kladnik, Perko in Urbanc 2009).

2.3 Pokrajina in identiteta

Bistvo pokrajine so ljudje, ki so jo ustvarili in oblikovali s pomočjo sekire. S tem je postala del njih in oni del nje. Zato je koncept pokrajine nadvse primeren za preučevanje regionalne identitete (Bufon 1992; Bufon 1993). Pokrajina preskrbi fizično podporo (sredstva), nudi neotipljivo povračilo (pomen) in obenem razkriva procese med njimi (Marsh 1987).

Regionalna identiteta je že dolgo predmet geografskega preučevanja, saj so že tradicionalni pristopi preučevanja regij in regionalizma pogosto poudarjali prvobitno naravo regij, to je njihovo »osebnost« ter harmonijo oziroma enotnost med regijo in njenimi naseljenci (Paasi 2003, 476; Klemenčič 2005). Regionalni identiteti se priznava ključno mesto v oblikovanju regije kot družbenega oziroma političnega prostora, še zlasti v zadnjih letih pa je dobila vodilno vlogo v boju proti globalizmu. Zato postaja predmet tako znanstvenih disciplin kot političnih programov, različnih razvojnih agencij in zbornic. Regionalizem je tudi eno ključnih načel Evropske zveze, kjer »Evropa regij« nastopa kot model prihodnje ureditve (Gosar 2005, 11).

Če upoštevamo človeško dimenzijo, je regionalna identiteta dialektični sistem, ki združuje perspektivi »mi« in »oni«. Ta dvojnost je dvodimenzionalna. Horizontalna raven, za katero je značilno razlikovanje med zunanjimi in udeleženiimi opazovalci, se križa z vertikalno ravno, ki jo opredeljuje boj, temelječ na moči. Vertikalna raven torej loči dve perspektivi, to je »zgoraj« in »spodaj«, in je tesno povezana z ideologijo, gonilno silo, ki jasno ločuje ljudi od »spodaj« in ljudi od »zgoraj« (Paasi 2003). Dojemanje koncepta regij temelji na razumevanju povezanosti obeh dimenzij in njenega materializiranja v pokrajini.

Van 't Klooster, van Aselt in Koenis (2002) ter Paasi (2003) so opredelili regionalno identiteto kot družbeni proces vzajemnega delovanja in reprezentacije, ki vsebuje tako kulturnozgodovinski kot političnogospodarski kontekst. Slednji na identifikacijo ne vpliva neposredno, ampak posredno skozi kulturo in zgodovino. Ideologija je tista, ki lahko spodbuja ali zavira oblikovanje identitete na materialni in simbolni ravni. Vendar ideologija sama po sebi ne zavira, ampak je deformiranje stranski učinek pogostih ideoloških sprememb. V obravnavanem primeru se je fizični okvir regije – če meje razumemo kot najočitnejšo manifestacijo politične identitete – pogosto spreminjal in obenem s tem so potekale spremembe v identiteti. Pokrajina je shramba najrazličnejših podob, pomenov, vplivov. Vsaka ideologija briše vpliv oziroma ostanke prejšnjih ideologij in jih nadomešča s svojimi. Če nova ideologija preteklim prvinam ne pripiše ustreznega pomena, začno propadati oziroma izginjati (Urbanc s sodelavci 2004; Palang s sodelavci 2006).

2.4 Pokrajina je besedilo

»... Kadarkoli gremo v sodobno pokrajino, naletimo na ... znake, meje, ceste, zbirna mesta. Takoj jih preberemo in ne samo, da jih preberemo, tudi sami jih ustvarjamo, pri čemer se skoraj ne zavedamo, da bi brez njih ne mogli delovati kot člani družbe ...« (Jackson 1984, 46).

Tako kot so različni pogledi, kaj pokrajina sploh je, so različni tudi pristopi k njenemu preučevanju. Nadvse uporaben je pristop razumevanja pokrajine kot besedila. Uvodni Jacksonov oris pokrajine kot berljive enote nakazuje vzporednice med pokra-

jino in besedilom ter namiguje na metaforo »pokrajina je besedilo, ki ga je napisala (oblikovala) družba«. To besedilo berejo in interpretirajo tako strokovnjaki (znanstveniki) kot tisti, ki pokrajino uporabljajo. Ideja v ozadju omenjene metafore je, da ljudje v pokrajino vtisnejo svoje mišljenje in vrednote prav tako, kot zlijejo svoja čustva na papir. Posledično je pokrajino mogoče brati enako, kot je mogoče prebirati knjigo. Cosgrovova (1989, 1993, 1998, 2000 in 2002) ter Duncanova (1993 in 2005) dela preveva ideja, da dešifriranje pokrajinske simbolike razkrije povsem ideološka in politična sporočila, vtisnjena v pokrajino.

Bistvo dojemanja pokrajine kot besedila je, da je pokrajina vse manj konkretna in vidna ter vse bolj subjektivna, saj se fizični in strukturni vidiki umikajo simbolnim vrednotam. V tem smislu je pokrajina zunanji svet, kot ga posreduje človekova izkušnja (Whyte 2002, 17). Pokrajina ni sestavljena le iz tistega, kar se razkriva pred našimi očmi, ampak tudi tistega, kar je v naših glavah (Whyte 2002, 7), torej ni več tisto, kar vidimo; je konstrukt tistega sveta. Pokrajina je zato družbeni in kulturni proizvod, način videnja, projiciranega na svet. Zato nas v tem delu zanima, kako pokrajine doživljamo, interpretiramo in predstavljamo. Branje je odvisno od gledalca, od njegovega osebnega pogleda in kulturnega okolja, iz katerega izhaja (Whyte 2002, 188). Vsak posameznik ima svojo osebnost in pogled na svet, ki filtrira in izmaliči informacije, kar vodi v selektiven vtis pokrajinskega videza. Pogled je lahko zelo blizu resničnosti ali pa zelo oddaljen (Whyte 2002, 7).

Vzporednice med pokrajino in besedilom sta nadgradila Barnes in Duncan (1992, 5): »... *pojmi, kot so besedilo, diskurz in metafora*, [so se] začeli pojavljati kot močni koncepti v zadnjih dveh desetletjih. Prvotno so se pojavljali v literarni kritiki, zdaj pa imajo dosti širši pomen ... *v vedah, kot je geografija* ...«. Povezava, ki jo Barnes in Duncan razkrivata med ustvarjanjem geografskega znanja in literarnimi študijami, se ne konča pri vrednotenju pokrajine kot besedila. Po njunem »branje« ni edina vzporednica med geografijo in literarnimi študijami, ampak je takšno tudi »pisanje« (Barnes in Duncan 1992, 6). Izraz geografija dejansko pomeni 'opisovanje Zemlje', saj v stari grščini *ge* pomeni 'Zemlja', *grapho* pa je glagolska izpeljanka v pomenu 'pišem, rišem, slikam, vklešm' (Snoj 1997). Poleg pokrajinskih analiz so tudi literarne stvaritve eden od načinov spoznavanja pokrajine oziroma njenega razumevanja. Crang (1998, 49) meni, da literarne pripovedi lahko razkrijejo, kako je prostor urejen in kako odnos do prostora oblikuje družbeno delovanje. Tako geografija kot književnost obsegata pisanje o krajih in prostorih. Obe sta proces označevanja, ki krajem pripisuje pomen v določenem družbenem kontekstu (Crang 1998, 44).

S pokrajino kot besedilom je povezana tudi ideja, da ima pokrajina časovno dimenzijo, ki vključuje interakcijo med preteklostjo in sedanjostjo. Pokrajina je zato večslojna; vsak sloj nosi zapis obdobja, v katerem je nastal. Prav tako so posamezne prvine sloji pokrajine. Časovni in vsebinski sloji pokrajine so *palimpsesti*, mlajši zapisi nad zbrisanimi prvotnimi. »Prava« pokrajina je vedno shranjena v mislih, nato

filtrirana skozi sloje mitov in spomina ter šele zatem prenesena na popisano stran (Palsdottir 2002). Spomin in pokrajina sta tesno prepletena; vizija pokrajine je vedno posredovana skozi človekovo izkušnjo. Schama (1995, 6) trdi, da četudi smo vajeni ločevati dojemanje narave in človeka v ločeni sferi, sta ti dejansko neločljivi. Še preden je pokrajina oddih za občutke, je rezultat duha: »... *Njena podoba je zgrajena tako iz slojev spomina kot iz slojev kamnine* ...«.

Pokrajina je ena od osrednjih prvin v kulturnem sistemu. Kot besedilo deluje kot znakoven sistem, s katerim se izraža, reproducira, izkuša in raziskuje družbeni sistem. Da bi razumeli to strukturirano in strukturalno lastnost pokrajine, moramo najprej ugotoviti, kaj pokrajina sploh predstavlja (Duncan 2005, 17), torej njen pomen. Poleg tega je treba preučiti način, v katerem se ta pomen izraža, to je retoriko pokrajine (Duncan 2005, 17).

Če je pokrajina besedilo, potem so pomembni mehanizmi, s katerimi se pomeni umeščajo vanjo. Področje retorike pokrajine je zanimivo, ker sproža vprašanja o procesih, s katerimi pokrajino beremo kot besedilo. Pokrajina je torej komunikacijsko sredstvo, ki reproducira družbeni red. Obstaja več načinov preučevanja. Prvi raziskuje vpliv utelešenja (konkretiziranja), to je učinkovitost pokrajine kot konkretnega, vidnega sredstva komaj opaznega in postopnega vcepljanja. Drugi proučuje trope, ki jih nekdo v pokrajini najde. Ti tropi (grško *tropos* v pomenu 'obrat') oziroma figure razkrivajo in sporočajo informacije, ki bralce prepričajo, ali pa tudi ne, o natančnosti, naravnosti in legitimnosti vladajočega diskurza.

S tropi, to je retoričnimi figurami, pokrajina deluje kot sistem znakov. Prva med njimi je alegorija. Ob upoštevanju tega pokrajina ne izpolnjuje le očitnih, vsakdanjih funkcijskih zahtev (suburbani naselbinski razvoj ustvarja okolje, v katerem se lahko uresničuje delavski razred), niti ne predstavlja zgolj lokaliziranih kulturnih stvaritev («alpski» balkoni, ki so se razširili po vsej Sloveniji). Bolj kot to ljudje, še zlasti pomembneži, pripovedujejo morale polne zgodbe o sebi, družbenih odnosih v skupnosti in svojem odnosu do kozmičnega reda. Drugi pomemben trop, ki se pojavlja, je metafora ali prispodoba. Označuje rabo besed v prenesenem pomenu, to je poimenovanje nekega pojava z izrazom, ki je razširjen za opisovanje drugega pojava. Tretji trop je personifikacija ali poosebljanje, označevanje zunajčloveških (naravnih, rastlinskih, živalskih) pojavov z izrazi iz človeškega sveta (Duncan 2005, 19–22).

2.5 Pokrajina je proces

Pokrajina je kulturni izdelek in kulturni proces obenem. Po definiciji je proces gibanje (latinsko *processus* v pomenu 'gibanje'), ki ga določa dinamika. Temeljna značilnost pokrajine je torej spreminjanje, vendar je kot celota kljub temu dokaj stabilen fenomen. Težko namreč govorimo o popolni spremembi pokrajine, če se popolnoma spremeni na primer raba tal. Sprememba posamezne prvine ne pomeni nove

pokrajine, seveda pa je sprememba nekaterih prvin bolj opazna in globlje zaznavna kot drugih. Moč spreminjanja je povezana z razliko med videzom ali podobo na eni strani in »biti« oziroma identiteto na drugi. Antrop to nazorno ponazori, ko pravi, da je »... precej podobno staranju človeka, katerega zunanji videz se bo drastično spremenil tekom njegovega življenja, on pa bo v večini primerov še vedno enaka osebnost...« (Antrop 1998, 157). V nadaljevanju pravi, da z uporabo te analogije ugotovimo, da: »... lahko izjemni dogodki raztrgajo človekovo osebnost, tako da v resnici postane nekdo drug. Podobni udarci se lahko zgodijo tudi v pokrajini, ko spremembe pretrgajo obstoječe strukture in ustvarijo popolnoma novo pokrajino, medtem ko večina drugih sprememb identitete ali tipa pokrajine ne uniči povsem...« (Antrop 1998, 157). Spremembe pokrajine so raznosmerne in večplastnostne, zato jih je težko (iz)meriti. Merljive so spremembe posameznih prvin, pri čemer je pomembno to, da imajo pravi pomen le v kontekstu pokrajine kot celote. Celotna sprememba je več kot le seštevek posamičnih sprememb in zato lahko govorimo o entropiji (Antrop 1998, 155).

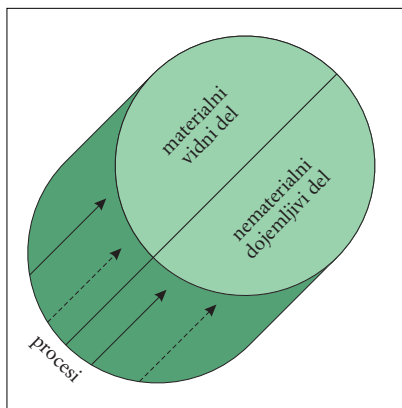
Temeljno gonilo sprememb je torej človekovo delo, ki so ga usmerjali občegospodarski, družbeni in politični odnosi. V preteklosti se je pokrajina spreminjala mnogo počasneje, saj je imel človek omejena sredstva in ob upoštevanju tradicije je vsak poseg sproti prilagajal naravnim razmeram. Taka pokrajina – med geografi pogosto imenovana tradicionalna (Jackson in Hudman 1990, 213; Antrop 2000, 21; Nohl 2001, 234) – ima izrazito in prepoznavno zgradbo, ki odraža jasen odnos med sestavnimi deli, ima regionalen pečat in jo odlikuje naravna, kulturna in estetska vrednost. Zato tradicionalne pokrajine dajejo vtis stabilnosti in imajo izrazito identiteto.

S pokrajino se je spreminjal tudi človek, saj tudi pokrajina vpliva na človeka (Mitchell 2000, 102). Zato pokrajina ni »zamrznjena slika«, ampak razkriva nenehen odnos med ljudmi in ozemljem (Robertson in Richards 2003, 1), kar potrjuje tudi semantična zgradba izrazov zanjo v germanskih jezikih. Izrazi *landscape* v angleščini, *Landschaft* v nemščini, *landskab* v danščini, *landschap* v nizozemščini in *landscipe* v stari angleščini združujejo dve besedi, in sicer *land* v pomenu 'kraj', pa tudi v njem živeče ljudi, ter *scape* oziroma *shaffen* v pomenu 'oblikovati' (Spirn 1998, 16).

2.6 Preučevanje pokrajine

Preučevanje pokrajine je izziv, ki se ga je mogoče lotiti na veliko različnih načinov. Keisterijeva (1990) je razvila nadvse primeren model (slika 1). V njem je pokrajina razdeljena na tri dele; vidni materialni oziroma objektivni del, kot ga vidi človek, nevidni dojemljivi oziroma subjektivni del, kot ga je ustvaril človekov duh, ter aktivnosti, ki ju usmerjajo, oziroma naravne in družbene procese z vsemi njihovimi medsebojnimi povezavami. Subjektivni in objektivni vidik si ne nasprotujeta, ampak dopolnjujeta. Vrednote in pomen sestavljajo »nevidno« pokrajino, zunanji videz pokrajine pa je tisto, kar dejansko vidimo. Vez med obema sestavinama pokrajine

Slika 1: Model pokrajine, ki prikazuje procese. Pokrajina je razdeljena v dojemljivi, subjektivni del in lažje izmerljivi, objektivni del. Za vsakega so značilni svojstveni procesi (Keisteri 1990, 48).

pa je njena funkcija, ki vpliva na vrednote in pomen na eni strani ter na vidno pokrajino na drugi.

Po Duncanovem mnenju je pomen pokrajine treba preučevati triplastno. Najprej je treba raziskati, kako lokalno prebivalstvo vidi pokrajino, kakšne oziroma katere pomene ji pripisuje in kako njegovo »branje«¹ prispeva k načinu interpretacije, ki usmerja družbene odnose ali jih preoblikuje (Duncan 2005, 17). Tukaj nastopi vprašanje hermenevtike (razlaganje ali tolmačenje kakega zapisa) in raziskovalčeve interpretacije, kaj pokrajina pomeni tistim, ki jo proizvajajo, reproducirajo ali preoblikujejo. Hermenevtični pristop priznava zgodovinske, kulturne in intelektualne okvire virov, ki jih raziskovalci uporabljajo pri svojih interpretacijah, in vlogo, ki jo imajo v zgodovinskem preučevanju. Prav tako upošteva vidik »zdravega razuma«, to je vrednote, prepričanja in razlage. Že Giddens (1976, 316) je zapisal, da ti niso dodatek človekovim dejavnostim, ampak njihov sestavni del. V nadaljevanju navaja, da laično mnenje sicer ni opis družbenega sveta, je pa kot organiziran proizvod človekovih dejavnosti dober temelj za oblikovanje tega sveta.

Lokalno gledanje, ki je umeščeno v splošno kulturno logično in razumsko področje, se lahko razlikuje bodisi znotraj posamezne skupine bodisi med skupinami. Zato je vselej mogoče pričakovati nasprotovanja v pogledih. Poleg tega je lokalni pogled treba jemati s kritično razdaljo, ki je neobhoden del znanstvenega pristopa. Pogled od zunaj dopolni lokalni pogled, ki je kot »surovina«, iz katere oblikujemo hermenevtično interpretacijo. Cilj kulturnega geografa je torej, da pokaže, kako se lokalna zgodba umesti v sistem pomenov, povezanih z drugimi prvinami v kulturnem sistemu, proizvedenem znotraj družbenega reda (Duncan 2005, 18).

Drugi način preučevanja pomena pokrajine je pogled od zunaj. Zanima nas razlika med načinom, kako pokrajino interpretirajo zunanji opazovalci in notranji

opazovalci. Zunanji opazovalec jo opazuje s kritične razdalje in dobi drugačen pogled na nekaj, kar notranji opazovalec morda razume kot samoumevno. Primerjanje pogleda od zunaj in znotraj pomaga razumeti odnos med pokrajino, vladajočo ideologijo ter raznimi političnimi in družbenimi praksami.

Tretji način preučevanja zadeva kulturnega geografa in njegovo interpretacijo sistema pomenov, ki tvori temelje pokrajine same. Razdalja, ki jo zunanji raziskovalec prinese v interpretacijo, ponovno nudi vpogled v odnos med različnimi prvinami v kulturnem sistemu. Pri tem je pomemben način, kako pokrajina reproducira pomen, navzoče v drugih sferah kulturnega sistema. Nadalje je pomembno, kako se ti pomeni preoblikujejo, ko se iz literarnih oblik spremenijo v ikone (Duncan 2005, 19).

2.7 Teorija družbenih predstav zastopništev

Za ugotavljanje dojemanja in predstav pokrajine smo uporabili teorijo družbenih predstav (*social representations*). Polič (2002, 24) jih imenuje zastopništva, ki vsebujejo koncepte in ideje za preučevanje družbenopsiholoških značilnosti sodobnih družb. Teorija temelji na prepričanju, da je te značilnosti mogoče razumeti samo z njihovim umeščanjem v družbeno, zgodovinsko in kulturno okolje (Wagner s sodelavci 1999, 96). Teorija izhaja iz predpostavke, da je vsak posameznik družbeno bitje, katerega obstoj je zakoreninjen v skupinskosti. Družbene predstave ljudem pomagajo, da predmete, osebe in dogodke, ki jih srečujejo v življenju, naredijo za običajne in znane. So predpisujoče, kar pomeni, da se nam »vsilijo« z neustavljivo močjo. Za sodobno družbo so družbene predstave tisto, kar so bili miti in vrednostni sistem v tradicionalni družbi, zato lahko rečemo, da so sodobna različica zdravega razuma (medmrežje 1).

Družbeno predstavo razumemo kot obče znanje o jeziku, podobah, idejah, vrednotah, odnosih, aktivnostih, normah in vedenju, ki ga ima določena družbena skupina (Wagner 2003; povzeto po Ambrož in Mavrič 2007). To znanje vse življenje oblikujemo z družbenimi predstavami in diskurzi (Moscovici 2000; povzeto po Ambrož in Mavrič 2007). Ta teorija torej temelji na predstavah ljudi o okolju, ki jih obdaja. Moscovici pravi (Moscovici 1963; povzeto po Wagner s sodelavci 1999, 96): »... *Družbena predstava je sistem vrednot, idej in praks z dvojno vlogo: prvič, da vzpostavi red, ki posameznikom omogoča, da se orientirajo v svojem materialnem in družbenem svetu ter ga obvladujejo; in drugič, da omogoči komunikacijo* ...«.

Družbene predstave so mentalne stvarnosti, ki združujejo konkretne in abstraktne pojme, to je pojme, predstave, simbole (Ule 2002, 64). So rezultat družbene interakcije, komunikacije, učinkovanja vladajočih struktur, njihovega vrednostnega sistema, življenjske orientacije in podobno. Z njimi človek gradi svoj vsakdanji svet, najprej družbenega in v naslednjem koraku še materialnega. Predstavljajo teorijo oziroma »veje znanja«, zato je teorija družbenih predstav družbena teorija znanja (Ambrož in Mavrič 2007).

3 Časovna in prostorska opredelitev, izbor besedil ter metoda

3.1 Slovenska Istra – časovna in prostorska opredelitev

Slovenska Istra je manjši del Istrskega polotoka, ki je z geografskega vidika zaradi polotoške lege in naravnih ovir (Učka in Čičarija) skorajda homogena ozemeljska in naravna enota, po kulturnih in etničnih značilnostih pa je območje prepletanja različnih narodov in kultur. Istro opredeljuje njena lega na stiku Balkanskega polotoka in srednje Evrope, kar narekuje dve popolnoma različni politični tradiciji. Istra je bila nekakšen branik pred Balkanom in obenem most do njega. Do konca 1. svetovne vojne je bila namreč del državnih tvorb, ki so bile organsko povezane z Balkanom.

Medtem ko je naravnogeografska omejitev Istrskega polotoka relativno preprosta, je zgodovinska toliko zahtevnejša. Zgodovinske meje se z naravnogeografskimi ne ujemajo. Obseg Istre kot upravnapolitične enote se je skozi stoletja pogosto spreminjal, saj vse do druge polovice 19. stoletja ni bila nikoli samostojna upravna enota.

Istro zaznamujejo multietničnost, multikulturnost in raznolikost, zato je zanimiva za preučevanje družbenih in kulturnih pojavov. V pričujoči monografiji obravnavamo slovenski del Istre, in sicer zgolj njegov kopenski del. Na treh straneh so njegove meje nedvoumne; na jugu ga omejuje hrvaška meja, na severu italijanska in na zahodu Tržaški zaliv. Za vsebino te monografije za zdaj nedoločena mejna črta med Slovenijo in Hrvaško ni pomembna. Pri opredeljevanju omejitve območja na vzhodu smo se oprli na naravnogeografska merila in se odločili za severni rob Slavniškega pogorja in Čičarije (Gams 1991, 9; Ogrin 1995, 13). Ob zbiranju gradiva za analiziranje smo ugotovili, da večina besedil, ki se nanaša na Istro (ne glede na aktualno poimenovanje), govori zgolj o delu Istre zahodno od Kraškega roba oziroma zahodno od nekdanje meje med Habsburško monarhijo in Beneško republiko. Zato smo območje preučevanja ustrezno skrcili. Argument, ki podpira takšno izbiro, smo našli tudi v literaturi. Kljub temu, da gre za reliktno mejo, so njene sledi še vedno prisotne. Eden od razlogov je verjetno okoliščina, da se je v tem primeru politična meja ujemala z naravno mejo. Baskar (2002b, 25) je zapisal: »... V neki vasi, ki stoji malo nad to nekdanjo mejo, še zmeraj rečejo za sosednjo vas, ki stoji pod njimi, onstran nekdanje meje: »oni izpod Marka« (t. j. Sv. Marka, torej Benečani) ...«. V nadaljevanju piše, da je ta nekdanja meja prisotna le v krajih prav na meji ali zahodno od nje, medtem ko je ljudje v notranjosti Slovenije ne dojemajo. Otipljivejša postane v izjavi, ki jo je včasih slišati, da bi bilo treba mejo postaviti na Črnem Kalu (Baskar 2002b, 49). Slovenska Istra je območje med Kraškim robom in Piranskim zalivom tudi za Vidalijski (1996, 351).

Slika 2: Istra in spreminjanje državnih meja.

3.2 Izbor besedil

Skladno s predstavljenimi izhodišči razumemo pokrajino zelo široko, torej z vsemi materialnimi in nematerialnimi prvinami. Zato je bil zelo širok tudi izbor besedil. Temeljno merilo je bilo, da vsebujejo prostorsko komponento oziroma so na tak ali drugačen način povezana z območjem raziskovanja. Naslednje vsebinsko merilo je bilo, da govorijo o meji, njenem spreminjanju in vplivu na življenje ljudi.

Besedila smo iskali s sistemom Cobiss in spletnim brskalnikom. Omejili smo se na naslednja gesla:

- Istra, Istrani,
- s(S)lovenska Istra,
- Primorje, Primorci,
- Koprsko primorje, Koprsko,
- o(O)bala ter
- Šavrinija in izpeljanke.

Poleg tega smo sistematično pregledali naslednje revije in zbirke, ki obravnavajo slovensko Istro:

Primorska srečanja,

- Annales,
- Acta Histriae,
- Brazde s trmuna in
- Istrske teme.

Osredotočamo se na spremembe pokrajine v 20. stoletju, ki je bilo turbulentno obdobje istrske zgodovine in je dobro zabeleženo v številnih pisnih virih. V celoti smo digitalizirali 147 enot besedil, ki skupaj obsegajo 3344 strani oziroma 6.189.564 znakov.

Preglednica 1: Seznam analiziranih besedil (del).*

zaporedna številka	analizirano besedilo	število strani	število znakov
1	Antič, I. 1995: Prekletstvo Istre: Edelman Jurinčič: Istrijanova molitev, Koper, Lipa 1993. Primorska srečanja 19-166, 185–186. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	7690
2	Arzenšek, M. 1997: Brazde preteklosti in sedanjosti za bodočnost. Brazde s trmuna 2, 7–9. Lopot, Koper.	3	3770
3	Baskar, B. 2002a: Med regionalizacijo in nacionalizacijo: iznajdba šavrske identitete. Annales. Series historia et sociologia 12-1, 115–132. Koper.	26	83.150

4	Baskar, B. 2002b: Dvoumni Mediteran: študije o regionalnem prekrivanju na vzhodnojadranskem območju. Koper.	200	497.140
5	Beltram*, J. 1986: Pomlad v Istri: Istrsko okrožje cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947–1952. Zbirka Primorski portreti. Koper.	36	60.240
6	Beltram, V. 1990: Ljudska oblast in italijanski živelj v Slovenski Istri v prvem povojnem obdobju. Primorska srečanja 15, 104–105, 137–138. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	8850
7	Bizjak, D. 2002: O Istri. Brazde s trmuna 7–104. Lopar, Koper.	1	310
8	Bogliun, L. 1989: Pesmi. Primorska srečanja 13, 91–92, 183–184. Nova Gorica, Koper, Idrija.	1	750
9	Bonin, F. 1989: Trajektna linija Koper–Trst. Primorska srečanja 13, 100, 779–780. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	9720
10	Brečko Grubar, V. 2001: Geografska problematika obmejnega naselja Dvori pri Movražu. Socialnogeografska problematika obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji. Dela 16, 193–202. Ljubljana.	8	12.090
11	Bricelj, M., Rejec Brancelj, I. 1990: Oskrba z vodo v Koprskem Primorju. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 189–193. Ljubljana.	5	4820
12	Briški, A. 1956: Agrarna geografija Šavrinškega gričevja. Geografski zbornik 4, 221–274. Ljubljana.	39	60.990
13	Brumen*, B. 2000: Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter. Ljubljana.	327	669.000
14	Bržan*, A. 1997: Čista voda. Triban.	30	6550
15	Bržan*, A. 2002: Ud kapca du murja. Koper.	53	14.470
16	Bržan, A. 1999: Vane. Brazde s trmuna 4, 74–80. Lopar, Koper.	7	15.120
17	Bržan, A. 2003: Istra Alojza Kocjančiča. Brazde s trmuna 8, 49–50. Lopar, Koper.	2	3517
18	Bufon, M. 1996: Naravne, kulturne in družbene meje. Annales 6, 8, 177–186. Koper.	9	43.391

19	Bufon, M. 2001: Koper in Trst v luči evropske integracije: med kompeticijo in sodelovanjem. 2000-143/144, 203–209. Ljubljana.	7	18.150
20	Bufon, M. 2001: Oblikovanje čezmejnih vezi na tromeji med Slovenijo, Hrvaško in Italijo v Istri. Socialnogeografska problematika obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji. Dela 16, 39–60. Ljubljana.	18	37.800
21	Buzečan, I. 1999: Značilnosti izseljenstva po 2. svetovni vojni v vasi Sočerga. Istrske teme 2, 5-6, 7. Koper.	1	5152
22	Čok, L. 1989: Dvojezičnost v slovenski Istri. Primorska srečanja 13-102, 911–912. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	8100
23	Darovec*, D. 1992: Pregled zgodovine Istre. Knjižnica Annales 1. Koper.	38	62.940
24	Darovec, D. 1996: Dežela refoška: vinogradništvo in vinarstvo slovenske Istre. Knjižnica Annales 10. Koper.	91	
25	Darovec, D., Gosar, A. 2004: Borders in Istria. Meje v jugovzhodni Evropi: kultura in politika od XVIII. do XXI. stoletja, 21–40. Ljubljana.	17	40.030
26	Dobrinja, L. 1995: Lopar – vas na oslovm hrbtu. Primorska srečanja 19-167, 217–223. Nova Gorica, Koper, Idrija.	7	15.100
27	Dobrinja, L. 1996: Iz Istre z ljubeznijo. Primorska srečanja 20-180, 285. Nova Gorica, Koper, Idrija.	1	3800
28	Dobrinja, L. 1999: Streha. Primorska srečanja 23-215, 249–251. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	13.230
29	Dobrinja, Š. 1999: Poti v Trst. Istrske teme 2, 5-6, 16. Koper.	1	1630
30	Dular, A. 1995: Vinogradništvo Slovenske Istre v arhivih slovenskega Etnografskega muzeja. Dežela refoška. Knjižnica Annales 10, 197–218. Koper.	22	28.360
31	Ferletič, Z. 1995: Vinakoper – nastanek in razvoj. Dežela refoška. Knjižnica Annales 10, 267–280. Koper.	14	20.470
32	Franca, M. 1992: Šavrinke zgodbe 2. Koper.	82	126.090
33	Franca, M. 1995: Šavrinke zgodbe 3. Koper.	100	121.550
34	Francič, F. 1989: Pesmi za Istro. Primorska srečanja 13-100, 756–757. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	1870

35	Francič, F. 1993: Istra, gea mea. Ljubljana.	62	106.210
36	Gaberc, S. 1990a: Ovčarstvo – tradicionalna gospodarska panoga na Krasu in v Istri nekoč. Primorska srečanja 14-103, 92–94. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	15.630
37	Gaberc, S. 1990b: Zanimivosti iz slovenske Istre: »šolne mi kupi, pa te bom rada imela« (Spomini Marija Pece – mojstra čevljarja iz Dekanov). Primorska srečanja 14-103, 38–40. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	12.350
38	Gaberc, S. 1993: Simbolni in gospodarski pomen oljke. Primorska srečanja 18-150, 722–728. Nova Gorica, Koper, Idrija.	8	32.510
39	Gabrič, A. 1990: Oživljanje kulturne dejavnosti na Primorskem v očeh slovenske kulturne politike. Primorska srečanja 15-104/105, 139–144. Nova Gorica, Koper, Idrija.	6	24.010
40	Gosar, A. 2001: Učinki slovensko-hrvaške meje in osamosvojitve na turizem v hrvaški in slovenski Istri. Socialnogeografska problematika obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji. Dela 16, 135–163. Ljubljana.	24	34.480
41	Grafenauer, B. 1993: Miti o »Istri« in resnica istrskega polotoka. Acta Histriae 1, 9–52. Koper, Milje.	38	66.515
42	Gregorič, M. 1999: Dva eksodusa: dve drami – dva različna odnosa do sprave: primerjava dveh eksodusov. Primorska srečanja 23-219/220, 541–547. Nova Gorica, Koper, Idrija.	7	34.390
43	Gregorič, M. 1999: Pričevanje strica Gustina Gregoriča iz Trsta. Istrske teme 2-7/8, 18–19. Koper.	2	8220
44	Habjan*, V. 2003: Zgodovinska zasidranost Slovencev v Istri. Ljubljana.	46	115.710
45	Hrvatini, M. 1998: Nekaj spominov. Istrske teme 1-3/4, 19. Koper.	1	4500
46	Jakomin Kocjančič, T. 2003: Spomin moj bidek: življenjska zgodba Rože Bertok Štefančič. Brazde s trmuna 8, 104–107. Lopar, Koper.	4	8750
47	Jakomin Kocjančič, T. 1996: Si južinala ča, Šavrnikica?: kako je Karlina iz Kubeda hodila po jajca v Istro. Brazde s trmuna 1, 22–24. Lopar, Koper.	3	6257

48	Jakomin, F. 1996: Kubejski zidar / Istrski kopač. Brazde s trmuna 1, 21. Loper, Koper.	1	620
49	Jakoš, A. 1990: Prebivalstvena problematika Koprškega Primorja. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 73–78. Ljubljana.	6	9980
50	Jurinčič, E. 1987: Istrska barufa. Primorska srečanja 11-78, 570–574. Nova Gorica, Koper, Idrija.	5	23.940
51	Jurinčič, E. 1988: Šavrinke III: Tržaške balade. Primorska srečanja 12-84/85, 432–433. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	2740
52	Jurinčič, E. 1989: Osnutki šavranije: Marjanu pozneje. Primorska srečanja 13-91/92, 170–171. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	1480
53	Jurinčič, E. 1989: Tri istrske slike. Primorska srečanja 13-100, 751–756. Nova Gorica, Koper, Idrija.	6	12.270
54	Jurinčič, E. 1989: Variacije na Istro. Primorska srečanja 13-97, 487–489. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	9560
55	Jurinčič, E. 1990: Spoznavanje Istre. Primorska srečanja 15, 106/107, 300–301. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	3120
56	Jurinčič, E. 1994: Nevidne meje Istre. Primorska srečanja 18-162, 620–622. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	10.400
57	Jurinčič, E. 1996: Simbolična prisposoda trenutka. Primorska srečanja 20-185/86, 647–650. Nova Gorica, Koper, Idrija.	4	15.480
58	Jurinčič, E. 2001: Forešti. 2000-143/144, 37–44. Ljubljana.	8	12.360
59	Jurinčič, E., Štucin, J. 1990: Edelman Jurinčič – razmerja do Istre: poezija, ki išče prekrita razmerja med pesnikom in magično Istro. Primorska srečanja 14-103, 52–55. Nova Gorica, Koper, Idrija.	4	19.370
60	Jurinčič, E., Bernetič, L. 1999: Drevo. Brazde s trmuna 4, 71–73. Loper, Koper.	4	8660
61	Klemenčič*, V. 2001: Slovensko hrvaška obmejna regija in njene funkcije v povezovanju med Hrvaško in Slovenijo in v luči evropske integracije. Socialnogeografska problematika obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji. Dela 16, 7–16. Ljubljana.	8	13.590

62	Klemenčič, V. 1990: Koprsko kot obmejno, narodnostno mešano in terciarizirano območje. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 99–105. Ljubljana.	7	9200
63	Kleva, L., Gregorič, M. 1999: Istra te nenehno privlači in osvaja. Primorska srečanja 23–216, 320–323. Nova Gorica, Koper, Idrija.	4	14.080
64	Kocjančič, A. 2001: Šavrinke pesmi. Koper.	23	11.180
65	Kocjančič, A. 1988: Istran. Slovenska Istra, 88. Ljubljana.	1	438
66	Kocjančič, A. 1990: Kamen, trn in brin. Koledar, 67. Gorica.	1	529
67	Kocjančič, A. 1990: Mandljev cvet. Koledar, 152. Gorica.	1	436
68	Kocjančič, A. 1997: Srečanje v Koštaboni. Brazde s trmuna 2, 32–35. Lopor, Koper.	4	8170
69	Kocjančič, A. 1998: Srečanje na Pučah. Brazde s trmuna 3, 10–15. Lopor, Koper.	6	17.540
70	Kocjančič, K., Rojca, N. 2003: Čez dve meji v Trst. Brazde s trmuna 8, 110–113. Lopor, Koper.	4	10.850
71	Kralj, D. 1991: Državna meja: mikrodram št. 91. Primorska srečanja 16–126, 918. Nova Gorica, Koper, Idrija.	1	2190
72	Krnel-Umek, D. 1998: Razvoj etnične podobe Istre. Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri, 23–36. Ljubljana.	14	22.170
73	Krnel-Umek, D. 1999: Meja v Istri. Istrske teme 2-5/6, 6–7. Koper.	2	11.500
74	Ledinek Lozej, Š., Rogelja, N. 1996: Šavrinke, Šavrini, Šavrinija. Primorska srečanja 20–185/86, 654–655. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	5760
75	Ledinek Lozej, Š., Rogelja, N. 2000: Potepanja po poteh Šavrinke Marije. Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 32. Ljubljana.	93	89.311
76	Lovca, Z. 1989: Slovenska Istra. Primorska srečanja 13-95/96, 307. Nova Gorica, Koper, Idrija.	1	5940
77	Lovrečič, D. 1998: Zakaj te ne ljubim? Brazde s trmuna 3, 62–63. Lopor, Koper.	2	5000

78	Malnič, D. 1987: Gospodarski del Osimskih sporazumov: neizkoriščena pravno-institucionalna osnova za obmejno gospodarsko sodelovanje. Primorska srečanja 74/75, 371–379. Nova Gorica, Koper, Idrija.	9	44.940
79	Malnič, D. 1994: Bodoče sodelovanje pristanišč Koper in Trst. Primorska srečanja 18-153/154, 13–16. Nova Gorica, Koper, Idrija.	4	19.520
80	Marin, L. 1994: Nerešena vprašanja življenja ob slovensko-hrvaški meji. Primorska srečanja 18-158, 344–346. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	13.660
81	Marin, L. 1998: Dogovor o organizacijsko-teritorialni (vojaškopravni) razmejitvi je ostal temelj za poznejšo mejo med republikama. Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri, 45–68. Ljubljana.	24	54.510
82	Marković, I. 1994: Ozkotirna železniška proga Trst–Poreč: (1902–1935). Primorska srečanja 18-162, 684–685. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	12.480
83	Marušič, B. 1993: Od kdaj ime »Primorska«. Primorska srečanja 18-140, 7–8. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	10.960
84	Medica, K. 1998: »Kategorija istrijanstva« – između »centra« i »periferije«. Annales. Series historia et sociologia 8-12, 31–38. Koper.	7	28.614
85	Medica, K. 2002: Od etničnosti do regionalizma, v pogojih obmejnosti – primer Istre. Doktorska disertacija. Fakulteta za podiplomski humanistični študij. Ljubljana.	161	269.960
86	Mihelič, M. 1989: Istrski begunci se želijo vrniti v Istro. Primorska srečanja 13-102, 946–947. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	7520
87	Mihevc, P. 1990: Pomen podeželja in vasi za razvoj Koprškega Primorja. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 113–117. Ljubljana.	5	10.990
88	Mlinar, Z. 1998: Bivalno okolje in družbeno-prostorske spremembe: sociološki vidiki prostorske organizacije v Mestni občini Koper. Annales. Series historia et sociologia 8-12, 61–78. Koper.	15	69.100

89	Morato*, N. 2002: Po sledih Andreja Nartnika in Frana Orla. Brazde s trmuna 26-7, 29-35. Loper, Koper.	1	2670
90	Morato*, N., Pahor, Š. 2002: Mrak eno jutrnja: štorje iz Slovenske Istre. Ljubljana.	23	33.460
91	Morato, N. 1987: Šola na meji: Spomini na repentaborsko šolo. Primorska srečanja 11-73, 284-286. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	11.880
92	Mužina, D. 1995: Izbrane socialnogeografske značilnosti podeželja Koprškega Primorja. Diplomski naloga. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.	119	188.490
93	Natek, M. 1990: Sestavine prebivalstvene rasti po naseljih Koprškega Primorja v obdobju 1961-1989. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 79-86. Ljubljana.	8	15.240
94	Natek, M. 1990: Zemljiško-posestna struktura in velikost kmečkih gospodarstev v Koprskem Primorju leta 1981. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 125-132. Ljubljana.	8	13.610
95	Novak, A. 1999: Za uporabo zemljepisnega imena »Slovenska Istra«. Istrske teme 2-9/10, 6-7. Koper.	2	10.290
96	Ostan, I., Poleš-Brozović, I. 1991: Obalno kmetijstvo – kako naprej. Primorska srečanja 16-119/120, 350-352. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	13.070
97	Pavlin, B. 1990: Sodobne spremembe v kmetijski rabi tal v Koprskem Primorju. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 133-137. Ljubljana.	5	15.000
98	Pištan, P. 1998: Istra pod avstro-ogrsko oblastjo. Istrske teme 1-3/4, 7. Koper.	7	6850
99	Plahuta, S. 1989: Kulturno-prosvetno delovanje: Kulturno-prosvetno delovanje na Primorskem med obema vojnama. Primorska srečanja 13-89/90, 17-19. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	12.660
100	Pletikosić, I. 2000: Migracije v Piranu med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Annales. Series historia et sociologia 10-1=20, 217-230. Koper.	10	22.610
101	Presl, I. 1995: Vinogradništvo v Truškah po 2. svetovni vojni. Dežela refoška. Knjižnica Annales 10, 219-244. Koper.	26	33.440

102	Presl, I. 1995: Vinogradništvo v vaseh koprskega zaledja od sredine 19. stoletja do petdesetih let 20. stoletja. Dežela refoška. Knjižnica Annales 10, 177–196. Koper.	20	35.710
103	Presl, I. 1996: Pogovor z Zoro Žagar: po sledih tisočletnih dejavnosti v Slovenski Istri. Primorska srečanja 20-185/86, 651–653. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	14.720
104	Pribac, B. 2001: Vrnitev v deželo Šavrinov: primerjalna reportaža nazaj v čas. 2000-143/144, 105–117. Ljubljana.	13	37.140
105	Primožič Umari L. 2001: Moj dragi Tinjan. Brazde s trmuna 6, 105–106. Lopar, Koper.	2	2850
106	Prodan, S. 1999: S trebuhom za kruhom. Istrske teme 2-5/6, 9–10. Koper.	2	11.790
107	Pucer*, A. D. 1998a: Afera Brič – psi lajajo, karavana gre dalje. Istrske teme 1-2, 3–5. Koper.	2	9250
108	Pucer, A. D. 1998b: Vinska trta. Istrske teme 1-3/4, 22. Koper.	1	4200
109	Pucer, A. D. 1998c: Nekaj pogledov na dogajanje sedem let po suverenosti. Istrske teme 1-3/4, 4. Koper.	1	7210
110	Pucer, A. D. 1999a: Jakomo Žepo. Brazde s trmuna 4, 54–56. Lopar, Koper.	3	9020
111	Pucer, A. D. 1999b: Poštenost in zloraba. Istrske teme 2-7/8, 6–7. Koper.	2	16.280
112	Radoslav*, K., Bizjak, D. 1999: Pastir / Skrita jejca. Brazde s trmuna 4, 58–59. Lopar, Koper.	1	1800
113	Radoslav, K. 2000: Bušca moja malvašija. Brazde s trmuna 5, 69–71. Lopar, Koper.	3	3410
114	Rejec Brancelj, I. 1990: Pokrajinski učinki kmetijstva v Koprskem Primorju. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 151–156. Ljubljana.	6	11.270
115	Repe, B. 1998: Slovenska zahodna meja in ekonomsko vprašanje. Acta Histriae 6, 261–270. Koper, Milje.	8	23.180
116	Repolusk, P. 1990: Spreminjanje narodnostne strukture prebivalstva kot element demografskega razvoja v Koprskem Primorju. Primorje: zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, 107–113. Ljubljana.	6	10.220
117	Rojac, N. 1999: Moj rojstni kraj. Brazde s trmuna 4, 65–67. Lopar, Koper.	3	7550

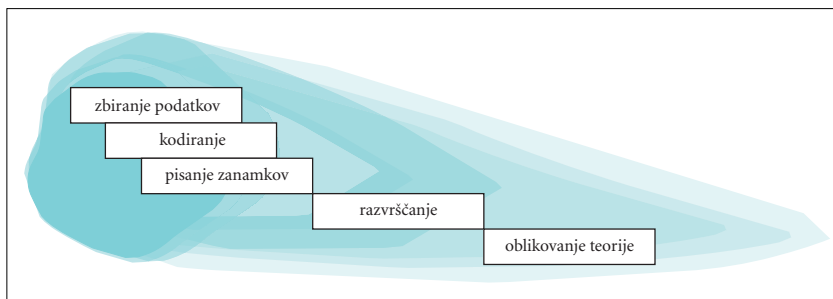
118	Rojac, N. 2003: Gažonšca Karlina v izolski tovarni za predelavo rib. Brazde s trmuna 8, 92–93. Lopar, Koper.	2	5080
119	Rožac-Darovec, V. 2003: Nekateri vidiki regionalne identitete Slovenske Istre v luči javnega mnenja. Annales. Series historia et sociologia 13-2, 361–372. Koper.	11	18.150
120	Sedmak, M. 2005: Življenje z mejo. Meje in konfini. Knjižnica Annales Majora, 115–136. Koper.	22	60.710
121	Smotlak, L., Slavec Smotlak, K. 2003: Tihotapstvo s tobakom = Kuntrabant s tabakon. Brazde s trmuna 8, 98–101. Lopar, Koper.	3	8020
122	Šav, V. 1989: Združitev preteklosti, sedanjosti in prihodnosti: Ob ustanovitvi Kulturnega kluba Istra. Primorska srečanja 13-98, 544–550. Nova Gorica, Koper, Idrija.	7	33.870
123	Šav, V. 1996: Avtentičnost istrske kulture: severnoistrski kulturni prostor – očrt zgodovinskih silnic in sodobnih razmerij. Primorska srečanja 20-180, 286–288. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	13.330
124	Šiško, R. 1998: Zemljepisni položaj in prebivalstvo slovenske Istre. Slovenska Istra v boju za svobodo, 9–20. Koper.	12	24.350
125	Špes, M. 2001: Odnos prebivalcev obmejnih območij Slovenije do slovensko-hrvaške državne meje. Socialnogeografska problematika obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji. Dela 16, 89–103. Ljubljana.	13	18.950
126	Štok-Vojška*, N. 2002: Antónci v Pridvoru, Istrjani na Obali: zgodbe, humoreske in igrice. Marezige.	17	27.100
127	Štok-Vojška, N. 1995: Rodna dežela / Late prnas. Fontana 22/23, 26–27.	2	1230
128	Štok-Vojška, N. 1996: Kapot. Brazde s trmuna 1, 39–42. Lopar, Koper.	4	5250
129	Štok-Vojška, N. 1999: Vintaj gor, vintaj dol / Ponesrečena šala. Brazde s trmuna 4, 60. Lopar, Koper.	1	1460
130	Štok-Vojška, N. 2003: Moja deštra Istra: o njenih ljudeh, lepotah, posebnostih. Marezige.	160	192.733
131	Študijski krožek Beseda slovenske Istre (1998). Istrske teme 1-3/4, 14. Koper.	1	8300

132	Terčon, N*. 2004: Z barko v Trst: pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta: (1850–1918). Knjižnica Annales Majora. Koper.	177	370.860
133	Titl, J. 1965: Socialnogeografski problemi na koprskem podežlju. Koper.	123	236.320
134	Tomšič, M. 1986: Šavrinke. Ljubljana.	299	506.510
135	Tomšič, M. 1992: Od ripe do ripe: odlomek iz daljšega teksta. Primorska srečanja 17-128/129, 53–54. Nova Gorica, Koper, Idrija.	2	5870
136	Tomšič, M. 2004: Zrno od frmntona. Ljubljana.	287	509.620
137	Vatovec, N. 1997: Čezarji in Lopar. Brazde s trmuna 2, 60–62. Lopar, Koper.	3	3630
138	Vatovec, Z. 1992: Istra mila. Primorska srečanja 17-134/135, 462. Nova Gorica, Koper, Idrija.	1	474
139	Velkaverh, G. 1998: Meja med Slovenijo in Hrvaško v Istri na kopnem in na morju. Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri, 75–102. Ljubljana.	28	62.370
140	Verginella, M. 1998: Istrsko podeželje v vrtincu revolucije. Acta Histriae 6, 203–214. Koper, Milje.	10	30.800
141	Vidali R. 1988: Sladkosti Istre. Slovenska Istra, 104. Ljubljana.	1	417
142	Vidali R. 1996: Slovenska Istra. Primorska srečanja 20-181, 351–353. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	15.130
143	Vidali R. 1998: Meja. Brazde s trmuna 3, 77–81. Lopar, Koper.	5	13.960
144	Vidali R. 1999: Vaške nagajivke. Brazde s trmuna 4, 49–51. Lopar, Koper.	3	9880
145	Vran, B., Guštin, V. 1993: Čigava je Istra. Primorska srečanja 18-148, 611–613. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	11.730
146	Zonta, E. 1996: Od bendime do starega vina. Dežela refoška. Knjižnica Annales 10, 245–256. Koper.	12	19.770
147	Žitko, S. 1989: Slovenska Istra: Kulturni in zgodovinski razgled. Primorska srečanja 13-102, 908–910. Nova Gorica, Koper, Idrija.	3	13.330

3.3 Metoda utemeljevalna teorija

Grounded theory oziroma utemeljevalna teorija, imenovana tudi induktivna teorija (Mesec 1998, 33), je raziskovalna metoda, s katero razvijamo teorijo, ki temelji na zbranih in analiziranih podatkih. V geografiji je ta teorija nadvse uporabna, še zlasti za raziskovanje kompleksnih pojavov, kakršna je kulturna pokrajina. Gre za poglobljeno iskanje in preučevanje povezav med pojmi v podatkih. Njena slaba stran je, da zahteva natančno in zelo zamudno delo, dobra stran pa je, da je usmerjena v odkrivanje novega in v oblikovanje teorije. To jo loči od preostalih metod, saj temelji na neprestanem povezovanju in prepletanju zbiranja podatkov ter njihovega analiziranja. Utemeljevalno teorijo lahko razumemo tako kot metodo kot teorijo. Uporabimo jo lahko za analizo vrste besedilnih (intervjuji, terenski zapiski, arhivski dokumenti, različno objavljeno gradivo) in vizualnih podatkov, zbranih na različne načine. Pogosto se jo napačno zamenjuje z vsebinsko analizo (*content analysis*), čeprav se razlikujeta v ciljih in postopkih. Vsebinska analiza namreč vsebuje štetje pojavljanja vnaprej določene prvine (besed, konceptov, tem, fraz, znakov ali stavkov) v podatkih (medmrežje 6), utemeljevalna teorija pa, kot smo že omenili, iz zbranih ter analiziranih podatkov oblikuje hipoteze in teorije. Njena temeljna naloga ni štetje pojavov, ampak raziskovanje povezav. Naslednja značilnost utemeljevalne teorije je tudi že omenjeno prepletanje zbiranja in analiziranja podatkov, kar pomeni, da je ves proces ponavljajoč ali iterativen, saj na zbiranje podatkov vpliva tekoča analiza (Garau 2003, 102).

Glavne prvine utemeljevalne teorije so koncepti, kategorije in trditve. Koncept je pojem oziroma temeljna enota analize, ki izhaja iz konceptualizacije podatkov, ne pa iz podatkov samih (Mesec 1998, 101). Če je v besedilu napisano (Pribac 2001, 116): »... *In vse je obraščeno in zaraščeno. Ni več stezic doli ob Drnici ali Derešnjaku. Sama robida in srobot in kvečjemu akacije. Čez nekaj let, če ne bomo posadili vseh teh hribov in bregov vsaj z oljkami, bo Istra podobna Notranjski* ...«, potem to kodiramo kot zaraščanje.

Slika 3: Zaporedje postopkov pri utemeljevalni teoriji.

Druga prвина kategorije so na višji ravni in zato bolj abstraktne kot koncepti. So rezultat analitičnega procesa in temelj nastajajoče teorije (Strauss, Corbin 1990; povzeto po Mesec 1998, 101). Če nadaljujemo s prejšnjim primerom, lahko omenjeno enoto kodiramo še s konceptoma »naravna sukcesija« oziroma »tradicionalno kmetijstvo – propad«. V nadaljevanju ugotovimo, da so vsi ti koncepti povezani s pojmom »odnos človek : zemlja«. Abstraktna kategorija na višji ravni bi bila »življenje v naravi«.

Tretja prвина metode utemeljevalne teorije so trditve, imenovane tudi sodbe ali propozicije (Mesec 1998, 102), ki opredeljujejo odnose med določeno kategorijo in njenimi koncepti ter med ločenimi kategorijami (»manjša vodnatost« JE POSLEDICA »zaraščanja«, »življenjski stil« JE POVEZAN z »odmikom od narave«, "preživetje IZHAJA iz »nekmetijskih dejavnosti«).

Utemeljevalna teorija je proces konceptualizacije in abstrakcije, ki vključuje razbitje temeljnih podatkov ter njihovo ponovno združevanje, vendar na drug način. Analitični proces sestavljajo štiri faze: določitev enot kodiranja, odprto kodiranje, osno kodiranje in izbirno kodiranje. Prva in druga faza potekata sočasno. Prepletata se tudi preostali fazi, čeprav je njun namen različen.

Zbrano gradivo najprej razčlenimo na smiselne sestavne dele, ki jih imenujemo enote kodiranja. To so fraze, stavki, odstavki, poglavja, dogodki, zaključene anekdote, misli in podobno (Mesec 1998, 104).

Postopek konceptualizacije surovih podatkov je odprto kodiranje, s katerim odkrijemo določene ideje, ki jih podatki vsebujejo. Ta faza obsega oblikovanje pojmov, to je pripisovanje pojmov oziroma konceptov empiričnim opisom iz enot označenega besedila. Pojme oblikujemo tako, da počasi in s premislekom beremo besedilo, ob tem pa vsaki enoti kodiranja pripišemo ustrezen pojem ali pojme. V tem prvem koraku gre za postopek kategoriziranja in razvrščanja podatkov, v katerem še ne ustvarjamo novih pomenov. Temu postopku sledi mikroanaliza, ki vsebuje natančen pregled in primerjavo konceptov. Podobne ali logično sorodne koncepte združimo v bolj abstraktne enote analize, imenovane kategorije. Pri tem si pomagamo z zaznamki in prebliski o tem, kako bi bile pojavljajoče se kategorije opredeljene in med seboj povezane. Postopki, ki jih izvajamo v tem delu, so kategoriziranje, dopolnjevanje klasifikacije in oblikovanje nadrejenega pojma. Pri kategoriziranju damo isto ime več različnim opisom, ki imajo skupne poteze, pri čemer uporabimo abstrahiranje. Pri dopolnjevanju klasifikacije poiščemo druge razrede, ki klasifikacijo dopolnjujejo. Tretji postopek predstavlja oblikovanje nadrejenih pojmov (Mesec 1998, 109).

Oсно kodiranje v utemeljevalni teoriji predstavlja pojav. Pojav je problem, vprašanje ali dogodek. Namen osnega kodiranja je oblikovanje natančnejše razlage pojava, njegova naloga pa uvajanje odnosov v posamični kategoriji, to je med kategorijo in njenimi podkategorijami ter koncepti. Pri tem je pomembno povezati strukturo s procesom. Struktura se nanaša na okoliščine, ki razlagajo, zakaj se dogodki zgodijo, proces pa na to, kako se odzovejo na okoliščine (Garau 2003, 105).

Zadnja faza analize je izbirno ali odnosno kodiranje (Mesec 1998, 118), s katerim se ključne kategorije, definirane v osnem kodiranju, povežejo, izpopolnijo in oblikujejo v teorijo oziroma začasni teoretični okvir. Najprej oblikujemo zgodbo, ki je nič drugega kot opisna pripoved o osrednjem pojavu raziskave, potek zgodbe pa je njena konceptualizacija. Analiziran potek zgodbe je glavna kategorija (Pandit 1996). Ključna naloga je torej identificiranje glavne kategorije, ki je osrednja, abstraktna in opisna. Povezana je tudi z večino drugih kategorij in je dovolj abstraktna, da jih povezuje. V našem primeru je glavna kategorija »življenje v naravi«.

Konceptualna shema raziskovalcu omogoča, da sistematično razmišlja o podatkih in jih povezuje na kompleksen način. Glavna ideja je oblikovanje vezi in iskanje podatkov, s katerimi se potrjuje veljavnost, pri čemer se raziskovalec giba med zastavljanjem vprašanj, oblikovanjem trditev in primerjanjem.

Pomembna in nujna aktivnost v procesu kodiranja je pisanje opomnikov. Prvo tehnično pravilo metode utemeljevalna teorija je počakaj in zapiši (originalno *stop and memo*). To pomeni, da si sproti zapišemo vsako misel, ki se nam utrne.

3.4 Priprava besedil za analizo

Uporaba računalniškega programa zahteva zelo obsežno in zamudno predhodno pripravo besedil, to je njihovo pretvarjanje v elektronsko obliko. Pri tem smo si pomagali s programom, imenovanim Recognita, ki je uporaben v večini znanih svetovnih jezikov. To je programska oprema, ki z optičnim prepoznavanjem znakov OCR (*optical character recognition*) omogoča pretvarjanje tiskanih dokumentov v besedilo, ki se ga da urejati.

V prvem koraku moramo vsa besedila stran za stranjo skenirati z optičnim čitalnikom, ki podobno kot fotokopirni stroj preslika besedilo iz predloge. Dobljeno sliko besedila v naslednjem koraku v RTF-formatu (obogateno besedilo) shranimo v računalniku. Ta format ne vsebuje izvršnih makrov, ohranja pa večino vidnih lastnosti dokumenta. Slaba stran programa je, da je tako dobljeno besedilo v »surovem« stanju, zato zahteva obširno in zelo zamudno urejanje. Še večji problem je neprepoznavanje nekaterih črk oziroma njihovo zamenjavanje. Mali »c« se na primer spremeni v mali »e« in podobno. Posebej problematično je skeniranje starejših dokumentov, ki so lahko ali delno poškodovani ali pa imajo tako oblikovane črke, da jih program ne prepozna.

3.5 Analitično orodje: program ATLAS.ti

V preteklosti so bili pri tovrstnih analizah edini pripomočki škarje, kopirni stroj in kup praznega papirja. V zadnjem času je za izpeljavo kvalitativne analize na voljo vrsta računalniških programov, med njimi tudi ATLAS.ti. Najpomembnejša in tudi

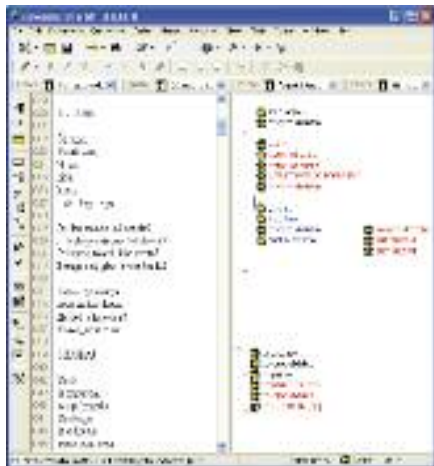
edina prednost uporabe programa je, da olajša in pospeši mehanski vidik analize podatkov, ne da bi pri tem trpela fleksibilnost. Zato se raziskovalec lahko bolj sproščeno poglobi v ustvarjalni vidik oblikovanja teorije.

Program ATLAS.ti nudi računalniško podporo interpretativnim analizam, še posebej pa je prilagojen za izvajanje utemeljevalne teorije. Njegovi začetki segajo v zgodnja devetdeseta leta prejšnjega stoletja in so povezani z raziskovalnim projektom na Tehnični univerzi v Berlinu. Za komercialne namene ga je razvil Nemec Thomas Muhr, ki ga tudi vseskozi izboljšuje. Priročnik o uporabi navaja, da se uporablja v vrsti raziskovalnih področij, medicini, arhitekturi, jezikoslovju, kriminologiji, tržnih raziskavah, medijskih študijah in tudi geografiji. Na podlagi spletnega iskanja oziroma na spletu dostopnih člankov in disertacij smo ugotovili, da program najpogosteje uporabljajo sociologi in psihologi, medtem ko so geografske raziskave, ki ga uporabljajo, le redke (medmrežje 7; medmrežje 8; van Elzakker 2004; Ohnmacht 2006), čeprav je omenjen v člankih o kvalitativnih metodah in učbenikih o kvalitativnih metodah (Bhowmick 2006), pri študijskih vsebinah predmetov, povezanih s kvalitativnimi metodami v geografiji (medmrežje 2; medmrežje 5), in med veččinami, ki jih obvladajo posamezni geografi (medmrežje 3; medmrežje 4). V slovenski geografiji je program novost, znan pa je v nekaterih drugih strokah.

ATLAS.ti je orodje za upravljanje z znanjem, ki uporabnikom omogoča opredeljevanje odnosov med različnimi pojmi in deli informacij. Omogoča kvalitativno analizo nestrukturiranih podatkov, torej podatkov, ki jih ne moremo analizirati s statističnimi metodami. Temeljno načelo delovanja programa opredeljuje akronim VISE, to je *visualization* ('vizualizacija', *integration* ('povezovanje v celoto'), *serendipity* ('srečno naključno odkritje') in *exploration* ('raziskovanje'; Muhr in Friese 2004, 4). Pojasnilo omenjenih vidikov povzemamo iz priročnika za uporabo programa ATLAS.ti (Muhr in Friese 2004).

Vizualizacija omogoča risanje spoznavnih zemljevidov, ki prikazujejo odnose med posameznimi deli podatkov in informacij, zato vsebuje dobre plati konceptualnih zemljevidov. Zemljevidi delujejo po podobnem načelu kot človeški možgani in omogočajo, da implicitno oziroma nakazano znanje in miselni modeli postanejo eksplicitni oziroma nedvoumni ter s tem lažje razumljivi za druge raziskovalce. V pogled v zbrane podatke omogoča povezovanje v celoto, saj vse podatke, ki sestavljajo projekt, povežemo v celoto in jih shranimo. To omogoča njihovo obdelovanje iz različnih perspektiv, bodisi globalne bodisi natančne z določenega vidika. Pri natančnih obdelavah pa ne izgubimo pregleda nad celoto. Srečno naključno odkritje pomeni najti stvari, ne da bi jih iskali, pri čemer je pomembno, da je odkritje dragoceno. Gre za intuitiven pristop k analizi podatkov. Značilna operacija, ki se sklicuje na naključno odkritje, je »brskanje«, ki je tudi sicer zelo značilno za raziskovalno delo. Na samem začetku začnemo iskati knjige (praviloma pa še prej ključne besede) in čez čas se zapletemo v brskanje po literaturi, ki je sprva nismo nameravali preučiti

Slika 4: Določitev enot kodiranja in kodiranje sta uvodni, praviloma zahtevni in zamudni fazi analiziranja besedila (Program ATLAS.ti).

ti. Z vsemi temi načeli je povezano raziskovanje. S sistematičnim pristopom do podatkov domnevamo, da bodo zelo koristne zlasti konstruktivne aktivnosti, kot je oblikovanje teorije. Celoten program vodi k raziskovalnemu in v odkritja usmerjenemu pristupu.

Postopki v programu potekajo na treh ravneh: besedilni, konceptualni in upravljalni. Besedilna raven obsega temeljne funkcije, kot so razčlenjevanje podatkov, kodiranje in pisanje opomnikov. Konceptualna raven obsega oblikovanje modela in povezovanje kodiranih pojmov v omrežja. Tretja raven omogoča upravljanje s podatki. Besedilna raven se začne s shranjevanjem temeljnih dokumentov (*primary*

Slika 5: Najkompleksnejši iskalni način je povpraševalno orodje, saj temelji na kombinacijah kod (Program ATLAS.ti).

documents) v hermenevitično enoto (*hermeneutic unit*). Hermenevitična enota je v bistvu »shramba«, v kateri se projekt strukturira.

Ko so temeljni dokumenti shranjeni v hermenevitični enoti, začnemo s kodiranjem. S kodiranjem besedila prenesemo na abstraktno raven, ki omogoča primerjave. Kode morajo biti natančne in kratke. Z njimi opišemo in povzamemo navedke, to je enote kodiranja. Dolžina navedkov je različna, od ene same črke do več odstavkov. Začetek in konec navedka označujejo identifikatorji. Za oblikovanje teorije so pomembni opomniki. Vsebujejo lahko besedilo, slike, tabele, lahko so pripeti k navedkom, kodam ali drugim opomnikom.

ATLAS.ti ponuja več orodij za iskanje in priklic kodiranih besedil. Ta orodja omogočajo odkrivanje podobnosti in razlik, raziskovanje celotne hermenevitične enote in priklic določenih navedkov, ki podpirajo oblikovanje teorije. Preprosto orodje, ki išče samo po temeljnih besedilih, je iskanje besedila (*text search*). Poleg standardnega iskanja obstajata še vrstno iskanje (*category*) in GREP. Pri prvem več iskalnih pojmov združimo v kategorijo ali vrsto, ki jo shranimo za poznejše iskanje. Iskanje GREP išče in priključuje besedilne grozde, ki ustrezajo iskalnemu vzorcu. Tako na primer iskanje 200[1-4] priključuje vsa leta med 2001 in 2004.

Za preprosto kvantitativno analizo je primeren *Word cruncher* v pomenu 'besedni hrustač', ki šteje število besed v določenem besedilu ali več temeljnih besedilih. Orodje omogoča oblikovanje tako imenovanega stop seznama, ki omogoča izključevanje veznikov, medmetov, členov in podobno. Rezultate lahko izvozimo v obliki excelove datoteke, ki omogoča nadaljnjo obdelavo (Muhr in Frieze 2004, 155). *Object crawler* v pomenu 'predmetni plazilec' išče po vseh dokumentih, tudi kodah, opomnikih, navedkih, družinah ... (Muhr in Frieze 2004, 158). *Query tool* oziroma povpraševalno orodje omogoča kompleksnejše iskanje, saj iskalni pojmi temeljijo na kombinacijah kod. Rezultat iskanja so navedki, ki so pripeti k določenim kodam. Iskalno zahtevo oblikujemo z operandi (kode in družine kod) in operatorji. Slednji se delijo na boolove, semantične in sosedske. V prvonavedeni skupini so štirje, in sicer AND, OR, XOR, NOT. AND v pomenu 'IN' priključuje navedke, v katerih sta oba operandjena operanda, kar pomeni, da je natančen. OR v pomenu 'ALI' priključuje vse navedke, v katerih se pojavlja en sam ali tudi oba operanda. XOR oziroma 'XALI' je strožji in izključuje navedke, kjer se pojavita oba operanda. NOT v pomenu 'NE' izbrani operand izloči.

Semantični operatorji omogočajo iskanje po omrežjih. Operator SUB v pomenu 'POD' priključuje vse navedke, z določenim pojmom povezane navzdol, UP v pomenu 'GOR' pa vse navedke, z določenim pojmom povezane navzgor. SIB označuje *siblings* ('bratje in sestre'), kar pomeni, da priključuje »starše in njihove potomce«.

Prostorska razmerja med navedki opisujejo naslednji sosedski operatorji: WITHIN v pomenu 'ZNOTRAJ', ENCLOSE v pomenu 'VSEBOVATI', OVERLAPPED BY v pomenu 'PREKRITI Z', OVERLAP v pomenu 'PREKRIVAJO', FOLLOWS v po-

Slika 6: Konceptualna raven temelji na razmerjih (Program ATLAS.ti.).

menu 'SLEDI', *PRECEDES* v pomenu 'BITI PRED' in *CO-OCCURRENCE* v pomenu 'SOČASNO NAJDIŠČE', ki vključuje vse razen SLEDI in BITI PRED.

Konceptualna raven omogoča interpretacijo podatkov in oblikovanje teorije. Pri tem je v pomoč orodje omrežja ali *networks*. Omrežja so sestavljena iz točk in povezav, ki razlagajo odnose med točkami. Te predstavljajo navedke, kode, kodne družine, opomnike, opomniške družine, preostala omrežja, temeljne dokumente in podobno.

Nekatera razmerja, kot na primer *is-a* v pomenu 'je', *is-cause-of* v pomenu 'je posledica', so določena vnaprej, vendar program omogoča tudi oblikovanje lastnih razmerij. Z dodatnimi, na novo oblikovanimi lastnimi razmerji smo v analiziranih besedilih zaobjeli široko paleto razmerij. Program omogoča avtomatično oblikovanje omrežij po semantičnem in po topološkem načrtu. Prvi razporedi točke skladno z algoritmom, ki poskuša za vsako točko najti najboljši položaj ter preprečiti prekrivanje točk in sekanje povezav. Zato so največkrat povezane točke v središču omrežja. Pri topološkem načrtu si točke sledijo od zgornjega levega kota proti spodnjemu desnemu. Najmanjkrat povezane točke so na začetku (Muhr in Friesse 2004, 230–231). Oblikovanje omrežij je razmeroma prilagodljivo orodje, ki omogoča tudi prenose kod in omrežij v druge projekte, s tem pa tudi njihovo ponovno uporabo.

Skladno s postopki v utemeljeni teoriji kodirane pojme združujemo v kategorije. Iz dobljenih kategorij opredelimo glavne kategorije in okrog njih oblikujemo teorijo, ki jo oblikujemo s konceptualnimi omrežji. Ta so bistvenega pomena, saj omogočajo organiziranje in predstavitev znanja ter oblikovanje sinteze (na primer slika 7).

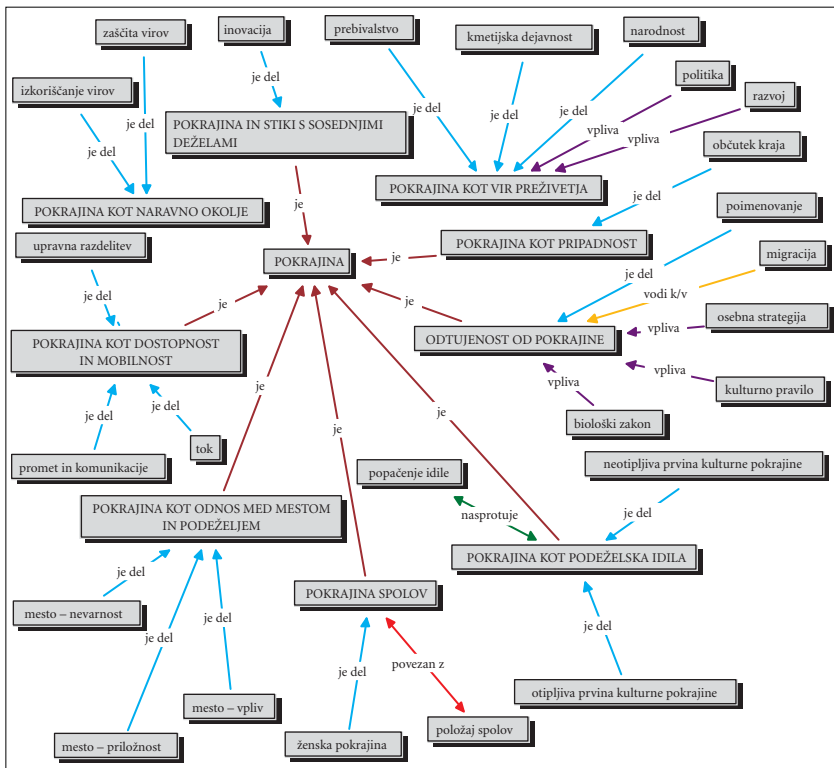
Vsako omrežje temelji na glavni oziroma ključni kategoriji, ki se je oblikovala v zadnji fazi kodiranja, to je med postopkom izbirnega kodiranja. Okrog glavne kategorije nanizamo koncepte, ki so z njo vsebinsko povezani. To pomeni, da smo v omrežje vnesli vse koncepte iz tistih enot kodiranja, v katerih je tudi glavna kategorija, in koncepte iz sosednjih enot kodiranja. Razmerja (tudi trditve) med kategorijami in koncepti ter med različnimi koncepti smo opredelili glede na vsebino, izhajajočo iz besedil oziroma enot kodiranja. Iz tega teoretičnega okvira oblikujemo potek zgodbe, iz česar nastane opisna pripoved.

4 Pokrajinska dinamika v slovenski Istri

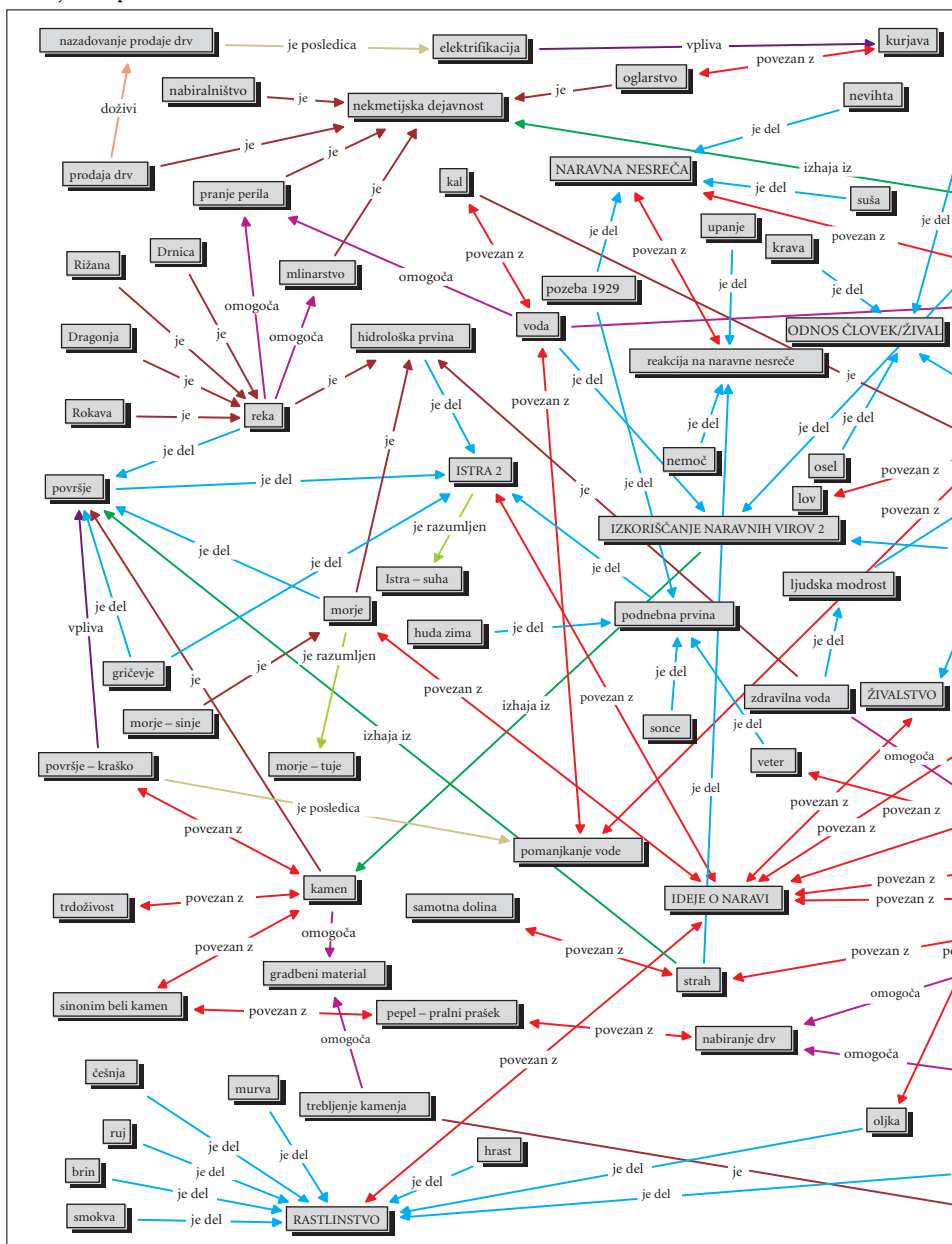
Razmerja, ki že obstajajo v programu, smo prevedli v slovenščino in dodali nova. Pogosto se v številu, spolu in sklonu ne ujemajo s konceptom, ki ju povezuje, ker so zapisana v tretji osebi ednine. Puščice kažejo smeri razmerij. Puščice in imena razmerij smo zaradi večje preglednosti obarvali z različnimi barvami.

4.1 Pokrajina kot naravno okolje

Med svetovnima vojnama se je dojemanje naravne pokrajine navezovalo na preživetje oziroma zemljo, ki je to omogočala. Večina podeželskega prebivalstva se je ukvarjala s kmetovanjem in zato je z zemljo človek razvil tesen odnos, ki je iz polja

Slika 7: Konceptualno omrežje kategorij, ki so se izoblikovale iz analiziranih besedil.

◀ *str. 42–43 Slika 8: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot naravno okolje v obdobju med svetovnima vojnama.*

ekonomske vrednote prerasel v polje družbene ter kulturne vrednote (več v poglavju Pokrajina kot pripadnost). Zaradi visokega položaja v družbi je zemlja lahko spodbudila vrsto negativnih pomenov: mali lastniki na robu preživetja so jo pogosto doživljali kot suho in borno. Kljub trdemu delu so le s težavo preživljali veliko družino, zato so iskali dodatne možnosti zaslužka.

Večina dopolnilnih dejavnosti je povezana z gozdom. Poleg njegovih ekonomskih vrednot se v analiziranih besedilih pojavljajo še ekološke, družbene in kulturne. Gozdu so pripisovali nevarnost, še zlasti ponoči, ko so lahko posamezniki (ali skupina) doživeli rop, napad ali še kaj hujšega. V gozdno »divjino«, kjer ne veljajo zakoni civilizirane družbe, so vodile skrite, nevarne in samotne poti. Med kategorijami rabe tal so poleg gozda pogosto omenjeni koncepti njiva, travnik, vinograd in pašnik, večinoma kot okvir človekove dejavnosti v pokrajini in kot vir njegovega preživetja. Pašniki imajo še kulturni, družbeni ter ekološki pomen, praviloma v obdobju otroštva. Otrokom je paša ponujala ne le prvovrstno zabavo in obilico možnosti za igranje, temveč tudi možnosti za tkanje tesnih vezi z naravnim okoljem. Takrat so otroci samostojno raziskovali in prodirali v skrivnosti narave. Naravo so spoštovali in jo varovali ter z njo spletali skoraj intimne vezi.

V odnosu do naravnega okolja se pojavlja tudi koncept Istra. Pogosto se navaja, da je Istra kraška, čemur sledi namig na revščino. Enako velja za pojem »tužna« Istra, ki se neposredno navezuje na revščino in zaradi pogoste omembe prehaja v polje družbene (anti)vrednote. Tužnost Istre opredelujeta čas in kraj; zgodovinske okoliščine in značilnosti pokrajine. Sinonim za kraško Istro je bil beli kamen, s katerim se povezuje ekonomska vrednost gozda. Iz lesa, zraslega na apnenčasti podlagi, je po gorenju ostal pepel, ki je veljal za najkakovostnejše pralno sredstvo. S površjem oziroma kamninsko sestavo je povezan pojem kamen, ki je razumljen kot gradbeni material, ki je dal Istri značilno podobo.

Med hidrološkimi prvinami so omenjeni reke, zlasti Rižana, morje in pitna voda. Reke so bile naravni vir, ki je omogočal pranje tako lastnega perila kot tudi perila tržaskih družin. Morje ima, razen v navedku, ki govori o tem, da je ob plimi poplavalilo pot, po kateri so Istranke hodile na koprsko tržnico, bolj subtilen pomen. Poudarjata se njegova lepota in sinja barva, ki pa sta žal zbledeli zaradi odtujenosti od istrskega človeka. Voda ni omogočala le dodatnega zaslužka, ampak je bila temeljni pogoj za življenje. V poletnem času je bila v Istri na razpolago le v majhnih količinah in zato nadvse cenjena, še zlasti v kraškem delu. Oskrba z njo je zahtevala veliko časa in energije. Pojem zdravilna voda se nanaša na minulo vedenje o zdravilnosti vode v nekaterih izvirih. Po zgraditvi vodovoda je to vedenje zamrlo.

Med podnebnimi prvinami se največkrat pojavlja veter, ki je povzročal težave ozkoirni istrski železnici Parenčani in bil eden od razlogov za njeno nedonosnost. Pogosto

je omenjena huda zima, zlasti v povezavi z gojenjem oljk. Zima je bila obdobje, ko je bilo manj dela in zato več časa za počitek. Obenem je bil to čas za popravilo hiše in gospodarskega poslopja, zaradi splošnega pomanjkanja pa tudi obdobje, ko je najbolj cvetelo ilegalno trgovanje. Z vremenom je povezana ljudska modrost napovedovanja vremenskih pojavov (Štok-Vojška 2003, 32):

»... Kadar pršimi vod Trsta,
zmoči samo za dva prsta ...«.

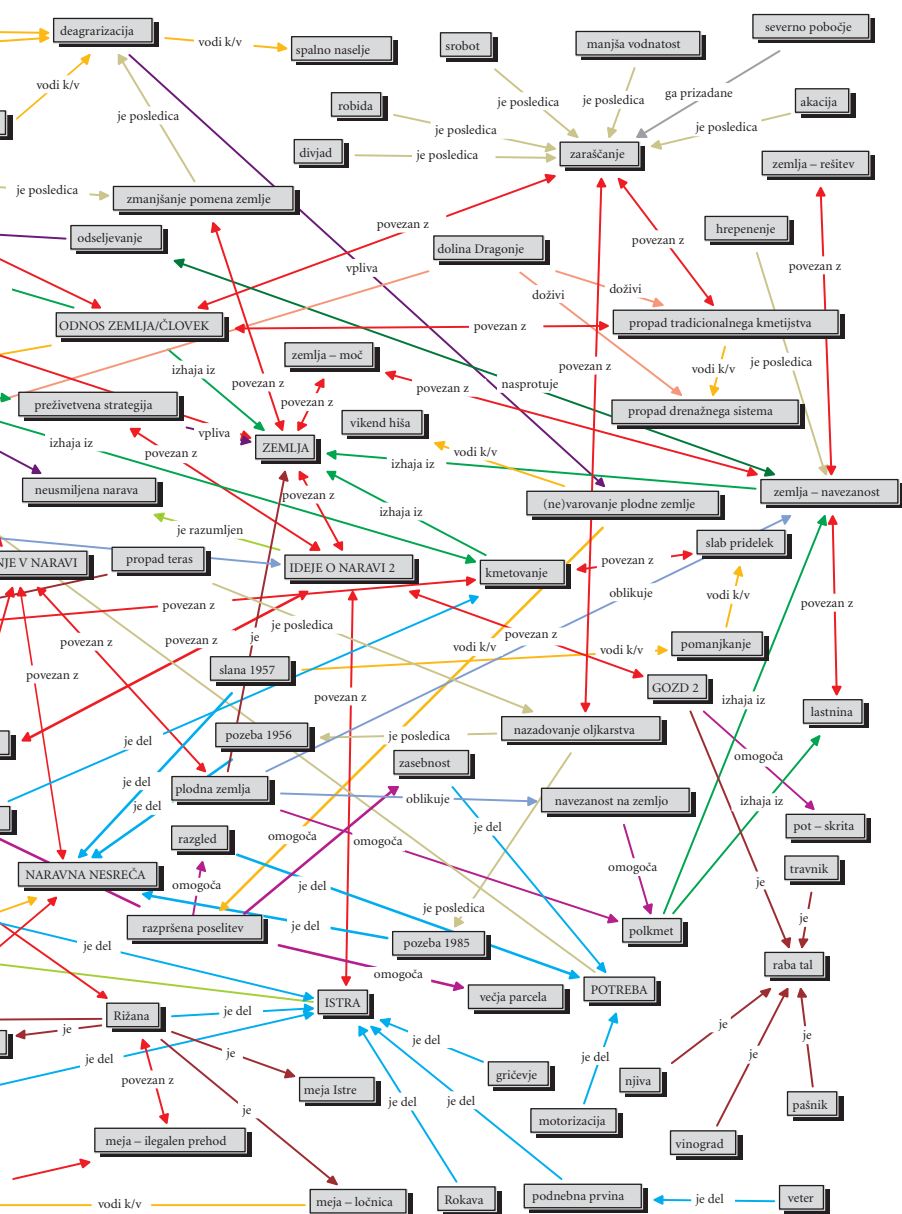
Z naravnim okoljem je povezan pojem naravne nesreče. V analizirani literaturi je veliko navedkov o naravnih nesrečah, največ o pozebi leta 1929 in njenih posledicah, o nazadovanju oljkarstva, propadu oljarn, zaraščanju kulturnih teras ter o kratkotrajnem povečanju pomena oglarstva zaradi večje količine lesa. Omenjena je tudi suša. Iz besedil razberemo na eni strani strah, zaupanje v cerkveno zvonjenje in nemoč,

Slika 9: V rimskem obdobju se je Koper imenoval *Capris* v pomenu 'koza'. Od takrat dalje je ta žival simbol Istre. Istrski grb izhaja iz obdobja, ko je Istra postala samostojna dežela znotraj Habsburške monarhije (levo zgoraj) – zlata koza z rdečimi rogovi in parklji (levo spodaj) je našla svoj prostor tudi v sodobnem grbu, ta pa je postal del grba in zastave samostojne hrvaške države (desno). V Sloveniji se ta simbol ne pojavlja več, razen ime *Capris* v imenu različnih organizacij v Kopru (medmrežje 10; medmrežje 11).

Slika 10: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot naravno okolje v obdobju med letoma 1945 in 1991. ► str. 46–47

na drugi pa pragmatičnost Istranov, ki se ne ukvarjajo z vzroki in ne iščejo zunanje pomoči, ampak izkoristijo lastne sile (Štok-Vojška 2002, 43): »... *Nono ... je sklenil uničiti oljčnik takoj obnoviti, da bi tako čimprej zalizal bolečo rano ...*«.

V središču odnosa med človekom in živaljo sta dve živali: vol in osel. Prvi je bil delovna žival in je pomagal pri obdelovanju zemlje. Istrani so ga imeli za ponosno, močno in ubogljivo žival, vse te lastnosti so pripisovali tudi sebi. V nasprotju z volom je bil osel svojeglav, muhast in nepredvidljiv, vendar prav tako pomemben del istrskega vsakdanjega življenja. Bil je predmet prestiža in njegov pomen je segal prek ekonomskega polja v družbeno polje (več v poglavju Pokrajina spolov). Na odnos do tovarnih živali je vplivala tudi država, ko je uzakonila humano ravnanje z njimi. Državni uslužbenci so občasno pregledovali njihovo oskrbovanost in zdravje; lastnik živali, ki ni ustrezal zahtevam, je moral plačati stroške zdravljenja.

Živali so bile tesno vpete v Istranov vsakdanjik. Med njimi in človekom so se spletli tesne vezi, simbioza in spoštovanje. Živalim so pogosto pripisovali človeške lastnosti. Kozo, ki je sicer redko omenjena, so opisovali kot čisto, družabno, prizadevno, prijazno, zgovorno in potrpežljivo žival. V preteklosti je bila koza mnogo bolj cenjena, saj je upodobljena celo v grbu Istre (slika 9) in je dala ime Kopru. Človek je spoštoval in cenil tudi druge živali, od katerih ni imel nobenih neposrednih gospodarskih koristi. Že otroci so se na paši učili, da je življenje sveto in je vsako živo bitje na svetu z določenim namenom. Glede na pomanjkanje hrane bi pričakovali, da bo lov pogostejše zaznan pojem, vendar ni. V obravnavanem obdobju se pojavi trikrat, vedno v povezavi z divjim lovom na zajce in nastavljanjem zank.

Odnos do narave se kaže tudi v ravnanju z odpadki. Tradicionalne kmetijske družbe so svoje kmetovanje gradile na ravnotežju med živalsko in rastlinsko pridelavo, saj je to zagotavljalo trajnostno in stabilno kmetijstvo. Kmetje v Istri, zlasti v neposredni bližini obale, so se zgodaj usmerili v pridelovanje zelenjave. Istočasno sta nazadovali ovčereja in govedoreja, zaradi zmanjševanja števila vprežne živine v Trstu pa se je močno zmanjšala dobava gnoja istrskim kmetom. V tem času sta namreč začeli zmagoviti pohod električna energija in energija fosilnih goriv, ki sta delovne živali sčasoma povsem izrinili iz mesta. Zaradi pomanjkanja gnoja je bil pridelek slab, kar je v tem obdobju dodatno pripomoglo k propadu kmetij.

Življenje v naravi je tesno povezano s prilagoditvenimi strategijami, katerih bistvo je bilo preživetje, ki je v tem obdobju zaradi omenjenih družbenih in naravnih značilnosti zahtevalo angažirane ljudi. Razgibanemu terenu slovenske Istre se je človek prilagajal z različnimi melioracijskimi posegi, kot so terasiranje, trebljenje kamenja in njegovo zlaganje v suhe zidove. Obenem je bil kamen pomemben gradbeni material. Terasiranje in kulturne terase kot otipljiva posledica teh dejavnosti ter suhi zidovi so pripomogli k oblikovanju značilne podobe sredozemske kulturne pokrajine.

Po 2. svetovni vojni preživetje ni bilo več tako tesno povezano z naravnim okoljem. Tudi pojem zemlja – garanje se pojavi le enkrat. Povojne spremembe so povzročile,

da se je istrska družba začela hitro spreminjati, s tem pa tudi istrska pokrajina. Odmik od narave in spremenjen odnos med človekom in naravo sta povzročila spremembe naravnega okolja. V tem obdobju se najpogosteje pojavlja pojem zaraščanje, ki je posledica součinkovanja naravnih, gospodarskih in družbenih sprememb. Zaradi opuščanja kmetijstva sta obdelovalno zemljo začela preraščati trava in trnje, pašna zemljišča pa grmičevje in manjvreden gozd. Zaraščanje je najbolj prizadelo osojna severna pobočja. Obenem se je urejen in vzdrževan gozd s potmi začel spreminjati v neprehodnega. S tem se je pokrajina odtujila ljudem, ki imajo v glavi vizijo idilične pokrajine: obdelane, s potkami med njivami, vonjem po polenti in okusom po vinu.

Posledica zaraščanja je zmanjšanje vodnatosti istrskih rek in potokov ter naraščanje števila divjadi, saj se je povečal njen življenjski prostor. Z nazadovanjem obdelovalnih zemljišč so začele propadati kulturne terase, kar pa ni nov proces, saj se je začel že po veliki pozebi leta 1929, pozeba leta 1956 ter gospodarske in prebivalstvene spremembe pa so ga še pospešile. Najprej in najintenzivneje je zajel severna pobočja. Poleg teh »velikih« naravnih nesreč so se pojavljale še nesreče manjšega obsega. Leta 1957 je ves pridelek v dolini Rokave uničila slana.

Tudi v tem obdobju je pojem Istra vseboval številne pokrajinske prvine, povezan z naravnim okoljem: vinograde, kamen, gričevje, reke Rokavo, Dragonjo, Rižano ter Badaševico in podobno. Poleg vinogradov se pojavljajo druge kategorije rabe tal, zlasti pašniki, travniki in gozdovi. Gozdovi so obdržali del skrivnostnega pridiha iz prejšnjega obdobja in ponovno odigrali pomembno vlogo pri preživetvenih strategijah ter pri kršenju pravil in zakonov. Omogočali so ilegalno prehajanje meje in tihotapljenje, tako imenovani kontrabant. V tej prepovedani, vendar družbeno sprejemljivi dejavnosti, so svoje mesto dobile tudi njive (Tomšič 2004, 17): »... njiva je bila z mejo prerezana na pol, in ko je koruza zrastle dovolj visoko (tam jo je seveda nalašč posadil), se je skozi to koruzno goščavo tihotapilo sem in tja marsikaj...«. Posebno mesto sta kot mejni reki dobili Rižana in Dragonja. Bili sta tako fizični kot mentalni meji. Po izgradnji vodovoda je pomen Rižane prestopil v polje varovanja narave. Med podnebnimi prvinami se pojavlja veter. Izpostavljen je kot grožnja gojenju oljk, zato oljke sadijo na pred vetrom zavarovanih legah.

V povojnem obdobju so prvič omenjene naravne nesreče kot posledica neustreznih posegov človeka v naravo. Kmetijske zadruge in tedanja politika so spodbujale večje posege v zemljiško sestavo, kar se je včasih pokazalo za neustrezno. Tako je jeseni leta 1953 burja v okolici Črnega Kala na novih vinogradniških zemljiščih potrgala nezrelo grozdje. V času po 2. svetovni vojni se je začelo močnejše razvijati zavarovalništvo, kar je pri tistih, ki so vanj zaupali, spremenilo odnos do vremenskih nevšečnosti in zmanjšalo odvisnost od njih. V tem obdobju je človek nastopil kot uničevalec narave. Z uporabo zaščitnih sredstev je želel zase ustvariti prijetnejše bivalno okolje, pri čemer se ni zavedal morebitnih negativnih posledic svojega delovanja.

Obsežni ukrepi prilagajanja so povezani s povojnim družbeno-političnim sistemom. Kultiviranje je močno preseglo raven pred 2. svetovno vojno, ko je bilo pri-

dobivanje nove zemlje ena izmed življenjskih strategij posameznika. Po njej je postalo del državne strategije in zato velikopotezno. Obenem je sovpadalo z zmotnim prepričanjem, da razvoj znanosti in tehnike človeku omogočata nadzor in popolno nadvlado nad naravo. Tako so nove vinograde v enem kosu (10 ha) uredili na severni strani pobočja Boninova, kjer so bili prej travniki in pašniki. V dolinah Rižane in Badaševice je bila izvedena komasacija, v kraškem zaledju Istre, natančneje v Dvorih, pa v sedemdesetih in osemdesetih letih hidromelioracija. Med prilagoditvene strategije tega obdobja spadajo melioracija Škocjanskega zatoka pri Kopru in priprave na gradnjo pristanišča. Samo pristanišče je bil velik prostorski poseg, z njim je človek del morske obale in njenega neposrednega zaledja preuredil v sodobno pristaniško območje.

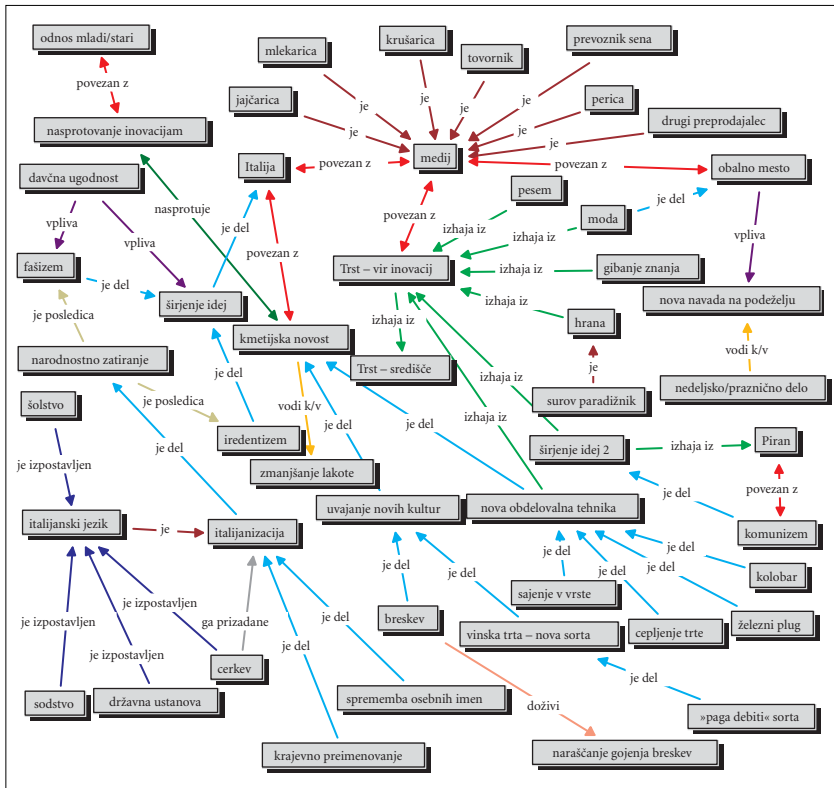
V tem obdobju se pojavi edini navedek o ustreznih tleh za določeno sorto vinske trte, kar je presenetljivo glede na pomen vinogradništva. Opozarja, da imajo le starejši ustrežno znanje o primernosti sort za posamezno vrsto podlage in omenja zavestno sajenje neustreznih sort. Povojno obdobje in napredek nista bila naklonjena na upoštevanju starih modrosti in vedenja izkušenih krajanov.

Drugačen odnos do naravnega okolja odražajo pojem onesnaževanje ter z njim povezana koncepta smeti in voda. Onesnaževanje je na eni strani posledica potrošniške družbe in večje porabe, na drugi strani pa tudi odmika od naravnega okolja. Slednje je povezano s spremenjenim življenjskim slogom. Pomemben razlog, da je gradbeništvo močno poseglo v okolje, so potrebe po zasebnosti in razgledu. Z opuščanjem kmetijstva se je spremenil odnos do zemlje. Kmet ni več tisti, ki zaradi pridelovalnih načel varuje kmetijsko zemljišče, zato je strnjeno poselitev zamenjala razpršena; cenjena sta postala razgled in zasebnost. Prodaja zemlje za stanovanjsko hišo ali vikend je bila mnogo donosnejša kot pa njeno obdelovanje. Nekdanja kmečka naselja so postala spalna naselja ljudi, zaposlenih v mestih. Naselja so se iz nekdanj ostro začrtanih meja razširila na okoliška kmetijska zemljišča. Razpršena gradnja je precej spremenila podobo Istre. Na vrednote in rabo prostora vpliva veliko dejavnikov, med drugim tudi razmah pridočasnosti dejavnosti. Geomorfološka oblika, ki je bila v preteklosti z vidika pridelovanja hrane pojmovana kot popolnoma nekoristna, je z družbenim razvojem dobila novo vsebino. Tako je Kraški rob oziroma Breg, kot ga imenujejo domačini, v obdobju po 2. svetovni vojni postal cenjen, obiskovan in kot tak vir dohodka.

Navedb, ki bi se nanašale na odnos do naravnega okolja, v obdobju po osamosvojitvi Slovenije ni.

4.2 Pokrajina in stiki s sosednjimi območji

Med svetovnima vojnama so se novosti iz Trsta neposredno prenašale v slovensko Istro, vendar prinašalci sprememb niso bili vsi prebivalci, ampak izbrani posamez-

Slika 11: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina in stiki s sosednjimi območji v obdobju med svetovnima vojnama.

niki, privilegirani ali prisiljeni v navezovanje stikov in njihovo ohranjanje. Hierarhični stiki so potekali večinoma prek žensk, ki so dnevno ali tedensko potovale v Trst. Bile so medij prenašanja prvin druge kulture. Med moškimi je ta vloga pripadla prodajalcem sena in tovarnikom. Jajčarice so opravljale vlogo dvojnega medija, ne zgolj za lastno družbo, ampak tudi za družbo hrvaške Istre. Zanje so bile edini vir novosti, informacij in trgovskega blaga ter vez z razvitim svetom.

Istrane so s Trstom povezovale raznovrstne in dolgotrajne vezi. Tržaški utrip je bil zaradi narodnostne pestrosti in razvejenosti gospodarskih dejavnosti Istranom blizu, zato so se v mestu počutili domače. V nasprotju z mesti na današnji slovenski obali je bil zaradi številnih prodajalcev bolj »kmečki«, poleg tega je tržaško narečje

zvenelo podobno istrski govorici. Zato je bil vpliv tržaške družbe na istrsko močan, saj velja, da imajo podobnosti večji vpliv kot različnosti (Axelrod 1997, 207). Tako se je v Istro največ novosti razširilo iz Trsta, čeprav izvora ne moremo vselej natančno ugotoviti, ker je omenjena Italija na splošno. Novosti iz Italije so bile ideološke in gospodarske, zlasti kmetijske. Med prvimi sta bili močno zastopani ideologiji, ki sta celotno medvojno obdobje usmerjali italijansko politiko v Istri, torej fašizem in iredentizem, pa tudi komunizem. Kot posledica ideologije in spremljajočih iredentistično-nacionalističnih teženj se je pojavila oblika prisiljenega razprševanja, ko je neka kulturna skupina svoje navade vsilila drugi (medmrežje 1). To se je pokazalo v uvajanju italijanskega jezika v vse sfere javnega življenja in posledično v izganjanju slovenskega jezika, vključno s spreminjanjem osebnih in krajevnih imen. Ker so avtorji analiziranih besedil izključno Slovenci, ne preseneča izjemno negativen odnos do omenjenih novosti. Drugačen je bil odnos do novosti na kmetijskem področju. Razdelili smo jih na uvajanje novih kultur in novih obdelovalnih tehnik. Med prvimi je šlo tako za dejansko uvajanje novih kultur, to je breskev, ki so se med obema svetovnjima vojnoma močno razširile po Istri, kot tudi za širjenje novih sort že uveljavljenih kultur, zlasti vinske trte. Tu velja omeniti *paga debiti* ('plača dolgov'), sorto, ki je dajala obilo pridelka slabe kakovosti. Nove obdelovalne tehnike so obsegale novosti na področju vinogradništva, zlasti sajenje v vrste in cepljenje po »trieštinsko«, ki so ga učili le v Trstu. Znanje na področju vinarstva je na sploh prihajalo zlasti iz Trsta.

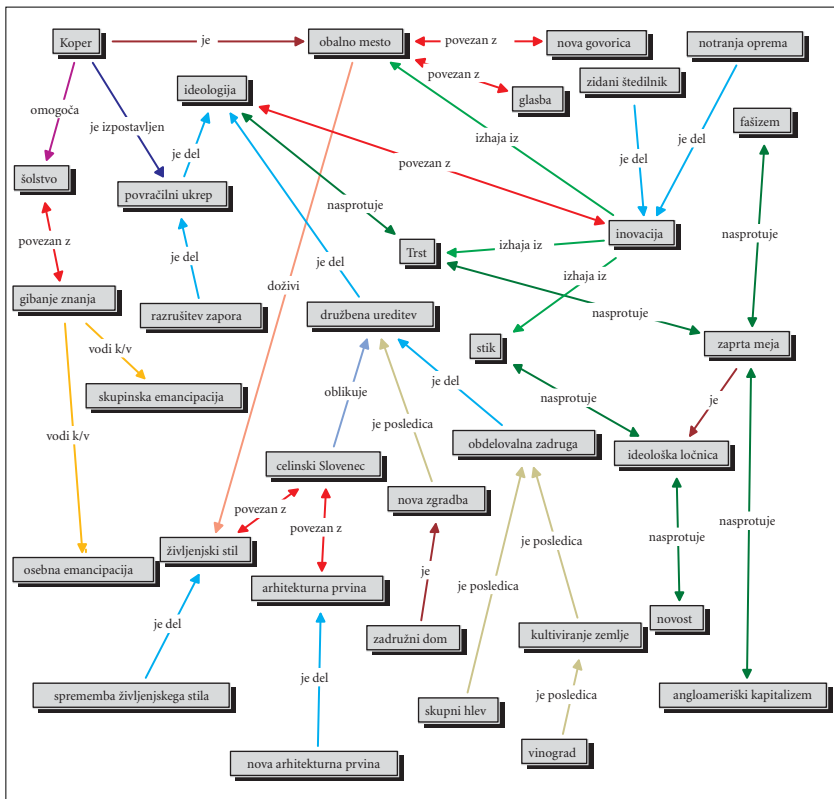
Novosti na področju poljedelstva so obsegale uporabo železnega pluga in uvajanje kolobarja. V nasprotju s prvo, ki se je hitro prijela, je uvajanje kolobarja naletelo na nasprotovanje. Nezaupanje do inovacij in njihovo odklanjanje sta bila posledica starosti gospodarja (Franca 1995, 66): »... kolobarjenja niso poznali. Mlajši so zahtevali in prosili, naj jim dovolijo prekopati travnik. Toda stara mati je bila komandant, rekla je: »Ne daj Bog, da bi moje oči to videle!« Njena beseda je morala držat...«. Praviloma so novosti na kmetijskem področju na istrsko podeželje prinesle napredek (Franca 1995, 68): »... Naučili so nas bolj modro kmetovati in potem ni bilo več takšne lakote in vesplošne stiske...«.

Trst se omenja kot središče inovacij na področju ljudske in popularne kulture, to je pesmi in prehranjevanja. Prodajalke so se tam srečale s hrano, ki je doma niso imeli oziroma niso poznali. Privoščile so si jo ob posebnih priložnostih ali kadar so bile uspešne (Štok-Vojška 2002, 44): »... je prinesla bakala ali prekajeno, močno nasoljeno ribo ostrega okusa in vonja, ki so ji rekli renga, in so jo cmarili na plaki. Vsakokrat je nona prinesla tudi ano karto gorgonzola sira za barba Vitkata. Otroke je razveselila z narančo, rožiči ali mandolato...«.

Trst je vplival tudi na modne smernice, vendar so te v obravnavanem obdobju zaradi pomanjkanja imele dokaj obrobno vlogo. Modne smernice so oblikovala tudi obmorska mesta. Od tam so prišle tudi druge novosti in posegle v dotedanji tradicionalni način razporejanja delovnih obveznosti. Za kmečkega človeka so bili

nedelje in prazniki sveti in razen nujnih opravil z živino dela prosti dnevi. Zgodnja industrializacija pa je zahtevala nedeljsko in praznično delo. Brumen (2000, 244) ugotavlja, da se je razkroj tradicionalne kmečke družbe začel z delom v izolskih ribjih tovarnah.

Neposredno po 2. svetovni vojni je Trst obdržal vlogo središča inovacij, vendar se je skladno z novo državno tvorbo in upravno ureditvijo njegova vloga začela nasilno manjšati. Zidani štedilniki, ki so bili v modi takoj po 2. svetovni vojni, so se iz mest na podeželje širili v koncentričnih krogih. Nova pridobitev se je najprej uveljavila v vaseh v neposredni bližini mest in se postopoma hierarhično širila v zaledje. Tako so jih na primer prej imeli v Sv. Antonu in Pobegih kot v Novi vasi in Pomjanu.

Slika 12: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina in stiki s sosednjimi območji v obdobju med letoma 1945 in 1991.

Zgodnji posvojitelji, kot imenuje Rogers v svoji teoriji o širjenju inovacij (medmrežje 1) ljudi, ki hitro prevzamejo novost, so bili posamezniki v naseljih blizu mest. Bili so premožnejši kot ljudje v bolj oddaljenih vaseh. Vsaj deloma gre to pripisati okoliščini, da se naravne razmere za kmetovanje z oddaljenostjo od obale na splošno slabšajo. Obenem je bližina mest zagotavljala več možnosti dodatnega zaslužka, lahko pa je šlo zgolj za miselni konstrukt in povezovanje mest z bogastvom. Samoumevno so bile torej tudi vasi v njihovi neposredni bližini bogatejše. Obenem so se tamkajšnji prebivalci že zaradi bližine prej seznanili z novostmi. V poznejših desetletjih so se pri notranji opreми hiš zgledovali po tržaških domovih. Medij teh inovacij so bile praviloma ženske, ki so delale pri tržaških družinah.

Podobno kot štedilniki se je širila kmetijska mehanizacija, ki je na istrsko podeželje prodirala od začetka šestdesetih let prejšnjega stoletja. Zgodnji posvojitelji so bili večji kmetje, saj so imeli sredstva za nakup in obenem dovolj zemlje, da se jim je investicija splačala. Z novostmi so se seznanjali v Kopru in Italiji. Nakup so običajno opravili v Italiji, ker so bili tam prilagodljivejši glede plačila in so že uporabljali sodobne načine finančnega poslovanja, na primer plačevanje na obroke, s čeki in podobno.

Nova meja kot ideološka ovira naj bi preprečila prehod starih fašističnih in uveljavljanje novih idej anglo-ameriškega kapitalizma. Cilj je bila popolna nepropustnost, ki ne bo dovoljevala nikakršnega prehajanje vplivov, idej in inovacij. Vlogo Trsta so začela prevzemati obalna mesta, zlasti Koper kot regionalno središče. Navedek o prvih ukrepih, ki so sledili koncu štiriletne vojne, omenja prav Koper. Gre za povračilne ukrepe nove oblasti, ki se je v začetnem povojnem obdobju osredotočila na simbole fašizma oziroma medvojne italijanske oblasti v Istri. Tako je bil kot vir zla najprej na udaru koprski zapor. Ruševine so Slovenci uporabili za obnovo svojih v vojni porušeni hiš. S tem so si na materialni ravni vsaj deloma povrnil škodo. Uporaba materiala, ki je nastal ob uničenju zapora, se je zdela samoumevna. To je bil zgolj obliž na rano zaradi preganjanja zavednih Istranov.

Sredi petdesetih let 20. stoletja je Koper postal izobraževalno središče, v katerem so se izobrazili prvi Istrani. Z izobrazbo je povezana osebna in skupinska emancipacija, ki je Istranom dala samozavest in zaupanje v lastne sposobnosti. Gospodarsko zaostalost območja so namreč pripisovali prav pomanjkanju izobražencev. Zato so po 2. svetovni vojni pri širjenju idej nove ideologije in utrjevanju družbene ureditve sodelovali *forešti* oziroma »tujci«: Kranjci, Kraševci in Brkinci. Nova oblast je s svojimi ukrepi bolj ali manj ostro zarezala v prevladujoče kmečko življenje Istranov. Obdelovalne zadruge s skupnimi hlevi in novimi, velikopoteznimi nasadi vinogradov so pomenile pravo revolucijo v kmetijstvu, zadrugi domovi pa novo arhitekturno prvino, saj so spremenili podobo vaških središč ter obenem družabno in kulturno življenje Istranov.

Prevzem nove kulture običajno spremlja zamiranje stare (Heatwole 2006). V Istri je po 2. svetovni vojni zamrla tradicija jajčaric, najprej zaradi zaprte meje in pozneje

zaradi širjenja drugačnega načina življenja. Pospešen gospodarski razvoj obalnih mest je od konca petdesetih let dalje ustvarjal toliko delovnih mest, da jih istrsko podeželsko prebivalstvo ni moglo zapolniti. Istrani so priseljevanje celinskih Slovencev in ljudi iz drugih republik nekdanje Jugoslavije doživljali kot grožnjo za uničenje več stoletij dolge kulturne tradicije njihovega sloga življenja in bivanja. Navzven so še najbolj opazne nove arhitekturne prvine, ki so spremenile podobo istrskih naselij.

Motorizacija je omogočila preseganje meje oziroma razlik med mestom in podeželjem, tako da mestno mnogo lažje in hitreje prodira na podeželje. V analizirani literaturi je omenjena glasba, ki se iz obalnih mest širi na podeželje. Glasba v kavarnah obalnih mest ni ne slovenska ne italijanska, ampak balkanska ali ameriška. Balkanska glasba je povezana z novimi prebivalci v obalnih mestih. Prav tako sta značilno mestno govorico zamenjali mešanici južnoslovanskih jezikov in različnih slovenskih narečij, zlasti kraškega, brkinskega in goriškega, slednja obogatena s posameznimi italijanskimi in srbskimi izrazi.

O inovacijah v obdobju po letu 1991 ni navedkov, z izjemo enega, ki govori o razprodaji slovenskega premoženja, kar avtor označi kot iredentizem. Avtor je uporabil izraz iredentizem, čeprav uradno ne obstaja oziroma ima drugačen pomen. Kaže se v finančnih prilivih iz Italije ter kupovanju slovenskih podjetij in nepremičnin na obali s strani Italijanov.

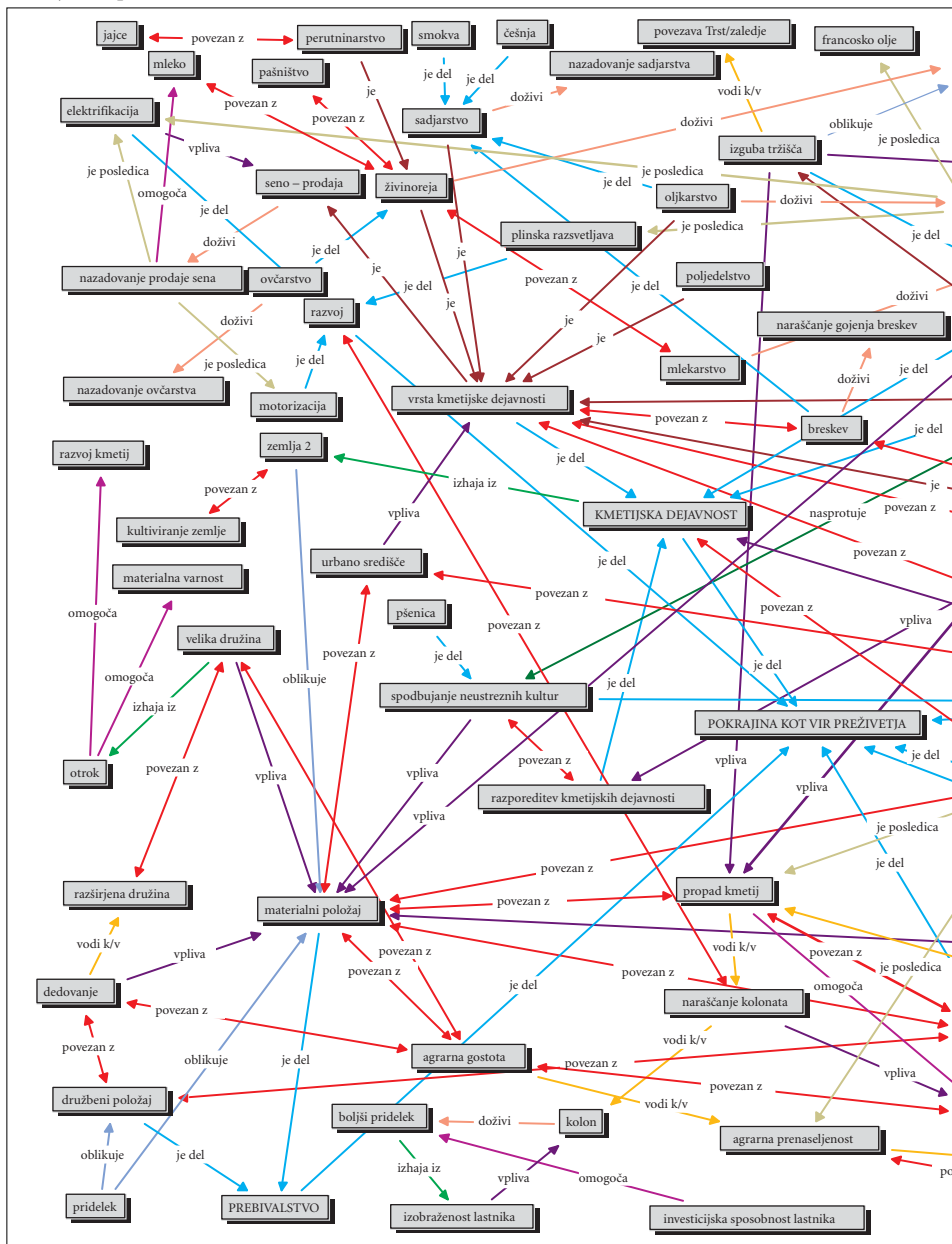
4.3 Pokrajina kot vir preživetja

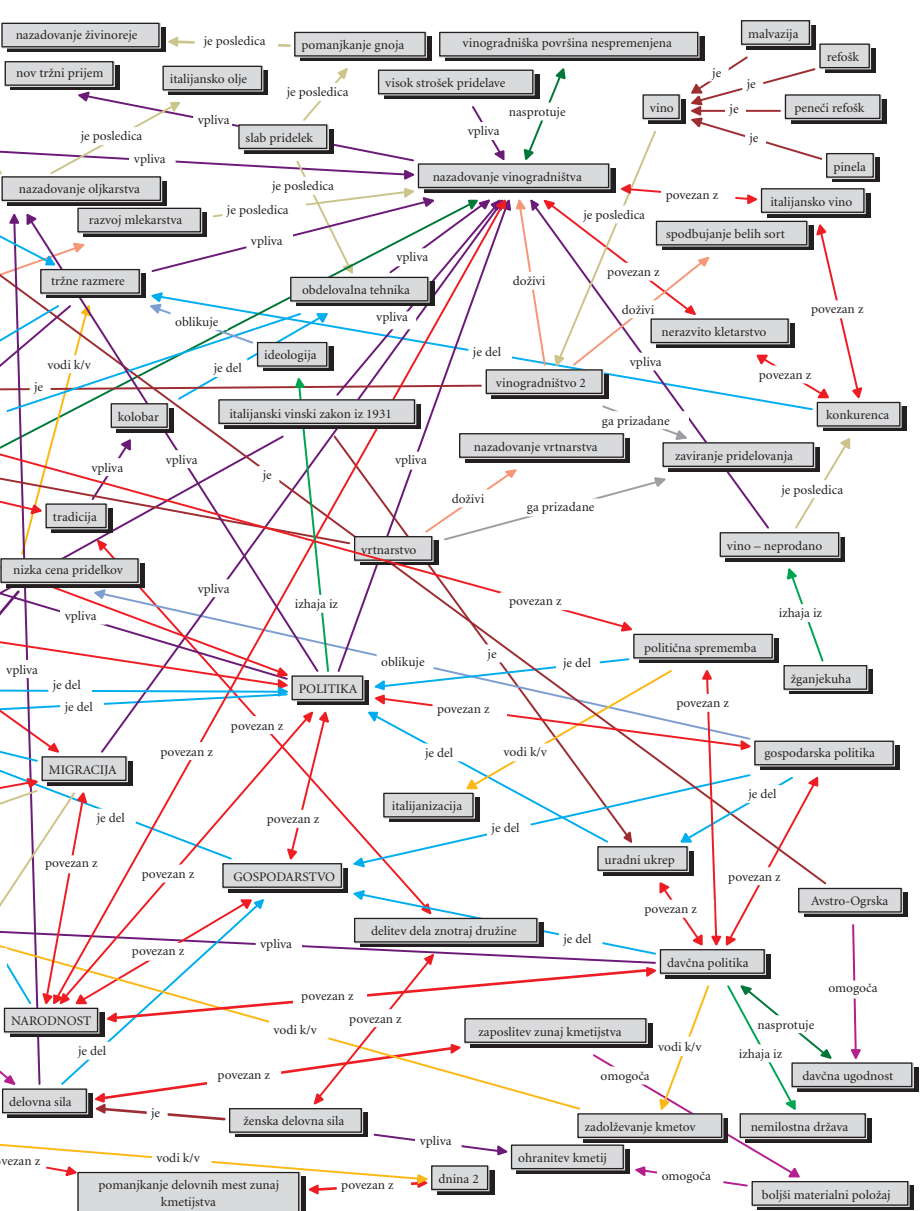
To poglavje se v veliki meri nanaša na kmetijstvo, saj je bila vloga kmetijstva pri oblikovanju kulturne pokrajine odločilna, poleg tega pa je bila istrska družba vsaj do 2. svetovne vojne izrazito agrarna. Zaradi prežetosti družbe in njenega načina življenja s kmetijstvom le-to sega v vse vidike kulture.

Med svetovnim vojnama je bila slovenska Istra še izrazito kmetijska. To je veljalo še zlasti za gričevnato notranjost, kjer skoraj ni bilo drugih virov dohodka. Kmetijstvo ni bilo povsem brez pomena niti v obalnih mestih, saj je zagotavljalo vir dohodka mestnim kmetom, tako imenovanim *paolanom*. Poleg tega so se mestni prebivalci ukvarjali s solinarstvom, ribištvom, trgovino in obrtjo. V tem času so že obstajali manjši industrijski obrati za predelavo rib in izdelavo mila, izolska ladjedelnica, premogovnik v Sečovljah, na drugi strani zdajšnje meje pa ladjedelnica v Miljah.

V središču je kmet kot obdelovalec zemlje. Njegov materialni in družbeni položaj v agrarni družbi določata lastništvo zemlje in pridelek, ki, kljub milemu sredozemskemu podnebj, ni samoumeven. Zaradi različnih dejavnikov, tako naravnih kot družbenih, je življenje na zemlji povezano z garanjem in kultiviranjem. Zemlja je kljub

Slika 13: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot vir preživetja v obdobju med svetovnim vojnama. ► str. 56–57

trdemu delu le redkim omogočala več kot golo preživetje, velikim družinam pa je zagotavljala ekonomsko varnost.

Sestavni del istrskega življenja so bile velike družine, ki so tesno povezane s pojmom agrarna gostota. Na rodnostne vzorce je vplivala tudi država s svojimi spodbudami; pojem spodbujanje rojstev se navezuje na pojem sinovi – zaželeni. Otroci so bili naložba za prihodnost, vendar je njihovo (pre)veliko število zaradi delitve premoženja ob dedovanju kmetijo lahko oslabilo, zato ni čudno, da se pojem revščina pogosto navezuje na velike družine.

Preživetje je bilo tesno povezano s splošnimi političnimi usmeritvami države, ki jih označujejo koncepti gospodarska politika, delovna sila in davčna politika. Obdobje je zaznamovala odsotnost ustrezne in v razvoj usmerjene gospodarske politike. Italija je gospodarske zadeve urejala skladno s političnimi smernicami, zato je bila Istra v zahtejši, zunaj vsesplošnega gospodarskega razvoja in industrializacije. V luči političnih teženj je Italija leta 1931 ustanovila finančno ustanovo *Ente per la Rinascita Agraria delle tre Venezie* (Zavod za agrarno prenovu treh Benečij), katere temeljni namen je bil finančno oslabiliti slovenskega kmeta in potem po nizki ceni odkupiti njegovo posest. Za gospodarsko podobo medvojnega obdobja v slovenski Istri je pomembno tudi gospodarsko stanje v Trstu oziroma njegovo nazadovanje, saj je odločilno vplivalo na gospodarsko podobo Istre.

Z gospodarsko politiko je tesno povezan pojem davčna politika, ki je bila v tem obdobju gonilo vseh sprememb na gospodarskem področju. Povezana je z materialnim položajem, narodnostjo, s političnimi spremembami, z uradnimi ukrepi in s propadom kmetij. Leta 1924 je bil uveden strog davčni režim, ki je predvideval visoke davke in šestodstotno globo za zamudnike. Davki so se povečali štirikratno, davčni uradi pa so dali pobiranje davkov v zakup bankam in zavarovalnicam, ki so dodale še desetodstotno provizijo za kritje svojih stroškov. Nova davčna politika je kmete še bolj prizadela, ker so bili vse do vključitve v Italijo davčno zaščiteni.

Istrani so to obdobje dojemali izjemno negativno. Pogosto zaznaven pojem je propad kmetij. Glavno krivdo pripisujejo že omenjeni davčni politiki, izgubi tržišča in nizkim cenam pridelkov. Avtorji analiziranih besedil kategorično trdijo, da je italijanska država skušala spremeniti narodnostno podobo Istre z najrazličnejšimi gospodarskimi prijemi; davčna politika je bila zgolj en segment. Leta 1933 je bankrotiralo 974 kmečkih gospodarstev, naslednje leto 900 in podobno v naslednjih letih. Gospodarski pritisk je trajal celo desetletje. Samo leta 1933 so davčni organi izvedli 35.000 rubežev. Večino kmetij so pokupili Italijani. Zanimivo je, da za nastali položaj ni nihče pripisal krivde svetovni gospodarski krizi, ki je sovpadala z obdobjem najhitrejšega propadanja kmetij.

To obdobje označujejo migracije in porast kolonata, ki je bil razlog in obenem posledica zastarelih odnosov med lastnikom zemlje in njenim obdelovalcem. Nekdanje plemenitaše so zamenjali trgovci, advokati in bankirji, ki so z nakupom zemlje

postali veleposestniki polkapitalističnega tipa. Kmetje so pogosto kar sami prodali posest in nato na njej delali kot koloni. V socialnem smislu so nazadovali, saj so iz samostojnih in svobodnih kmetov postali gospodarsko vezani na lastnika zemljišč. S tem so se rešili davkov in nekateri so si celo popravili materialni položaj, saj so zaradi izobraženosti lastnikov in njihovih investicijskih sposobnosti pridelali več, kar pomeni, da jim je kljub »spolovinarskemu« odnosu zase ostalo več kot prej.

Poleg že omenjenih migracij in oblikovanja sloja kolonov so obubožani kmetje oblikovali agrarni proletariat, sloj kmetijskih delavcev brez lastne zemlje, ki se je dnevno ali sezonsko uдинjal pri večjih kmetih. Na njegovo oblikovanje je vplivala agrarna gostota, povezana z že omenjenimi koncepti: velika družina, materialni položaj in dedovanje. Rezultat je bila agrarna prenaseljenost in posledično razpoložljiva delovna sila brez ustreznih možnosti za zaposlitev. Tako sta bili za večino, zlasti moških, edina možnost zaslužka tako imenovana batuda (iz italijanskega *battuta* v pomenu 'udarjanje'), drobljenje kamenja za nasipavanje cest, in dnina. Poleg kmečkih delavcev brez zemlje so z dnevnim delom na večjih posestvih služili tudi majhni kmetje. Delali so na večjih kmetijah v vasi, predvsem pa na posestvih na obrobju Kopra in Trsta.

Osrednji koncept tega poglavja so kmetijske dejavnosti. Povezane so s politiko, ki je usmerjala razvoj kmetijstva z raznimi ukrepi in zakoni. Sklop kmetijskih dejavnosti se deli na obdelovalne tehnike, vrste in razporeditev kmetijskih dejavnosti ter tržne razmere. Pri obdelovalnih tehnikah omenjamo kolobar, ki se je le počasi uveljavljal. Tudi zato je bil pridelek slab, kar je dodatno zaostrovalo družbene razmere.

Razporeditev kmetijskih dejavnosti se navezuje na administrativno določanje kmetijskih območij. V slovenski Istri so se vinogradi prepletali z oljčnimi nasadi, sadovnjaki, manjšimi njivami, travniki in vrtovi. Njihova razširjenost je bila povezana z naravnimi razmerami in oddaljenostjo od mestnih središč. Posebno mesto v zaznavnem svetu Istranov sta zavzemala vinogradništvo, ki je leta 1929 obsegalo 10,8 % zemljišč v zaledju obalnih mest (Ferletič 1996, 268), in oljkarstvo. Prav ti dejavnosti je medvojna politika še najbolj prizadela. Obe zaradi tržnih razmer, vinogradništvo pa še zaradi administrativnega oblikovanja kmetijskih območij. Na razporeditev vinogradniških zemljišč so Italijani vplivali z vinskim zakonom iz leta 1931, ki ni dovoljeval prodaje rdečega vina z manj kot 10 % alkohola. Ukrepi je prizadel zlasti zaledje Kopra, kjer so pridelovali lahka vina. Med vinskimi sortami se omenjajo refošk, pinela, malvazija in peneci refošk, ki so ga v manjših količinah pridelovali v okolici Izole in edinega v tem času tudi dobro prodajali. Vinogradništvo je trpelo zaradi slabo razvitega kletarstva in posledično zaradi vin slabše kakovosti, pa tudi zaradi visokih stroškov pridelave, povezanih z razgibanostjo terena in razdrobljenostjo posesti.

Slika 14: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot vir preživetja v obdobju med letoma 1945 in 1991. ► str. 60–61

Drugi ukrep, ki pa ni imel zakonske podlage, je bil spodbujanje drugih za istrske naravne razmere neustreznih kultur. Tako naj bi vinsko trto zamenjala pšenica. Razlog je bil v vključitvi v vinorodno Italijo, kjer je bilo severovzhodno obrobje Jadrana predvideno za pridelavo belih vin. Italija je imela namreč dovolj rdečih vin, v Istri pa je prevladovalo prav gojenje rdečih sort.

Poleg navedenih panog so bile razširjene mlekarstvo, vrtnarstvo in sadjarstvo. Redkeje so omenjene poljedelstvo, živinoreja, še zlasti perutninarstvo in ovčereja. Perutninarstvo je bilo usmerjeno predvsem v prirejo jajc, živinoreja v gojenje goveje živine in posledično v prirejo mleka. Ovčarstvo je v tem času že nazadovalo. Živinoreja je bila tesno povezana s pašo, zato je bilo v Istri veliko pašnikov. Med kmetijskimi pridelki se na od obale bolj oddaljenih območjih omenja še seno. Njegova prodaja je zamrla zaradi nazadovanja staleža živine v Trstu. Sledila je preusmeritev v mlekarstvo ali v pridelavo krompirja.

Kmetijstvo so zamajale spremenjene tržne razmere. Na eni strani je šlo za izgubo velikega tržnega zaledja, to je celotnega avstrijskega dela monarhije. Na drugi strani so bili prizadeti dejavnosti in območja, ki tržišča v fizičnem smislu niso izgubili, vendar so se soočili z novimi razmerami na trgu. Po vključitvi v skoraj povsem sredozemsko državo se je konkurenca istrskim pridelkom zaostila, kar je povzročilo zmanjšanje zaslužka in dohodkovni primanjkljaj. Posebej se omenjajo črnokalski in šmarski vinogradniki. Prvi so se preusmerili v mlekarstvo, slednji pa v gojenje vrtnin. Vendar se površina vinogradov ni zmanjšala, saj so pridelovalci vztrajali in uvajali nekatere nove tržne prijeme, kot so domače »osmice« in prodaja vina »na uro«. Tovrstne akcije so imele omejen uspeh, saj je bila kupna moč lokalnega prebivalstva kot ciljne skupine teh prijemov skromna.

Druga pomembna dejavnost je bilo oljkarstvo, ki so ga pestili podobni problemi kot vinogradništvo, v podrobnostih so se seveda razlikovali. Oljkarstvo je občutljivo za vremenske razmere, zato so k njegovemu nazadovanju pripomogle zmrzali. Velik udarec je bila vpeljava plinske razsvetljave v Trstu in elektrifikacija mesta že pred 1. svetovno vojno, s čimer se je močno zmanjšalo povpraševanje po olju. Večji del istrskega olja se je namreč prodal kot strojno in svetilno olje. Po oceni (Titl 1965, 16) naj bi zgolj odstotek istrskega olja prodali za jedilno olje.

Gojenje zelenjave je bilo razširjeno zlasti v neposredni bližini mest. Zaradi navezanosti na Trst so politične spremembe manj vplivale nanj, prizadeli pa so ga predvsem konkurenca, nižje cene in gospodarsko nazadovanje mesta. Kljub težavam je pridelovanje zelenjave ostalo pomembna kmetijska panoga. Edina kultura, ki je v tem obdobju napredovala, so bile breskve. Največ breskovih nasadov je bilo pri Ankaranu in Lazaretu.

Takoj po koncu 2. svetovne vojne so ljudje nadaljevali z ustaljenimi preživetvenimi praksami, obdelovanjem zemlje in trgovanjem. Vendar so nov čas, drugačna ideologija, spremembe na političnem področju in mednarodna politika zgodaj pose-

gli v kmetov vsakdan. Družbene razlike so se zmanjšale na račun nacionalizacije in agrarne reforme, odseljevanja v Trst in druga obalna mesta ter spremenjenih gospodarskih razmer. Brumen (2000, 303) piše, da so se največji kmetje v Sv. Petru hitro prilagodili novim razmeram; njihov položaj, temelječ na velikosti kmetije, je še vsaj dve desetletji ostal nespremenjen.

V tem obdobju ni več, razen neposredno po končani vojni, povezave med konceptoma materialni položaj in velika družina. Prav tako ni več navedkov o agrarni gostoti. Posamični navedki govorijo o manjšanju družin zaradi zmanjševanja rodnosti in odseljevanja. Depopulacija je posledica več dejavnikov in vzrok opuščanja obdelovanja zemlje ter propada vasi. Mladi so se v iskanju boljših življenjskih razmer izseljevali, ostali so večinoma stari. Depopulaciji je sledila deagrarizacija, povezana z različnimi uradnimi ukrepi, urbanizacijo in industrijskim razvojem obalnih mest.

Desetletje po končani vojni je bilo gospodarsko vprašanje v senci političnih in ideoloških vprašanj ter organizacijskega in upravnega organiziranja nove države. K temu je dodatno pripomogla negotovost med letoma 1947 in 1954. V obdobju, ko je v zraku viselo vprašanje državne pripadnosti ne le Trsta, ampak tudi Kopra, Izole in Pirana, so redke industrijske obrate v omenjenih mestih ukinili in jih prestavili na območja v zaledju, ki so bila trdno v rokah Jugoslavije. Uničenje proizvodnih obratov je dodatno poslabšalo stanje na trgu delovne sile, še bolj krnilo ugled ljudske oblasti in povzročalo nezadovoljstvo ljudi v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). Zaradi brezposelnosti se je ohranila dnina, čeprav si je zastarele odnose na podeželju oblast prizadevala ukiniti.

Opuščanje kmetijstva je najbolj prizadelo vinogradništvo in oljkarstvo. Obe dejavnosti sta med seboj povezani in odraz poveljnih družbenih ter političnih sprememb, ki niso pospeševale gojenja oljke, tradicionalno vinogradništvo pa so spremenile. K temu so pripomogli še odnos do kmeta, različni uradni ukrepi na področju urejanja kmetijstva, ideologija in meja. Prejšnjo ideologijo je zamenjala nova, ki je sprožila vrsto ukrepov za odpravo zastarelih odnosov v kmetijstvu, za njegovo modernizacijo in posledično večjo donosnost. Številni ukrepi so bili usmerjeni proti kmetu kot zasebnemu pridelovalcu. Še zlasti prizadeti so bili veliki kmetje, ki so bili zaradi lastnine nezdružljiv člen s sistemom, temelječem na državni oziroma družbeni lastnini.

Bistvo poveljnih politike je bilo uveljavljanje revolucionarnih idej v vseh porah političnega, družbenega in gospodarskega življenja. V besedilih se pojavljajo naslednji ukrepi: agrarna reforma, nacionalizacija, zemljiški maksimum, obdelovalna zadruha, prisilna kolektivizacija, obvezna oddaja, uvedba dovolilnic za prehod meje in za prodajo kmetijskih pridelkov, melioracija, komasacija ter neustrezna kmetijska politika kot koncept, ki obsega vse prej naštete.

Največkrat je omenjena agrarna reforma kot ukrep, ki je najbolj pretresel lastniška razmerja na podeželju. Zajela je vso zemljo, prodano na prisilnih dražbah po

4. januarju 1919, ter vsa posestva, na katerih so delali koloni. Prvotnim lastnikom je bila vrnjena brez odškodnine. Agrarna reforma se povezuje s konceptom odprave kolonata. Koloni niso dobili vse zemlje, ki so jo prej obdelovali, ampak samo polovico ali dve tretjini, preostalo zemljišče pa je bilo razdeljeno med najmanjše kmete, udeležence NOB in kmetijske delavce. Drugi najpogostejše omenjan pojem je nacionalizacija, ki je eden od povzročiteljev migracijskih gibanj. Takoj po vojni se zaradi odprtih mejnih vprašanj ni izvajala, po pariški mirovni pogodbi leta 1947 pa je v coni B sledila splošnim slovenskim smernicam. Izvzeta so bila podjetja v lasti optantov, že izseljenih Italijanov, saj so bila po določilih prej omenjene mirovne pogodbe zavarovana. Nacionalizacija ni prizadela zgolj velikih zemljiških posestnikov in tovarnarjev, ampak zaradi podržavljanja skupnega zemljišča, v Istri imenovanega komunela, tudi manj premožne kmete. Najbolj znan je primer komunele Vrh Briča, nekdanj v lasti agrarne skupnosti Koštabona-Pučje, ki še vedno ni razrešen. Melioracije in komasacije sodijo med tehnične ukrepe, s katerimi so hoteli izboljšati učinkovitost in donosnost kmetijstva, ki ju je omejevala razdrobljena posest. Komasacije so bile izvedene le na ravnini, to je v dolinah Badaševica (od Vanganela do tovarne Stil pri Kopru) in Rižane (od Dekanov do izliva Rižane, vključno z gričem Srmin). Skupna površina komasiranega zemljišča je bila 1220 ha, od česar je bilo 16 % v lasti optantov, približno tretjina je bilo splošnega ljudskega premoženja, preostanek pa je bil v lasti domačinov.

Namen komasacij je bil dvojen: poleg zaokroževanja posesti naj bi komasirana zemljišča na podlagi rajonizacije omogočala sistematično gojenje najustreznejših kultur glede na naravne razmere. Komasacije so vplivale na vrste kmetijskih dejavnosti. Na obeh prej omenjenih komasiranih območjih, ki sta bili na izrazitem vrtnarsko-sadlarskem območju, so pred zložbo gojili različne kulture, celo žita. Komasacija je omogočila melioracijo zemljišč in s tem posodabljanje kmetijstva. Med vsemi obravnavanimi ukrepi je povzročila največje spremembe v kulturni pokrajini. Drobnokmečko posest z mešanimi kulturami je zamenjala nova zemljiška delitev, ki je v pokrajino vnesla nov prostorski red. Izraz melioracije razumemo kot hidromelioracije, ki se pojavljajo v povezavi z regulacijami vodotokov in namakanjem. Tako kot komasacije so tudi melioracije potekale večinoma na ravninskih območjih v dolinah (na ankaranski bonifiki, v dolinah Dragonje in Rižane), ob tem pa še v Movraški in Sočersko-Gračiški vali. Za slednji dve območji so bile melioracije v prvi polovici osemdesetih let prepozne, saj je bilo tamkajšnje kmetijstvo že v zatonu.

Nacionalizacija in komasacije so odprle pot obdelovalnim zadrugam, iz katerih so se ponekod razvila državna posestva. Oblikovale so se iz nacionalizirane veleposestniške zemlje ali z združevanjem zasebne zemlje, kot je veljalo za Kmečko obdelovalno zadrugo z omejenim jamstvom v Pučah. Vanjo so zadrugniki vložili svojo zemljo, razen zemlje okrog stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij, tisti brez zemlje pa po 500 lir. Zadruge različnega tipa so nastajale po vsej Istri, tudi v coni B

Julijske krajine oziroma poznejši con B STO, ki ni bila del jugoslovanske države, vendar so vodilni v Istrskem okrožju v želji, da bi lažje uveljavljali svoje zahteve pri združitvi obeh con STO, posnemali gospodarsko politiko Jugoslavije. Nekateri kmetje so se vanje vključevali prostovoljno, nekateri so bili v to prisiljeni, tretji so vztrajali pri individualnem, zasebnem kmetovanju. Kmetijske obdelovalne zadruge so bile po sklepu jugoslovanskega vodstva kmalu ukinjene.

Zadnja obravnavana ukrepa, ki sta zapečatila negativen odnos kmeta do oblastnih struktur, sta bila obvezna oddaja in dovolilnica. Prvi se je navezoval na nabavno-prodajne zadruge, trgovsko-posredniške organizacije kot predhodnice kmetijskih zadrug. Udeleženi strokovnjaki so poudarjali njihov pozitiven pomen za razvoj kmetijstva, kmetje pa so imeli o njih izjemno odklonilno mnenje. Stimulativne odkupne cene za ene so bile za druge nizke oziroma »mižerne«. Odkupna cena oljčnega olja je bila na primer nižja od nakupne cene za kilogram kruha.

Še huje kot cene je kmete prizadela obvezna oddaja večjega dela pridelkov. Prisilni odkup je negativno vplival na zadružništvo. Kmete je najbolj prizadel obvezni odvzem oljčnega olja, saj so ga na družino lahko obdržali le 30 litrov. Ob upoštevanju pomena olja v vsakdanjem življenju postane jasno, da so posegli v samo bistvo istrskega načina življenja.

Vsakdanje življenje malega človeka je dodatno otežil zadnji obravnavani ukrep, to je uvedba dovolilnic. Kmetje so potrebovali dovolilnice za prečenje meja (med Jugoslavijo in cono B Julijske krajine oziroma STO, med cono B in cono A Julijske krajine oziroma STO) ter za prodajo pridelkov na tržaški tržnici, kar so dojemali kot kratenje neodtujljive pravice v prizadevanjih za preživetje in boljše življenje. Dodaten kamen spotike je bilo dejstvo, da so dovolilnice izdajali politični aktivisti. Zaradi odrezanosti od obeh nekdanjih središč Trsta in Kopra je bil prizadet zlasti jugoslovanski del Istre. Položaj se je začel izboljševati šele po podpisu Londonskega sporazuma leta 1954.

Vrsto pravkar obravnavanih ukrepov bi lahko združili v pojem neustrezna kmetijska politika. Če odmislimo neživiljenjske administrativne ukrepe, je na položaj kmetijstva vplivala tudi neustrezna splošna politika, pri čemer je bilo bistveno zapostavljanje kmetijstva na račun industrijskega razvoja.

Zadnji vsebinski sklop v povojnem obdobju, to so kmetijske dejavnosti, se povezuje z vrsto pravkar predstavljenih uradnih ukrepov. Na podeželju je bilo kmetijstvo najpomembnejša dejavnost. Kot dejavnost, ki temelji na zasebni lastnini, je bilo v nasprotju z idejami novega družbenega reda. Zato mu je komunistična politika namenila veliko pozornost. Nekateri ukrepi, povezani z odpravljanjem zastarelih obligacijskih razmerij, so sicer pomagali majhnim kmetom in kmečkim delavcem brez zemlje, vendar so postavljali tudi nove omejitve in z njimi prizadeli kmeta.

Sklop kmetijskih dejavnosti se deli na kategorije: vrste kmetijskih dejavnosti, tržne razmere, obdelovalne tehnike, razporeditev kmetijskih dejavnosti in lastniška

razmerja. Razporeditev kmetijskih dejavnosti se tako kot v prejšnjem obdobju navezuje na administrativno določanje kmetijskih območij. Komasacije v dolinah Badaševice in Rižane so bile izvedene tudi z namenom, da se oblikujejo pridelovalni »rajoni«, česar prejšnja razdrobljena posest ni omogočala.

Med vrstami kmetijskih dejavnosti se najpogosteje omenjajo vinogradništvo, oljkarstvo, vrtninarstvo ter sadjarstvo, zlasti pridelovanje breskev. Poleg tega se kot dejavnost, ki je kmalu po vojni začela zamirati, pojavlja živinoreja v povezavi z mlekarstvom. Prizadeli so jo uvedba nove meje, različni ukrepi, pomanjkanje kmečke delovne sile kot posledica odseljevanja, depopulacija, neurejena lastniška razmerja in slabši zaslužek kot v drugih dejavnostih, ki so vse po vrsti intenzivne in zahtevajo veliko vloženega dela, še zlasti, če so vezane na terase. Vinogradniška zemljišča so se začele zmanjševati takoj po 2. svetovni vojni. Poleg pravkar naštetih splošnih razlogov je na to vplivala konkurenca, saj sta bili v coni B STO poleg zdajšnjega koprškega vinorodnega okoliša še močni in razviti vinogradniški območji v zaledju Umaga in Buj. Pri tem je treba poudariti, da je bila cona B STO vse do leta 1954 zaprta, tako da so bili stiki z zunanjim svetom omejeni, zato tudi ni bilo pravega tržišča. Opuščanje je najprej zajelo najbolj oddaljene parcele in zemljišča na najbolj strmih pobočjih. V Truškah so na primer vinograde začeli zasajati bliže vasi, da so jih lahko nadzorovali od doma. Nazadovalo je tudi gojenje breskev, saj breskovih nasadov niso obnavljali.

V šestdesetih letih se je začelo vinogradništvo znova širiti, vsaj tako pravijo navedki iz knjige Sv. Peter in njegovi časi (Brumen 2000). Avtor to pripisuje sprostitvi cen in boljši prodaji vina zaradi turističnega razvoja obalnih mest. Podoben razvoj je doživelo gojenje oljk in pridelovanje oljčnega olja, s to razliko, da se je ta dejavnost začela obnavljati pozneje, šele v osemdesetih letih, ko je poraba oljčnega olja v Sloveniji začela naraščati in je istrsko olje postalo nadvse cenjeno. Nekaj zaslug gre tudi koprski Agrarii, ki je pridelovalce opogumljala s finančnimi spodbudami. Navedki o vrtnarstvu se navezujejo v glavnem na prodajo zelenjave na tržaškem tržišču oziroma na njeno onemogočanje. Šele pozneje, ko si je Istra dodobra opomogla od nove upravno-politične delitve, se pojavljajo navedki o gojenju zelenjave in njenem gospodarskem pomenu. V istem času kot vinogradništvo je začelo napredovati tudi vrtnarstvo, ki se je iz preprostega ljubiteljskega kmetovanja razvilo v kmetijstvo s tržnim značajem.

O obdelovalnih tehnikah ni veliko govora. Takoj po vojni so bili postopki podobni predvojnimi, kar pomeni, da so bili zaradi različnih gospodarskih in družbenih razlogov zastareli. Prve obsežnejše spremembe so se pričele z agrarno reformo in komasacijami. Slednje so vsaj v dolinah, kjer so bile izvedene, pomagale zmanjšati razdrobljenost zemljišč in s tem dvigniti pridelavo na višjo raven. K razvoju kmetijstva sta pripomogli uvedba mehanizacije in z njo povezanih sodobnih pridelovalnih tehnik. V Sv. Petru so se prve kosilnice pojavile konec petdesetih let, v naslednjem desetletju je bilo strojev že precej več. Znanilka nove dobe je bila uvedba traktorjev, ki je povzročila izginjanje volov in konj.

Na oblikovanje odnosa do pokrajine kot vira preživetja so vplivala tudi lastniška razmerja. Omenjajo se neurejena lastniška razmerja, vendar brez natančnih opisov, kaj konkretno naj bi to pomenilo. Vedno nastopajo v povezavi s kmetijstvom in se omenjajo kot eden izmed razlogov za njegovo nazadovanje. Veliko več je navedkov o dvolastništvu. Meja oziroma meje so razdelile katastrske občine, naselja, kmetije in celo posamične njive. Dvolastniki so za prehod meje izključno v kmetijske namene dobili dvolastniško izkaznico. V borbi za preživetje so izkoristili novonastali položaj in razvili vrsto strategij za ilegalno prehajanje meje ter ilegalno preprodajanje različnih pridelkov in izdelkov.

V zadnjem obdobju, to je po osamosvojitvi Slovenije, je navedkov o odnosu do pokrajine kot vira preživetja občutno manj. Politika zajema samo pojem meja, povezan s konceptom dvolastništva. Meja se je še enkrat več zarežala v Istro. Neke vrste mejna črta je obstajala že prej, kot tudi razlike med jugoslovanskima republikama Slovenijo in Hrvaško, vendar je sprememba republiške meje v državno z vsemi posledicami odprla nove rane.

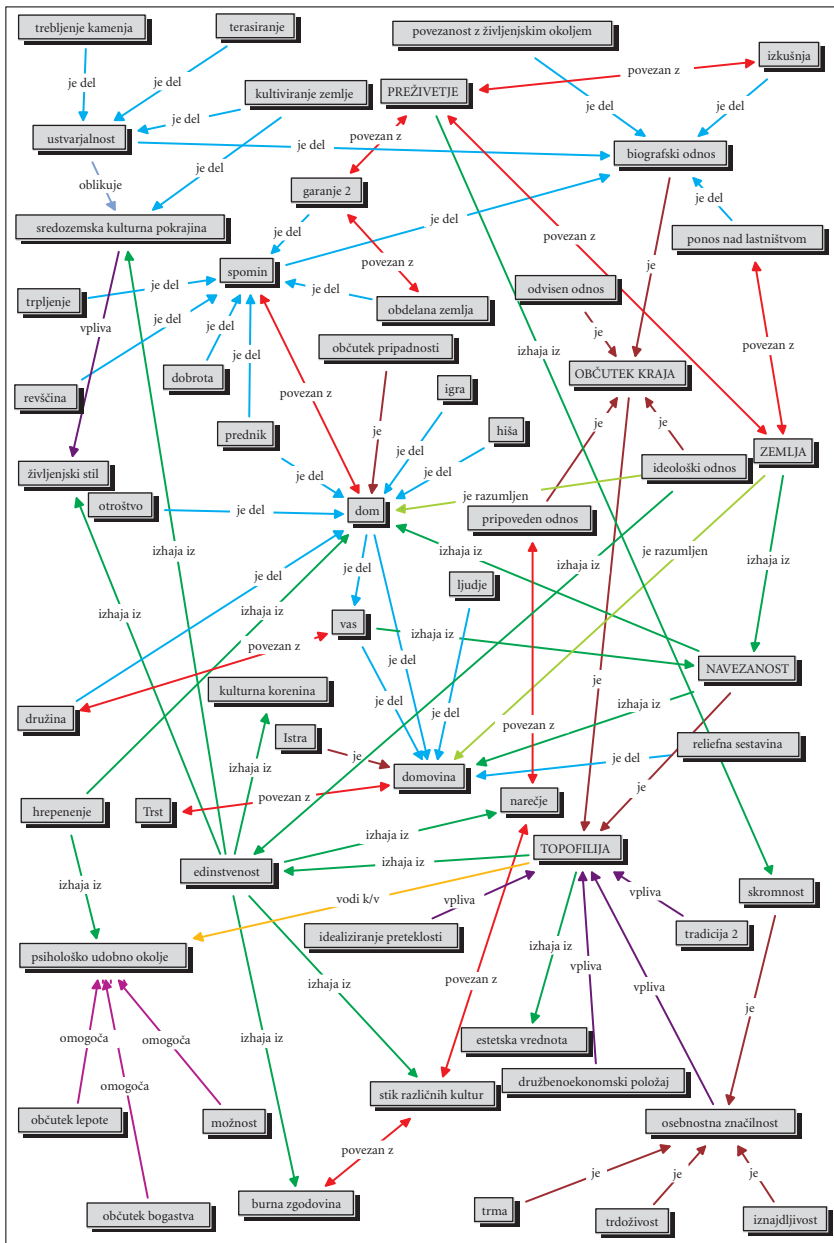
Kategorija kmetijske dejavnosti se deli na dva koncepta, na lastniška razmerja in opuščanje kmetijstva. Prvi se naprej deli na neurejena lastniška razmerja in dvolastništvo, povezano s konceptom meje. Navedek o neurejenih lastniških razmerjih se nanaša na Dvore in izpostavlja problem, ki v Istri ni osamljen in je povezan s polpreteklo zgodovino. Lastništvo hiš ni znano ali pa lastniki živijo v tujini, kar povzroča težave pri izvajanju komunalnih in drugih ureditev v določenem naselju. Drugi navedek, povezan z lastniškimi razmerji, se nanaša na prodajo zemlje tujcem, pri čemer obveznosti do nekdanjih razlaščenih lastnikov niso urejene. Problem se nanaša tudi na nekdanje skupno zemljišče agrarne skupnosti Vrh Briča, za katero se lastniki še vedno neuspešno borijo in uveljavljajo svoje pravice.

Lastniška razmerja so povezana tudi z dvolastništvom, vendar se tokratni navedki nanašajo na novo slovensko-hrvaško mejo. Govorijo o podaljšanju poti do parcel na drugi strani meje, ker ne smejo uporabljati najkrajših poti. Daljša pot pomeni izgubo časa in večje pridelovalne stroške. Nekateri navedki govorijo, da prehod meje za solastnike ni olajšan, saj mejna kontrola ne upošteva njihovega posebnega položaja. To je eden od razlogov za opuščanje obdelovanja zemlje na nasprotni strani državne meje med Slovenijo in Hrvaško. Drugi navedki trdijo prav nasprotno, češ, da oblasti ne delajo problemov niti pri prečanju meje zunaj mejnih prehodov.

4.4 Pokrajina kot pripadnost

Pripadnost sestavljata koncepta občutek kraja (angleško *sense of place*) ter navezanost. Oba temeljita na posebnih kakovostnih prvinah pokrajine, na katerih je zgrajen

Slika 15: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot pripadnost. ► str. 68

človekov odnos do kraja. Navezanost se deli na dom, vas, domovino in zemljo. Dom je temeljna celica vsakega človeka, je prvo okolje, ki ga kot otrok občuti in doživlja. Na splošno je za Istrane dom tam, kjer je njihova družina, kar sovпада z občečloveškim dojemanjem doma. Dom so tudi zemlja in živali, ki so imele pomembno vlogo v preživetju. Starši so dom enačili s svojimi otroki ter z njihovim odraščanjem in sprejemanjem družbenih vlog. Za odrasle sta bila dom prebivališče staršev in skrb, povezana z njimi. Dom pogosto povezujejo s pokrajino prednikov. Ti so jo ustvarili, oblikovali in naredili priljudno za življenje. Dojemanje pokrajine je povezano z dojemanjem trdega dela njihovih prednikov. Pokrajina torej ni dana, ampak je bila ustvarjena.

Poleg družine je ključna točka vsakega doma hiša, ki omogoča oblikovanje notranjega prostora, kot ga imenuje Watkins (1992; povzeto po Palsdottir 2002). Hiša, s katero je posameznik stkal vrsto vezi, je postala dom. Istranova hiša je majhna, nizka, revna, kamnita, vendar najlepša, ker je njegova in ker ga povezuje z otroštvom ter mladostjo, s starši, z življenjem. S hišo, ki je obenem odraz materialnega položaja, so povezane nekatere arhitekturne prvine, značilne za istrsko pokrajino. Najpogostejše omenjani so kamini, široki dimniki nad odprtim ognjiščem, ki so bili zlasti pozimi središče družinskega življenja.

Otroštvo je obdobje brezskrbne igre in vedoželjnega raziskovanja bližnje in malo bolj oddaljene okolice. V različnih navedkih je bilo večkrat najti ideje o otroštvu kot obdobju, ko je človek navezal intimen stik s pokrajino okrog sebe, tako z odkrivanjem njenih zakonitosti kot s spoštovanjem njenih značilnosti. Otroštvo je bilo obdobje svobode ter razvijanja spretnosti in vrlin, ki so človeku ostale za vse življenje.

Naslednji pojem, povezan z domom, je vrnitev domov. Navezuje se na ženske, ki so bile kot večne popotnice veliko zdoma. Misel na dom in otroke jim je dajala moč za opravljanje naporega in včasih tudi nevarnega dela. Vrnitev domov se pojavlja kot najlepši trenutki v ženskem življenju. Pomenila je vnovično snidenje s svojo družino, zlasti z otroci, ki so jo nestrpno pričakovali. Pojem vrnitev domov se večinoma pojavlja samo v obdobju med svetovnima vojnama, ko je bilo žensko popotništvo najbolj razširjeno. V rahlo spremenjeni obliki je obstajalo še nekaj let po 2. svetovni vojni, potem pa zamrlo. S tem je iz literature izginil vidik vračanja in podoživljanja vračanja med samo potjo.

Najožje življenjsko okolje zunaj domače hiše je vas, ki je prav tako kot hiša vezana na spomine na dom, družino in prednike. Obenem zajema še okoliško pokrajino. Vas, prostor srečevanja, druženja, je skupni prostor, za katerega morajo vsi skrbeti. Je predvsem povezanost in zato spomin na pretekle čase ter na omamen vonj polente in vina. Taka vas ne obstaja več, je le še spomin na preteklost, na čas, ko so ljudje čutili krajevno pripadnost.

Tretji pojem, na katerem temelji navezanost, je domovina, kjer človek prestopi iz notranjega prostora v zunanjega. Domovina je način videnja svojega zunanjega prostora. Gre tudi za prehod iz zasebnega prostora v abstraktnega (Preston 1997; pov-

zeto po Palsdottir 2002). Domovina je običajno razumljena kot nacionalni prostor in odkriva odnos naroda do svojega okolja, njegove interakcije z nacionalno pokrajino ter njegovo doživetje prostora (Palsdottir 2002). V Istri se koncept domovine ne ujema s konceptom nacionalnega prostora. Domovina ali rodna dežela je izključno in jasno omejena zgolj na Istro, in sicer na Istro kot sredozemsko pokrajino z vsemi značilnostmi in vsemi človeškimi čustvi, ki jih ta pokrajina generira.

Navezanost na pokrajino in Istro ter doživetje slednje kot edine domovine sta zagotovo povezana s hitrim menjavanjem vladajočih režimov in držav. Istrani so vselej imeli probleme z identifikacijo s svojo državo (glej poglavje Odtujenost od pokrajine). Državni in politični okvirji so se hitro menjavali, Istra in njene posebnosti pa so ostale nespremenjene. Navezanost na reke, potoke, griče in doline je trajna, ne glede na mejo ali režim. Poleg teh pokrajinskih sestavin sta ključni stalnici koncepta domovina ljudje in Trst. Ljudje so bili pogosto odločilni dejavnik, da nekdo ni odšel v tujino. So neločljivi del te pokrajine in tako, kot je ona posebna in drugačna, so samosvoji tudi ljudje. Trst je v tem sistemu navezanosti razumljen kot kraj, ki omogoča oblikovanje navezanosti na Istro. Odnos do Trsta je tržni odnos, obenem pa je mesto zaradi preživetvenih možnosti omogočalo oblikovanje čustvenega, intimnega odnosa do svoje domovine.

Zadnji pojem, na katerem temelji navezanost, je zemlja, ki smo jo v prejšnjih poglavjih že večkrat omenili. Omogočala je preživetje in predstavljala trdno vez z Istro. Tako kot zemlja tudi Istra nudi obilo možnosti. Kmečkost je bila tako zakoreninjena, da je zemlja postala sinonim za Istro. Zasidrana je bila tudi v intelektualcih, ki niso več živijo v domači pokrajini, vendar so jih na zemljo vezali njihovi otroški in mladostni spomini. Zemlja je vse, je dom, družina, vas, v kateri nekdo živi ali je živel, je spomin na otroštvo in prednike, energija, pretakajoča se iz roda v rod. Zato je ključni koncept v zaznavnem svetu Istranov (Bržan 2001, 162):

*»... Ej, zemlja je mati:
več da kakor vzame,
in vedno pusti,
da se nanjo usedeš,
uležeš,
zaspiš,
potem pa se močnejš
zbudiš ...«.*

Navezanost na zemljo se je ohranila tudi po 2. svetovni vojni pri tistih, ki so ostali v domači pokrajini. Omogočila je nastanek sloja polkmetov in odigrala ključno vlogo pri vzdrževanju kulturne pokrajine. Ohranila se je v sodoben čas, kot beremo v knjigi Antonci v Pridvoru, Istrjani na Obali (Štok-Vojška 2002). Darjo je bil mlad, zaposlen v Kopru, vendar je živel za svoj novonasajeni oljčni nasad (Štok-Vojška 2002, 43):

»... Darjo je s pogledom objel zemljišče z drevesci. Končno ima oljčni nasad, ki si ga je

že leta želel! Hodil je od sadike do sadike, se jih božajoče dotikal in zadovoljno požvižgaval...«.

Drugi vsebinski sklop v tem poglavju, to je občutek kraja, omogoča definiranje sebe s krajem in pokrajino. Pri oblikovanju našega dojemanja prostora pokrajina deluje namreč kot učiteljica (medmrežje 9), ki nas vodi in nam odpira nova obzorja. Občutek kraja se oblikuje z odnosom do njega, ki obsega štiri tipe: biografski, odvisen, ideološki in pripoveden. Na nek način gre za štiri ravni odnosa ali za moč odnosa. Te ravni je pogosto težko ločiti, saj odnos do kraja ni enoznačen in enostaven, ampak kompleksen.

Najpogostejše se pojavlja biografski odnos, ki obsega osebno zgodovino, povezano s krajem. Pri tem odnosu je kraj integralni del osebne zgodovine, zato gre za dolgotrajen odnos, v katerem se prepletajo kognitivna, fizična in čustvena navezanost (Cross 2006). Zgrajen je na spominih, ustvarjalnosti, ponosu nad lastništvom, povezanosti z življenjskim okoljem in izkušnjami. Najpogostejše se pojavlja pojem spomini, ki obsega naslednje koncepte: obdelana zemlja, garanje, trpljenje, predniki in revščina. Zanima nas spomin, vezan na pokrajino, življenjsko okolje posameznika in družbene skupine. Naslanjamo se na delo Schame, ki je zapisala, da je pokrajina zgrajena iz slojev kamnin in slojev spominov (Schama 1995, 7). Gre za spomin na način življenja in z njim povezane dejavnosti, spomin na prvine pokrajine in človekov odnos do njih, spomin na pretekle dogodke, med katerimi sta najpomembnejši obe svetovni vojni in sklop sprememb po nji. Gre za povsem osebni odnos do dogajanja v preteklosti, ki je oblikovalo človekov odnos do pokrajine.

Informacije, shranjene v istrskem spominu in povezane z odnosom do pokrajine, so informacije o revščini, obdelani zemlji, trpljenju, praznovanju, dobroti, garanju in prednikih, ki smo jih že omenili, ko smo obravnavali navezanost na dom. Spomin na prednike izpostavlja še eno komponento, to je, da so ljudje, ki živijo v določeni pokrajini, v njej delajo in jo (pre)oblikujejo, na nek način večni. Generacije se sicer menjavajo, vendar se odnosi, znanje in vedenje prenašajo iz roda v rod. S tem sta zagotovljeni kontinuiteta in stabilnost v pokrajini, ki se odražata v obdelani zemlji. Spomin nanjo je spomin na trebljenje, zlaganje kamenja v suhe zidove, terasiranje. Garanje in trpljenje zasedata pomembno mesto v spominskih vrednotah Istranov, pri čemer ima trpljenje še dodatne pomene. Prvi se navezuje na trpljenje v obdobju Kraljevine Italije, ko se je trdemu delu in težkemu življenju pridružilo narodnostno zatiranje. Najbridkejši spomini so vezani na služenje vojaškega roka ter z njim povezanimi lakoto in šikaniranjem. Drugi pomen se navezuje na 2. svetovno vojno in na grozote svetovne morije, tretji pa na obdobje po njej. Vedno je bila v ozadju ideologija, ki si je prizadevala pretrgati utečene tradicionalne vezi med ljudmi in njihovo pokrajino. Posegla je v utečene življenjske tirnice in jih preusmerila, pri čemer je prizadela Istrane v njihovi najboljčutljivejši točki, to je navezanosti na zemljo.

Zadnji pojem v skupini spomina je revščina, ki je zaznamovala vsakdanje življenje malega človeka, zato ostaja ohranjena na njegovem miselnem zemljevidu. Prisotna je bila kljub trdemu delu in milemu podnebjju. Razlogi, opisani v prejšnjih poglavjih, izhajajo iz družbenih in gospodarskih razmer. Življenje malega človeka je bilo z revščino tako tesno prežeto, da je ni bilo mogoče pozabiti niti po preselitvi in je v spominu na rodni kraj vztrajala še leta. Po odhodu Italijanov in družbenopolitičnih spremembah po 2. svetovni vojni se je revščina sicer zmanjšala, ni pa povsem izginila. Pripisujejo jo predvsem novonastali meji in preprečevanju stikov s Trstom. Revščina je postala del idealiziranega kolektivnega spomina.

Drugi pojem v okviru biografskega odnosa je ustvarjalnost, ki se nanaša na oblikovanje kulturne pokrajine. Sem prištevamo že nekajkrat omenjene koncepte kultiviranje zemlje, trebljenje kamenja in terasiranje. Istrani so ponosni na del svojih prednikov, zato jih žalosti, ko opazujejo, da je trud preteklih generacij izničen v podrhtih suhih zidovih in zaraslih terasah, ob tem pa plodno zemljo uničujejo novodobne prostorske potrebe.

Naslednji pojem je ponos nad lastništvom. Lastništvo nad zemljo opredeljuje mesto človeka v družbeni ter ekonomski strukturi in ima pomembno, če ne odločilno vlogo pri oblikovanju odnosa do kraja. Poleg tega je bilo ovira pri povojnem preseljevanju (Kocjančič in Rojac 2003, 113): »... *In naj bi jaz potem bežal v Italijo! Doma sem imel majhno kmetijo, nekaj glav živine in mi ni bilo treba iti po svetu ter biti drugim hlapec. ... Raje sem ostal doma na svojem. ...*«.

Povezanost z življenjskim okoljem je povezanost s sredozemsko pokrajino z značilnim rastlinjem, rekami, vijugajočimi med gričevji, milim podnebjem in morjem v daljavi. Ta pokrajina je rodovitna in prijazna do ljudi ter živali, zato omogoča srečno življenje. Med njo in človekom se je razvila tesna čustvena vez. Kocjančič jo personificira in razume kot žensko, ki ga je rodila, hranila in vzgojila, ter žensko, ki je njegova življenjska družica. Pokrajina je njegova najtesnejša družica vse življenje (Kocjančič 2001, 61): »... *privila si me sina na srce že v prvi zarji mojega življenja ...*«.

Zadnji pojem v sferi biografskega odnosa so izkušnje, ki jih je posameznik pridobil med življenjem v določeni pokrajini. V slovenski Istri se izkušnje navezujejo večinoma na preživetje, to pa na že omenjena garanje in trpljenje (Kocjančič 1990a, 67): »... *Ko grem prek tvojih goličav, o Istra, prek ožganih trav, čez kamen, trn, pritlikav brin, te kličem kakor mater sin; ko zrem v razbičan tvoj obraz, zavem se: tak sem tudi jaz ...*«.

Gre za neke vrste okoljski determinizem, vendar na višji duhovni ravni. Pesnik se poistoveti s pokrajino in njeno bolečino ter personificira trpljenje. In nasprotno, svojo intimno bolečino aplicira na divji, neobdelan del istrske kmetijske pokrajine.

Gradi namreč na goličavah, kamnih, trnu in brinju, torej na manj lepi plati istrske pokrajine. Goličava asociira na praznino, na notranjo praznost ali iztrganost, kamen, trn in brin pa lahko s svojimi ostrimi robovi in bodicami človeka poškodujejo; rane so srčne in duševne.

Druga vrsta odnosa, odvisni odnos, se oblikuje takrat, ko ljudje nimajo možnosti, da bi živeli drugje, ali ko zaradi spremembe ideologije življenje v določeni pokrajini postane težavno. V tem primeru se občutek kraja pokvari oziroma prestopi iz polja absolutno pozitivnega v polje negativnosti. Pride do popačenja odnosa oziroma do odtujitve od pokrajine, o čemer govorimo v poglavju Odtujenost od pokrajine. Z vključitvijo Istre v Kraljevino Italijo se je odnos spremenil v odvisen odnos. Nova domovina Istranov je bila tuja, s številnimi omejitvami in brez petja, ki je bilo njihov neodtujljiv del.

Pripovedni odnos temelji na zgodbah, ki jih nekdo pozna o kraju: mitih o nastanku, zgodbah o družinskih zgodovinah, lokalnem izročilu, moralnih zgodbah. Tovrstne zgodbe razkrivajo zgodovino kraja in navezanost ljudi nanj. Stalnica vseh teh zgodb je tisočletna zgodovina Istre, z vsemi zavojevalci ter državnimi tvorbami, ki so nastajale in izginjale. Druga stalnica so zgodbe o demonskih bitjih, vorkotih, voklodlakih in štrigah, ki so bili zlobni in so prinašali nesrečo. Ta demonska bitja se pogosto omenjajo pri povojnem eksodusu in so sinonim za takratno gospodarsko ter politično podobo. Pri pripovednem odnosu ima pomembno vlogo jezik, ne knjižni, ampak pogovorni jezik družine, v kateri posameznik živi. Da je istrsko narečje pomembno za oblikovanje občutka kraja, pričajo literarna dela, nastala v zadnjih desetletjih. Veliko pesmi in zgodb izpod peresa domačinov, laičnih pisateljev, je namreč napisanih v narečju, ki odraža duh pokrajine, v kateri živijo. Narečje je ključ do zgodovine in identitete.

Zadnji, ideološki odnos temelji na zavestnih vrednotah in prepričanju, kakšen odnos bi ljudje morali imeti do kraja. Povezuje se z odvisnim odnosom oziroma je odgovor nanj (Krncl-Umek 1998, 30): »... *Od pamtiveka je bila naša ta tužna, a sveta, z znojem prepojena istrska zemlja, naše to lepo, sinje morje in naše mora ostati na veke...*«. Ideološki odnos se je izoblikoval na podlagi zgodovinskega spomina in izkušenj, zato sta vseskozi prisotna strah pred zavojevalci in potreba po ustreznem ravnanju z domačo zemljo (Bržan 2001, 160):

»... *Vidiš
te hribčke,
te doline,
ta svet?
Otrok moj,
da bi kupil te kraje,
to zemljo
ne bi smel imeti*

*nihče
in nikoli
dovolj denarja,
za nobeno njivo,
za noben bared ...».*

V zadnjem času se za opredeljevanje odnosa med človekom in njegovim okoljem pogosto uporablja izraz topofilija. Izraz, ki je jezikovna novost ali neologizem, združuje lepoto in edinstvenost. Pogosto se oblikuje kot lep kraj ali pokrajina, kar napeljuje k razumevanju estetike kot glavne povezave med ljudmi in njihovim okoljem. Vendar je estetika le eden od načinov povezave. Tuan razume estetsko povezavo kot hipno, ki jo posameznik doživi naključno ob pogledu na izjemno, doslej neznano lepoto. Protiutež tej povezavi je dolgotrajna vez, ki ustvarja topel občutek poznanega kraja (Tuan 1990, 94). Estetski občutek je povezan s spomini in izkušnjami, ki jih ima posameznik s tistim krajem. Istrani dojemajo svojo pokrajino kot lepo, kar kaže pogosta uporaba narečnega izraza *deštra* v pomenu 'lepa', kadar govorijo o Istri.

Pomemben občutek, ki oblikuje odnos do kraja, je edinstvenost. Istrska posebnost temelji na sredozemski kulturni pokrajini, življenjskem slogu, ki iz nje izhaja, narečju, kulturnih koreninah, stiku različnih kultur in s tem povezano burno zgodovino. Istrska pokrajina je pokrajina oljk, smokev, grozdja in drugih sredozemskih rastlin. Pokrajina so tudi burja, velike motike in pridne roke. Veliko navedkov govori o garanju, zato mnoge boli, da se Istra zarašča, da propada delo prednikov in s tem pokrajina izgublja svojo edinstvenost in milino. Milina je rezultat človekovega dela in njegovih dejavnosti. Edinstvenost ustvarjata še med seboj povezana koncepta stik različnih kultur in burna zgodovina.

Na oblikovanje topofilije vplivajo tudi osebnostne značilnosti ljudi. Tako kot je posebna istrska pokrajina, je poseben Istran, saj sta živela v medsebojni soodvisnosti in drug drugega obrusila. Katere so glavne lastnosti Istranov? Rekli bi lahko, da skromnost, trma, trdoživost in iznajdljivost. Vse izhajajo iz pokrajine, v kateri živijo, in odražajo odnos do nje. Skromnost se navezuje na potrošnjo pridelanih virov. Trma jih povezuje z oslom, živaljo, ki je bila v Istri pomembna in pogosta vse do 2. svetovne vojne. Trdoživost se navezuje na burne zgodovinske dogodke, številne spremembe in na menjajoče se vladarje. Ljudje pa so ostali. Poleg tega trdnost pomeni prilagojenost na naravne razmere. V literaturi sta dve sestavini narave, ki nastopata kot sinonim naravne odpornosti Istranov: hrast in skale. Istran je tako kot hrast zakoreninjen globoko v istrsko zemljo in odporen proti vsem ujmam, ob tem pa trden kot skale.

Med vsemi značjskimi lastnostmi Istrani je najbolj cenjena iznajdljivost, kar glede na način življenja, možnosti, ki so se jim nudile, in številne spremembe na političnem področju ni presenetljivo. Biti *furbast* je bila lastnost, ki so jo spodbujali in gojili, saj jim je omogočala preživetje. Do izraza je prišla še zlasti po 2. svetovni vojni. Zaobiti zakon je pomenilo biti pametnejši od oblasti, ki je s celo vrsto nesmiselnih ukrepov

Slika 16: Zgovoren grafit iz središča Ljubljane. Čigava je Istra?

vseskozi posegala v življenje malega človeka. Kršenje zakona ni bilo samo družbeno sprejemljivo, ampak je imelo celo izjemno pozitivno konotacijo. Bilo je popolnoma legitimen del strategije prilagajanja na nov mejni režim.

Topofilija je odvisna tudi od družbenoekonomskega položaja ljudi. Tuan (1990, 97) trdi, da se ljubezen do kraja spreminja glede na družbenoekonomski položaj kmeta. Na podlagi analiziranih besedil temu ne moremo z gotovostjo pritrditi, ker nimamo podatkov o položaju kmeta, lahko pa potegnemo nekatere zaključke. Analiza konceptov, ki se navezujejo na zemljo, kaže, da je konceptov z negativno konotacijo manj in se v primerjavi s koncepti s pozitivno konotacijo redkeje pojavljajo. Negativen odnos je povezan z garanjem; le v enem navedku je nedvoumno izraženo, da je to garanje povezano s kultiviranjem zemlje. Jasnejša je povezava med garanjem in borno zemljo. Očitno je sovražstvo do zemlje izraženo v navedkih o dninarjih. Če poznamo stanje na področju kmetijstva in k temu prištejemo še pomen zemlje v miselnem svetu Istranov ter njeno vlogo pri oblikovanju materialnega in družbenega položaja na podeželju, ni presenetljivo, da je ta negativni odnos do zemlje povezan z lastništvom zemlje. Zemlja je bila kruta in sovražna do kmetijskega delavca in malega kmeta, ki se je kljub garanju težko preživiljal. Pri obeh gre za odnos ljubezen : sovražstvo.

Preglednica 2: Opredelitev koncepta zemlja.

nevtralen pomen	število navedkov/ povezav	negativen pomen	število navedkov/ povezav	pozitiven pomen	število navedkov/ povezav
zemlja	27/46	zemlja – borna	2/3	zemlja – ljuba	2/2
zemlja – ambivalenten odnos	5/1	zemlja – garanje	12/6	zemlja – mati	1/2
zemlja – kultiviranje	4/12	zemlja – grenka	1/1	zemlja – mila	1/2
zemlja – nikogaršnja	1/3	zemlja – hudičeva	2/1	zemlja – moč	5/4
zemlja – preprodaja	1/2	zemlja – nacionalizacija	7/6	zemlja – navezanost	29/15
zemlja – razpoložljiva	1/2	zemlja – neobdelana	2/2	zemlja – plodna	15/9
zemlja – rdeča istrska	1/2	zemlja – prekleta	1/2	zemlja – rešitev	6/2
zemlja – zmanjšanje pomena	1/3	zemlja – revna	1/1	zemlja – samostojnost	1/1
		zemlja – sovražnica	5/4	zemlja – sveta	2/3
		zemlja – suha	2/3	zemlja – varnost	2/3
		zemlja – žalostna	1/1	zemlja – varovanje	1/0
				zemlja – zavetje	1/1
				zemlja dedov	1/2
skupaj	41/71		36/29		67/46

4.5 Odtujenost od pokrajine

»... Vsa ta pokrajina, stkana s preteklostjo, z magično identiteto, z nerazumljivo in nedostopno globino: leži pred menoj in me sili v boleča emocionalna stanja – samote in strahu! ...« (Jurinčič 1990, 301).

V Istri so glavni vzrok odtujitve od pokrajine politično motivirane ideologije družbenoekonomskih ureditev, ki so se tod menjavale. Ideologija določene ureditve sama po sebi ne povzroči odtujitve, marveč je ta stranski učinek pogostih preobratov. Bourassa (1991; povzeto po Urbanc s sodelavci 2004, 124) opisuje tri različne ravni pokrajinske izkušnje: biološki zakon, kulturna pravila in osebne strategije. Prva se nanaša na neizogiben generacijski konflikt (Kohli 1996; povzeto po Urbanc s sodelavci 2004, 124); ne moremo namreč pričakovati, da bodo naši otroci cenili enake stvari kot mi. Drugo stopnjo odtujitve (kulturna pravila) umetno povzročajo družbene predstave, to je pripisovanje novih pomenov starim prvinam ter nasprotja med uradnimi ideologijami in tradicionalnim načinom življenja. Tretja raven odtujitve (individualne strategije) nastopi, kadar so ljudje zaradi ukrepov oblasti ločeni od pokrajine; lokalni prebivalci zapustijo oziroma so prisiljeni zapustiti dom, na izpraznjeno območje pa se naselijo drugi ljudje (Urbanc s sodelavci 2004, 124–125).

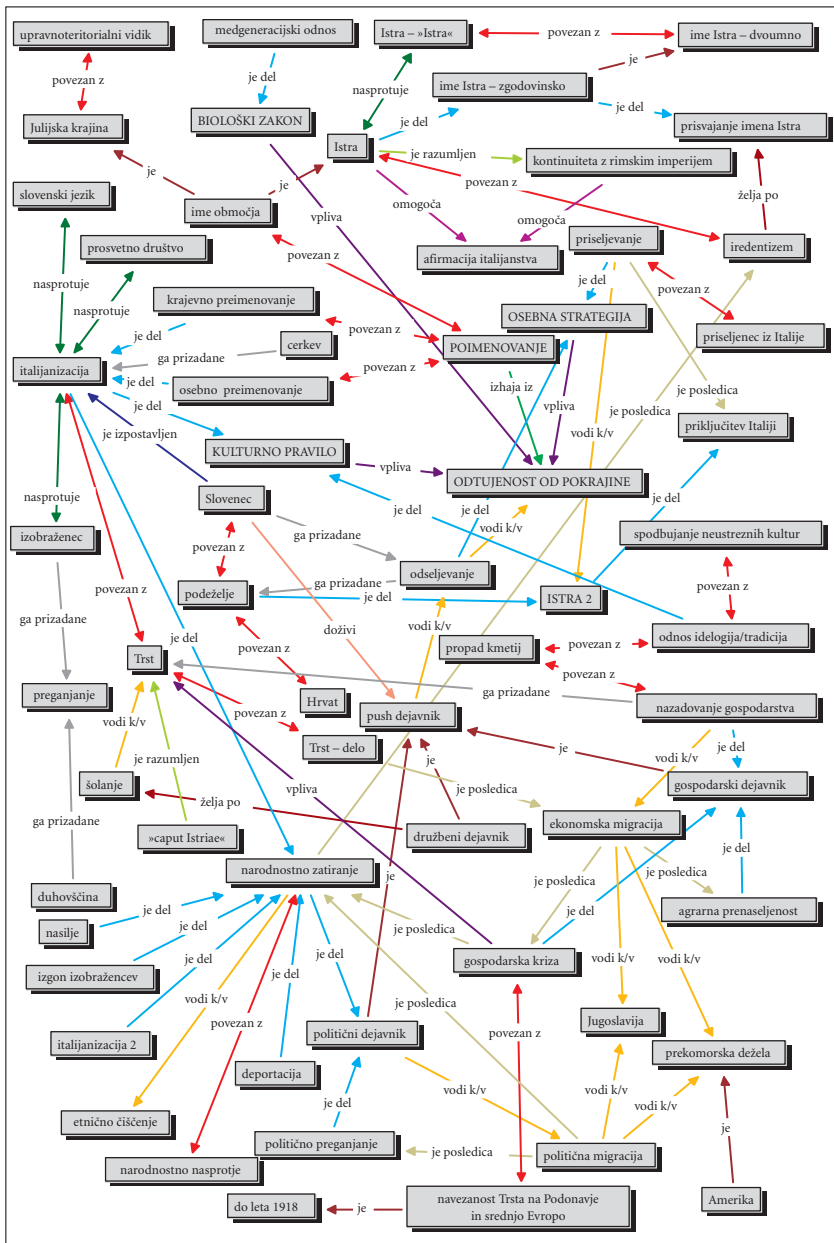
V obdobju med svetovnima vojnama je imel biološki zakon pri ustvarjanju občutka odtujenosti manj pomembno vlogo. Medgeneracijsko nasprotje smo zaznali samo v navedku, ki govori o uvajanju kolobarja. Mladi so bili naklonjeni spremembam, vendar so bili dokaj nemočni. Pogosteje je zastopana druga raven pokrajinske izkušnje, to so kulturna pravila. Prav nanje je imela vladajoča ideologija največji vpliv. Medvojna italijanska politika je Istri pripisala pomembno vlogo pri udejanjanju svoje nacionalistične politike. Pred tem je bilo gričevnato podeželje zgolj zaledje obalnih mest, vir kmetijskih pridelkov in rezervoar delovne sile, nakar je zaradi slovenskega značaja postalo poligon za izvajanje ideoloških ukrepov.

Kulturna pravila temeljijo na italijanizaciji ter odnosu med ideologijo in tradicijo. Italijanizacija je bila usmerjena proti trem ciljnim skupinam, govorcem slovenskega jezika, različnim društvom in izobražencem. Avtor načrta izгона slovenskega jezika iz šol, uradov in cerkva je bil italijanski šolski minister Gentile. V ta namen so ukinili vsa prosvetna društva in prepovedali petje. Duhovniki in učitelji so bili izgnani pod pretvezo, da niso bili rojeni v Istri.

Pojem odnos ideologija : tradicija se nanaša na odnos uradne ideologije do tradicije. En vidik tega smo že omenili v prejšnjem stavku, to je prepoved ljudskega petja. Pri tem je ideologija zavestno posegla v tradicijo in s tem v miselni svet Istrana ter njegovega odnosa do pokrajine. Istra je bila nenazadnje tudi »zvočna pokrajina«, petje je ljudi spremljalo na vsakem koraku in dajalo pokrajini poseben pečat.

Odnos med ideologijo in tradicijo obsega dva koncepta, propad kmetij in spodbijanje neustreznih kultur. O obeh smo že govorili, tu ju predstavljamo še z vidika odtujenosti, k čemur je pripomoglo propadanje kmetij. Ponos nad lastništvom sta zamenjala zagrenjenost zaradi neuspeha in srd nad sistemom kot krivcem za nastali

Slika 17: Konceptualno omrežje kategorije odtujenost od pokrajine v obdobju med svetovnima vojnama. ► str. 78

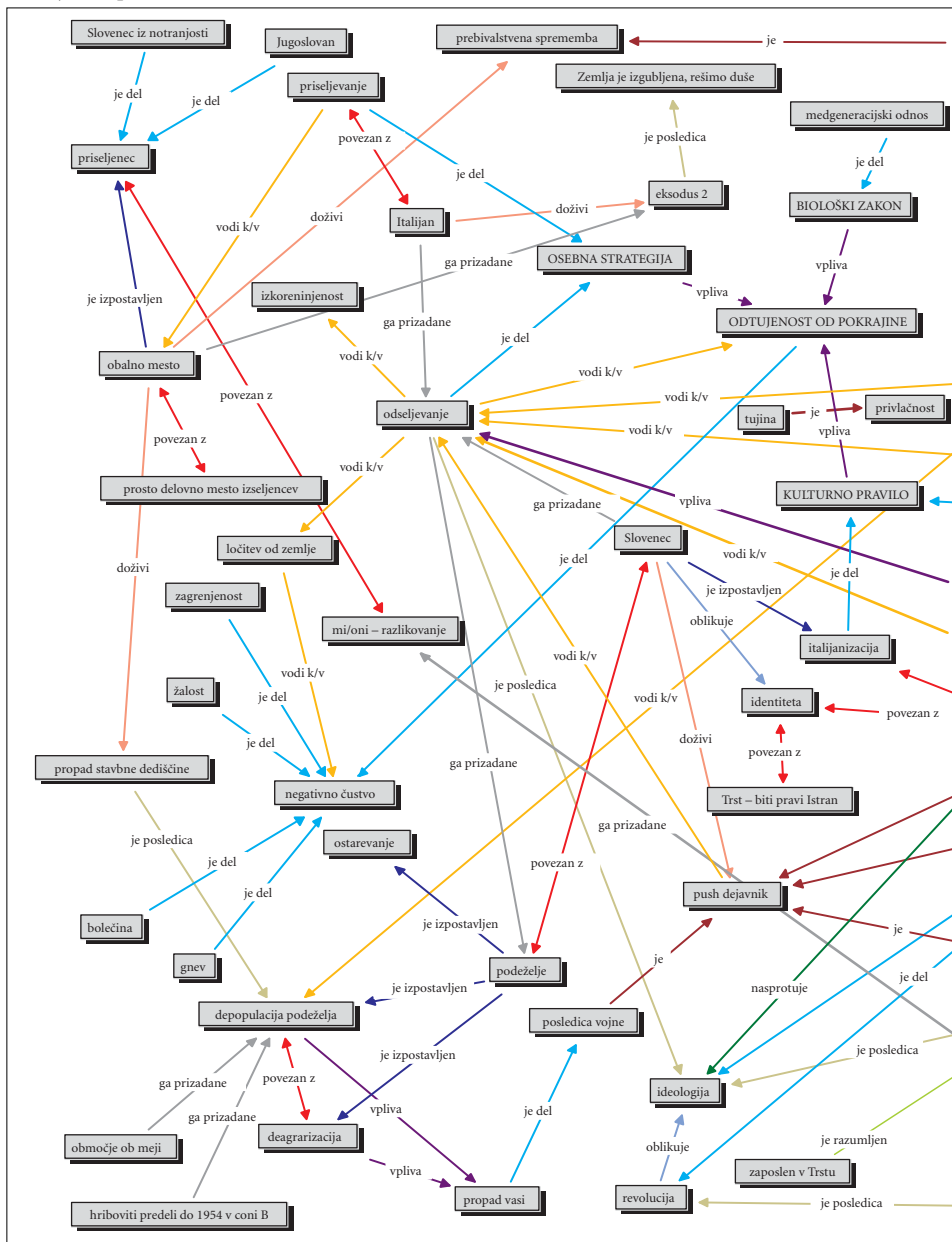
nezavidljivi položaj. Podobne reakcije je doživelo tudi vzpodbujanje neustreznih poljedelskih kultur, zlasti spodbujanje pšenice na račun vinske trte, ki je bila na najvišjem mestu v Istranovem spoznavnem svetu.

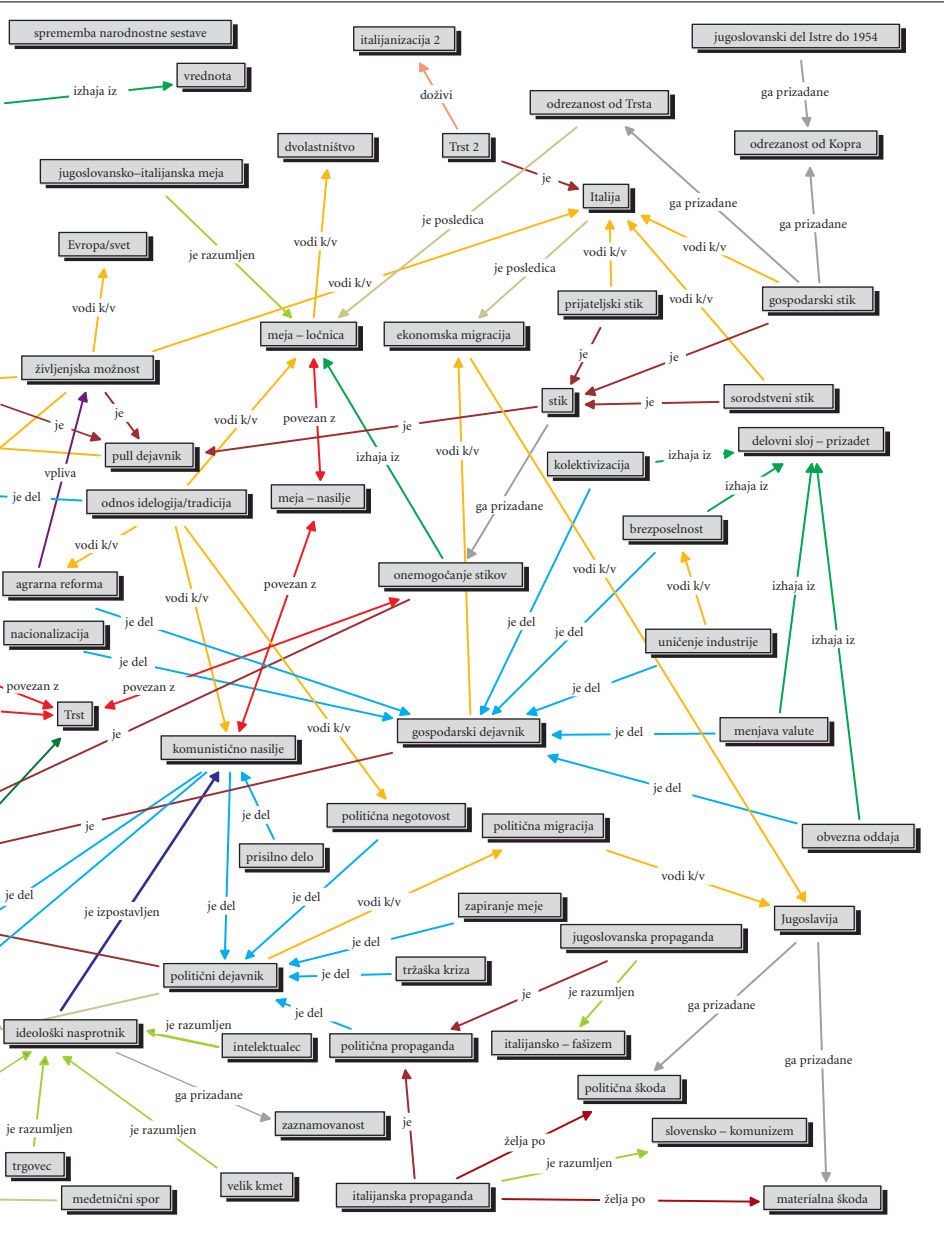
Tretja raven odtujitve je temeljila na osebnih strategijah, povezanih z migracijami. Vsebuje dva koncepta: odseljevanje in priseljevanje. Migracije so oblika fizične odtujitve od pokrajine, kar je drugače kot pri prejšnjih dveh ravneh, kjer je čutno dojemanje kvarilo neposreden fizični stik. Pogosta koncepta v okviru migracij sta gospodarska kriza in narodnostno zatiranje, na katera se navezujejo vsi drugi koncepti. Če sklepamo po pogostosti pojavljanja, je koncept narodnostnega zatiranja močnejši in, kot kaže povezava na konceptualnem omrežju, je gospodarska kriza njegova posledica. Po nekaterih podatkih (Vran in Guštin 1993, 612), je emigriralo približno 100.000 slovensko in hrvaško govorečih Istranov. Slovenci, če se osredotočimo le nanje, so večinoma živeli na podeželju, zato so migracijski tokovi zajeli le zaledje Istre, ne pa obalnih mest, ki so bila takrat še povsem italijanska. Istrane so – tako kot do priključitve k Italiji – zasebne in gospodarske vezi najpogosteje vodile v Trst. Najpogostejši razlog za migracije je bila želja po preživetju oziroma boljšemu življenju. Včasih je bila razlog za odselitev v Trst tudi želja oziroma potreba po izobraževanju, zlasti poklicnem.

V tem obdobju je Trst za kmečko prebivalstvo slovenske Istre zadržal vlogo zaposlitvenega središča. Ljudje so se vanj priseljevali, ker je bil v njihovem kulturnem miljeju, zato so imeli v njem stlane poslovne in zasebne stike. Zaradi vezi z južnim zaledjem in priključitve Istre ter dela zahodne Slovenije je Trst postal pravi *caput Istriae* ('glava Istre'), saj je mesto svoj vpliv razširilo na večji del Istrskega polotoka. Del ljudi se ni ustavil v Trstu, ampak je šel globlje v Italijo. Tudi Trst je namreč doživljal globoko krizo, povezano z vključitvijo v novo državno tvorbo in odrezanostjo od srednjeevropskega in balkanskega prostora. Del izseljenih Istranov se je podal na drugi konec poloble, v Ameriko. Večina čezceanskih tokov je bila usmerjena v Južno Ameriko, saj je bilo za izselitev v Združene države Amerike težko dobiti dokumente. Del izseljenkega toka se je obrnil proti slovenskih deželam, ki so okrnjene postale del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma poznejše Kraljevine Jugoslavije.

Tretji razlog za preseljevanje je bil politični. Z dobro premišljeno politiko je Kraljevina Italija želela Istro italijanizirati, zato je sprejela vrsto ukrepov, ki so delovali kot tako imenovani push dejavniki. Politična migracija ni bila le posledica nestrinjanja z režimom, ampak zlasti posledica načrtnega zatiranja, preganjanja, deportacij Slovencev in Hrvatov ter izгона izobražencev v imenu italijanizacije. Pritiski so se stopnjevali in dosegli vrhunec ob napadu Italije na Jugoslavijo ter z ustanovitvijo tako imenovane Ljubljanske pokrajine in njeno priključitvijo k Italiji. Zaradi narodnost-

Slika 18: Konceptualno omrežje kategorije odtujenost od pokrajine v obdobju med letoma 1945 in 1991. ► str. 80–81

nih nasprotij so Istro zapustili ljudje, ki so na lastni koži občutili preganjanje, še posebno politični nasprotniki fašizma. Pot jih je vodila ali v Kraljevino SHS oziroma Jugoslavijo ali v čezmorske dežele. V tretjem desetletju prejšnjega stoletja je na prizorišče stopil nov push dejavnik, to je mobilizacija v italijansko vojsko. Vojna v Etiopiji in španska državljanska vojna sta namreč močno povečali potrebe po vojaških nabornikih.

Da bi hitreje in učinkoviteje spremenila narodnostno podobo Istre, je Italija vanjo načrtno naseljevala svoje državljane, ki so večinoma prihajali z juga Apeninskega polotoka. Šlo je za ljudi, zaposlene zlasti v državnih organih, in velike kmečke družine, ki so se naselile na posestvih, za katera ni bilo kupcev.

Na omenjeno jezikovno politiko se navezuje osebno in krajevno poimenovanje. Osebna imena je urejal odlok iz leta 1927, krajevna pa odlok iz leta 1923. Priprave na te posege so bile dolgotrajne, saj je rimska ustanova *Societa di geografia* (Geografsko društvo) začela pripravljati italijanska imena za slovenske kraje že pred 1. svetovno vojno. Posebno mesto zavzema zemljepisno ime za celotno obravnavano območje, ki je še dandanes sporno in predmet številnih polemičnih razprav. Po vključitvi v Italijo so Italijani nekdanja imena Primorje, Littorale in Küstenland zamenjali z imenom *Venezia Giulia* (Julijska krajina). Nova administrativna enota je obsegala Goriško, Puljsko, Tržaško in Reško pokrajino oziroma provinco. Po površini je presegala nekdanje Avstrijsko primorje na račun Reške province in nekaterih predelov bivše Kranjske (Marušič 1993, 8). Istrski polotok se je imenoval Istra. To ime so si od srede 19. stoletja učinkovito prisvajali istrski iredentisti. Mussolinijevemu režimu je ime ustrezalo, saj je izražalo zgodovinsko kontinuiteto z antičnim Rimom in tako poudarjalo njevogo italijanstvo (Baskar 2002a, 117).

Kljub uporabi zgodovinskega imena Istra so se v zvezi z njim odprle nekatere dileme, ki so se po 2. svetovni vojni še dodatno zaostriale. Ime Istra je bilo sporno že v času italijanske vladavine. Pojem Istra – »Istra« označuje nejasnost oziroma problematičnost. Tako so na primer jajčarice cilj svojih tedenskih potovanj imenovalle Istra, čeprav so se zavedale, da je tudi njihova vas v Istri.

Tudi v obdobju med letoma 1945 in 1991 se prva raven, to je biološki zakon, nanaša na odnos do sprememb. Posledice oklepanja tradicionalnega načina življenja in dela so se pokazale v gospodarskem nazadovanju ter nezainteresiranosti mladih za kmetijstvo, o čemer govori navedek iz knjige Sv. Peter in njegov čas (Brumen 2000, 306). Nekoč močna in ugledna kmetija je zaradi tradicionalnega oklepanja na živinorejo nazadovala, ker oče ni doumel sodobnih potreb in prepoznal priložnosti, ki jih nudi gojenje zelenjave. Konec šestdesetih let se je začel spreminjati vrednostni sistem v kmetijstvu. Prej je bila živina nadvse cenjena in nujno potrebna, saj so z njo obdelovali polja, zagotovljeno pa je bilo tudi gnojilo. V tem času so začeli vole nadomeščati traktorji, ob tem pa je pridelovanje zelenjave prinašalo boljši zaslužek.

Čas po 2. svetovni vojni je zaradi izrazitih političnih, družbenih in gospodarskih sprememb močno vplival na vrednostni sistem. Zemlja kot središče povezanosti s po-

krajino je ta primat izgubila pri pripadnikih mlajše generacije, ki so se preživljali z drugimi dejavnosti. Gospodarski razvoj je bil povezan s spreminjanjem kmetijskih zemljišč v pozidani prostor, kar je pri starejših ljudeh porajalo občutke izgubljenosti, odtujenosti. Poznan in domač svet je izginjal. Zgledno obdelana kmetijska zemljišča, terase s kamenjem, zloženim v suhe zidove, so se umikale novim dejavnostim in potrebam sodobnega časa: individualni pozidavi, cestam in drugim infrastrukturnim objektom.

Druga raven pokrajinske izkušnje, kjer ima pglavitno vlogo ideologija, je po pričakovanjih dobro zastopana. Prejšnji totalitarni režim je zamenjal nov totalitarni režim, ki je prav tako bridko zarezal v utečene tradicionalne vzorce. Na nekaterih področjih zelo izrazito, saj je posegel v preživetvene strategije. Prvo je področje lastniških odnosov in kmetijstva nasploh, ki je bilo najvišje na vrednostni lestvici, drugo pa področje mobilnosti. V skupini kulturna pravila sta koncepta politična negotovost in komunistično nasilje. Področje lastniških odnosov in kmetijske politike smo imenovali agrarna reforma, čeprav nimamo v mislih samo tega ukrepa, ampak vse ukrepe povojne politike spodbujanja kolektivizacije, ki so tako ali drugače zaznamovali kmetijstvo. Temeljni namen teh ukrepov je bil vzpostaviti pravične odnose v kmetijstvu in pospešiti njegov razvoj. Kljub nekaterim dobrim prijemom, so drugi ukrepi ustvarjali vrsto nepravilnosti, krivic, kar je pri ljudeh vzbujalo številne travme, zagrenjenost, sovrašтво, saj so jih odtujili od zemlje ali pa so njihov odnos do nje temeljito prevrednotili.

Drugi pojem meja – ločnica se nanaša na jugoslovansko-italijansko mejo. Presekala je kmetijsko zemljo, kar je imelo za posledico pojav dvolastništva. Meja je presekala tudi ustaljene poti in odrezala istrsko podeželje od svojega glavnega tržišča, mesta Trsta. Prej svobodna pot in možnosti nakupovanja so po vojni postali nadzorovani, kar so Istrani dojemali kot kratenje osebnih svobode. Zato meja ni pomenila zgolj fizične ločnice; z njo je bilo povezano nasilje, ki so ga doživeli tisti, ki so kljub vsemu mejo želeli prečkati. Prehajanje meje je bilo povezano s poniževanjem in sramotjenjem tudi po razdelitvi Svobodnega tržaškega ozemlja na con A in B ter nastanku meje med Jugoslavijo in Italijo.

Obdobje neposredno po končani 2. svetovni vojni je bilo zaznamovano s politično negotovostjo in nasiljem, ki ljudem nista dovoljevala, da bi si uredili življenje skladno s svojimi željami in potrebami. Ideologija je vnašala v prostor nove vsebine, tuje in nerazumljive, ki so v ljudeh porajale strah in dvome.

Osebnostne strategije vsebujejo koncepte odseljevanje, priseljevanje in zaposlitev zunaj kmetijstva. Politična negotovost, spreminjanje upravne razdelitve ter napetosti med Jugoslavijo in Italijo so povzročili intenzivne selitve prebivalstva. Prvi vzrok je bila velika revščina, ki je sledila svetovni moriji. Za mnoge, zlasti za mlade, je bila takrat edini izhod selitev v Trst. Mesta na zdajšnji slovenski obali takrat še niso bila zanimiva, saj so zlasti zaradi ukinjanja proizvodnje in selitve industrijske opreme v notranjost Slovenije prav tako doživljala gospodarsko krizo.

Slovensko podeželje se je začelo prazniti. Ko so se meje začele zapirati, se je selivni tok iz cone B STO usmeril proti obalnim mestom. Migracijski tokovi so doživeli vrhunec ob priključitvi cone B Jugoslaviji in cone A Italiji. Zaradi politične negotovosti, močne protijugoslovanske propagande ter ukrepov s področja ureditve meje, agrarne politike in lastniških razmer je Izolo, Portorož in Piran zapustila večina italijanskih staroselcev. Naselili so se večinoma v Trstu in njegovi okolici; zaradi njih se je Trst spremenil iz multikulturnega mesta v prevladujoče italijansko mesto. V literaturi se za izselitev Italijanov večinoma pojavlja izraz eksodus, za izselitev Hrvatov in Slovencev pa se običajno uporablja izraz izseljevanje.

Selitve Slovencev so bile manj intenzivne. Zaradi tradicionalne navezanosti in sorodniških stikov je bil Trst tudi zanje samoumevna izbira. Sledil je močan val političnih migracij po podpisu Londonskega sporazuma, ko so se skupaj z Italijani odselili tudi mnogi Slovenci. Odhajali so iz istih vzgibov kot Italijani, v prvi vrsti zaradi političnih oziroma ideoloških in z njimi povezanih gospodarskih razlogov. Posebej so izpostavljeni trije koncepti, to je oblikovanje državne meje (politična negotovost, zapiranje meje, menjava valute, tržaška kriza), industrijska politika (brezposelnost, uničenje industrijske proizvodnje, nacionalizacija) in agrarni ukrepi (kolektivizacija, agrarna reforma, obvezna oddaja). Večina navedenih ukrepov je najbolj prizadela delovne sloje prebivalstva, na katere se je opirala nova ljudska oblast. Za vsemi temi koncepti stoji ideologija kot gonilna sila povojnega obdobja v Istri. Z ideologijo povezana revolucija in močna propaganda proti razrednim nasprotnikom sta prizadeli zlasti velike kmete, Istrane, zaposlene v Trstu, duhovščino in izobražence. Najmočnejšo depopulacijo sta doživeli območje ob meji z Italijo in hribovito območje, ki je bilo do leta 1954 v coni B STO.

Med najpogostejše omenjenimi pojmi sta emigracija in eksodus. Opreduje ju močna čustvena komponenta, še zlasti prvega. Z njim so povezani koncepti kot so gnev, zagrenjenost, žalost, bolečina in ločitev. Če bi analizirali besedila izpod peresa italijanskih izseljencev, bi bil verjetno tudi pojem eksodus podkrepjen s podobnimi koncepti iz skladišča negativnih čustvenih konceptov. Bolečina izhaja iz ločitve od zemlje in odtujitve od pokrajine. Nič manj boleča ni bila diskriminacija na politični oziroma ideološki podlagi na eni strani in na etnični podlagi na drugi.

Od sredine petdesetih let, ko so se politične razmere umirile, je bila emigracija samo še gospodarska. Prej agrarno podeželje je začelo intenzivno spreminjati podobo. Zaznamovali so ga ostarevanje, depopulacija in deagrarizacija, procesi, ki so spremljali gospodarsko in družbeno preobrazbo. Tok selitev se je usmeril v mesta na slovenski obali, kjer je bilo po odhodu Italijanov obilo prostih stanovanj, obenem pa je hitrejši gospodarski razvoj odprl številna delovna mesta, seveda pa je bilo treba zapolniti tudi izpraznjena delovna mesta odseljenih ljudi. Poleg Istranov iz notranjosti Istre so se v obalna mesta naseljevali Slovenci iz notranjosti in priseljenci iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. Zlasti močan je bil tok slednjih, zato so obalna mesta lahko

ohranila svojo multietnično in multikulturno vlogo, vendar z drugačno vsebino. Zaradi intenzivnega priseljevanja je v obalnih mestih velik delež priseljenih prebivalcev. Po raziskavi iz leta 1998 jih je bilo v koprski občini več kot polovico, v starem mestnem jedru Kopra pa kar večina. Ta skoraj popolna prebivalstvena sprememba v obalnih mestih se je navzven kazala v propadu stavbne dediščine v starih mestnih jedrih, še bolj pa v spremembi življenjskega sloga meščanov.

Ljudje so odhajali in pretrgali nevidno vez s pokrajino, saj to ni bila več njihova pokrajina. Bila je nova pokrajina, ki je niso poznali oziroma je niso hoteli spoznati. To označuje pojem izkoreninjenost. Odtujenost od pokrajine je lahko tudi delna. Za ljudi, ki so se preselili v mesta, je bil dom še vedno v gričevju, kamor so jih vleкли pet-je škržatov, dišeče brnistre, Dragonja z belim prodom.

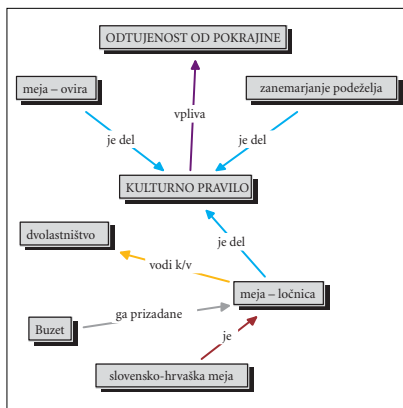
Priseljevanje se večinoma nanaša na obalna mesta in le v manjšem obsegu tudi na podeželska naselja. Za nove naseljence je bila Istra nova, nepoznana. Bili so neveščiči posebnega načina obdelovanja zemlje, zato ni čudno, da so povzročili spremembe v pokrajini (Štok-Vojška 2003, 123): »... *S povojno naselitvijo novih prebivalcev, nevarjenih takega načina obdelovanja zemlje, se je pričela spreminjati tudi ta dolina. Mnogi nasadi oljk, fig in trt so padli pod sekirami ali pa jih je zaraslo robidovje. Kanali med polji, ki jih nihče več ni vzdrževal, so se pričeli mašiti, bregovi pa podirati; voda se je zopet prosto razlivala naokoli...*«.

Tretji proces, ki je na ravni osebnega doživljanja porajal občutek odtujenosti, je zaposlovanje zunaj kmetijstva. Kmet je zaposlitev v tovarni občutil kot fizično odtujenost. Mnogi, za katere je bila zemlja del njihovega bistva, so se le s težavo vdali brezosebni industrijski proizvodnji.

Zadnji sklop odtujenosti se navezuje na poimenovanja. Prvi obravnavani pojem so ledinska imena, ki izginjajo. Zaradi odseljevanja in opuščanja kmetijstva je to védenje začelo zamirati. Drugi obravnavani pojem, preimenovanje krajevnih imen, je neposredna posledica ideologije, njenega razkazovanja moči in novega opredeljevanja odnosa do prostora. Pri tem je trčila ob večstoletno tradicijo, ki opredeljuje odnos posameznika do življenjskega okolja in s tem identiteto. V Istri je bilo kar precej takšnih imen: Sv. Peter (Raven), Cetore (Vinica, poimenovana po Župančičevi Vinici), Korte (Dvori), Sveta Lucija (Lucija), Sv. Anton (Pridvor), Sv. Marko (Markovec) ... Spremembe je določila in vsilila oblast, tako da jih domačini večinoma niso mogli preprečiti. Zaradi vsiljenosti, neživljenjskosti in pomanjkanja identitetnih vezi z novimi imeni so ta ljudje le težko sprejeli ali pa jih sploh niso. V vsakem primeru so povzročila jezo in nerazumevanje.

Pri poimenovanjih je največja pozornost namenjena imenu celotnega območja. Najstarejše ime Istra je bilo sporno zaradi zgodovinske, politične in etnične vsebine. Na opuščanje zgodovinskega imena je vplivala povezanost oziroma prežetost z italijanskim jezikom, italijansko kulturo in italijansko zgodovino. Baskar (2002a, 118) je ta proces imenoval deistrizacija, razlog zanjo pa je bil strah, da bi raba histo-

Slika 19: Konceptualno omrežje kategorije odtujenost od pokrajine v obdobju po letu 1991.

ričnega imena med domačini lahko vodila v izgubo pokrajine. Namesto imena Istra se je pojavila vrsta povsem novih alternativnih poimenovanj, na primer Obala, Koprsko primorje, Slovensko primorje, ki so bila v prvi vrsti plod znanstvenega rezoniranja, vendar niso našla poti v miselni svet Istranov na podeželju. Slovenska geografija je imela pri tem vidno vlogo.

Dodaten razlog, da se po 2. svetovni vojni ime Istra dolgo ni uveljavilo, je njena politična oziroma upravna delitev. Bila je razdeljena med Jugoslavijo ter cono A in B Julijske krajine, od avgusta 1947 med Jugoslavijo ter cono A in B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). Zato ni bilo nobene potrebe po enotnem imenu, kajti ime STO je prevladovalo v vseh sferah javnega in političnega življenja.

Kljub novim imenom trdno zakoreninjeno ime Istra ni izginilo. Baskar (2002a, 117–118) piše, da njegova uporaba verjetno ni bila prepovedana, vendar zaradi zgodovinskih in političnih vzrokov ni bila zaželeno. To se kaže v besedilih poveljnih geografov, ki v naslovu nosijo alternativna imena, v samem besedilu pa občasno uporabijo ime Istra ali vsaj pridevnik istrski. Za konec si pogledajmo še imeni Šavrinke in Šavrinija. Njun izvor je v šavrinkah, popotnicah, ki so jih tako imenovali v hrvaškem delu Istre. Same se tako niso opredeljevale. Domačini obe imeni odklanjajo, ker imata negativen prizvok, vendar sta se kljub temu uveljavila, še zlasti pri poimenovanju etnoloških skupin.

Za najnovejše obdobje je le malo navedkov, ki se navezujejo na odtujenost od pokrajine. Na drugi ravni pokrajinskih izkušenj, to je pri kulturnih pravilih, je mogoče zaslediti pojem meja – ločnica, ki se tokrat nanaša na slovensko-hrvaško mejo. Zaradi

Slika 20: Depopulacija notranjosti slovenske Istre se kaže tudi v propadanju stavbne dediščine. ►

MIMI URBANC

nastanka dveh novih nacionalnih držav je bila nekdanji republiški meji pripisana vloga ločnice med dvema državama in dvema narodoma.

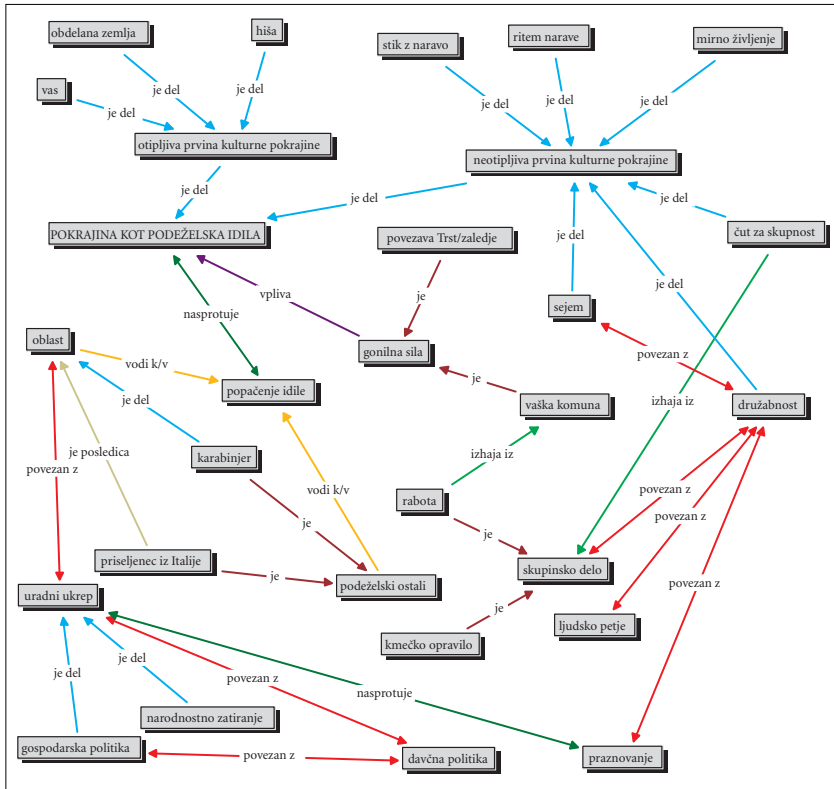
Nova meja je prizadela že tako redko poseljeni in gospodarsko slabše razviti del kraške Istre, kar je zanj pomenilo dodaten udarec. Meja je okrnila svobodo gibanja ljudi, delovne sile, blaga, storitev in je postala tudi ovira za premoženjske in denarne tokove. Ogroža tudi posredovanje informacij in kulturno izmenjavo. Uveljavljanje nacionalnega interesa je zmanjšalo življenjski prostor ljudi in njihovo gibanje v njem. Meja je popačila pokrajino in okrnila možnosti za razvoj njenih gospodarskih dejavnosti, presekala je prometne povezave ter informacijsko in komunalno infrastrukturo. Naslednji vidik zadeva pojem odnos ideologija : tradicija, povezan s konceptom zanemarjanje podeželja.

4.6 Pokrajina kot podeželska idila

Analiza izbranih besedil je pokazala, da so v obdobju med svetovnima vojnama med otipljivimi prvinami kulturne pokrajine poleg obdelane zemlje najbolj idealizirane strnjene vasi in majhna, kamnita hiša. Temeljni element idiličnosti je plodna zemlja, ki nosi pečat trdega dela ne samo sodobnih generacij, ampak tudi prednikov. K njegovemu oblikovanju je zagotovo pripomoglo to, da zemlja nudi možnost za preživetje.

Pri oblikovanju podeželske idile je materialni del kulturne pokrajine prizorišče skupinskega življenja. Za samo oblikovanje idile je neotipljivi del pokrajine pomembnejši, saj obsega socialne vezi, ki oblikujejo skupnost, in občutek pripadnosti. Prvi obravnavani in večkrat poudarjeni pojem je družabnost. Obsega več konceptov: ljudsko petje, praznovanje, skupinsko delo in večerna srečavanja. Večerna srečavanja se nanašajo na redno druženje fantov (včasih tudi deklet) ob večerih, zagotovo pa na praznične dni in ob sobotah. Druženja so minevala ob spontanem prepevanju, pogovorih o aktualnih dogodkih in, če je bila družina fantovska, seveda o dekletih. Petje je bilo pomemben del družabnega življenja, verjetno kar najpomembnejši. Spremljalo je praznike, družinske molitve in skupinsko delo, ki je ponujajo obilo možnosti za druženje. Skupinsko delo se je vezalo na opravljanje *rabute*, to je skupnega vzdrževanja komunalne infrastrukture, in na kmečka opravila.

Skupinsko delo je bilo pomembno, saj nekoč še ni bilo ustreznih strojev, s katerimi bi si lahko pomagali pri delu. Zato so ljudje, če so hoteli zadovoljiti lastne potrebe, morali upoštevati potrebe preostalih in jim pomagati pri njihovem zadovoljevanju. Priložnost za družabnost so bila tudi različna praznovanja, povezana s cerkvenimi prazniki. Običajno so jim sledile množično obiskane veselice, kjer se je plesalo. Pomembna vidika podeželske idile sta bila čut za skupnost in umirjeno življenje, kjer sta čas opredeljevala zgolj menjavanje dneva in noči ter menjavanje letnih časov z vmesnimi mejniki, prazniki.

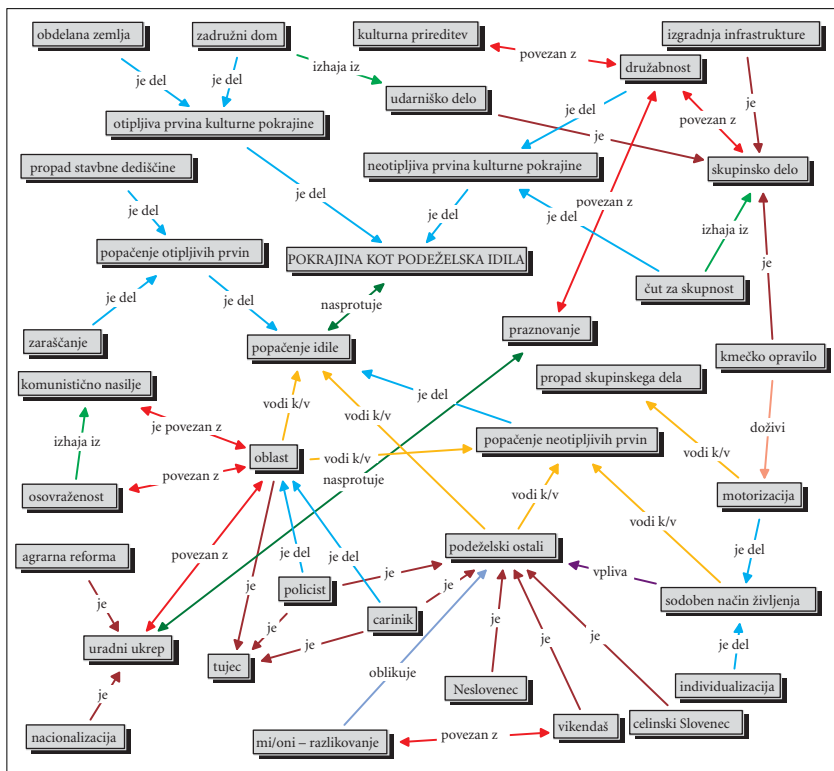

Slika 21: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot podeželska idila v obdobju med svetovnima vojnama.

Na dojemanje idile podeželja in življenja na njem so vplivali redni stiki s Trstom. Povezave zaledja s Trstom so bile predpogoj, da je podeželje sploh lahko živelo. Drugi pojem, ki ga uvrščamo h gonilnim silam, je vaška samouprava kot mehanizem za določanje del na področju vzdrževanja komunalne infrastrukture. Zadnji pojem v skupini neotipljivih prvin kulturne pokrajine je sejem. Sejmi so bili pomembni za gospodarsko življenje in so poleg tega omogočali družabno življenje zunaj običajnega radija stikov. Imeli so regionalni značaj, še zlasti živinski, na katerih je bil v ospredju trgovski vidik. Na sejmi, ki so spremljali cerkvena praznovanja, se je trgovanje prepletalo z zabavo.

Idila je povezana z vključevanjem zaželenega, dobrega, spoštovanega ter izključevanjem nezaželenega in slabega. Kdo oziroma kaj ni bilo vključeno v podeželsko

Med otipljivimi prvinami kulturne pokrajine v besedilih, ki opisujejo obdobje med letoma 1945 in 1991, zasledimo koncepta obdelana zemlja in zadružni dom. Prvi se redko pojavlja in še to posredno v nostalgiji ter spominih na minule čase in nekdanjo pokrajino. Pojem zadružni dom se pojavlja pogosto, največ v povezavi z udarniškim delom. Zadružni domovi so zanimiv fenomen vaškega življenja po 2. svetovni vojni. Dokazujejo, da je oblast uspeła svojo (Kardeljevo) idejo predstaviti v taki

Slika 22: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot podeželska idila v obdobju med letoma 1945 in 1991.

luči, da jo je podeželsko prebivalstvo posvojilo in vključilo v lastno podobo idile. Tako so združni domovi postali nova prvina, ki naj bi na novo definirala središča vasi in preusmerjala tokove podeželskega prebivalstva. Bili so pravi simbol podeželskega človeka v povojnem obdobju ter odraz moralne prilastitve vasi in življenja v njej.

Čut za skupnost se je iz predvojnega obdobja ohranil v povojno, ko ga je država načrtno razvijala in s tem skušala pridobiti naklonjenost ljudi. Družabnost obsega dva koncepta, skupinsko delo in kulturne prireditve. Slednje se le redko omenjajo. Več je informacij o skupinskem delu, ki je obsegalo izgradnjo infrastrukture, kmečka opravila in udarniško delo. Slednje je bilo živo zlasti prva leta po 2. svetovni vojni. Podeželsko prebivalstvo je angažiralo in povežalo v prizadevanju po izboljšanju življenja na vasi. Oprijemljiv rezultat teh akcij so bili združni domovi. S tem je politika ustvarjala svojo vizijo podeželske idile.

Desetletje po vojni je bilo skupinsko opravljanje kmečkih del še živo, potem je začelo postopoma zamirati. Ročno delo so nadomestili stroji in potrebe po skupinskem opravljanju del so usihale. Dlje se je skupinsko delo ohranilo pri gradnji infrastrukture.

Kaj je v tem obdobju kvarilo podeželsko idilo? V sferi otipljivih prvin velja izpostaviti predvsem propad stavbne dediščine in zaraščanje kmetijskih zemljišč. V sferi neotipljivih prvin kulturne pokrajine je bila to oblast, ki je z raznimi ukrepi posegala v strukturo podeželja, pri čemer je pomembno, da so bili oblastniki nedomačini, tujci, ki so bili med domačini pogosto osovraženi (Verginella 1998, 207): »... so prej bili Siciljani in sedaj so pa Kraševci. Ki nas hodijo komandirati...«.

Številni ukrepi s področja urejanja lastniških odnosov, agrarna reforma in nacionalizacija, če naštejemo samo najpomembnejše, so dodobra razburkali podeželje ter prekinili ustaljene vzorce dela in družabnosti. Nedelje in prazniki, dela prosti dnevi, dnevi, namenjeni molitvi, petju in počitku, so bili vključeni v urnik »ljudske izgradnje«. V prid ohranjanja in vzdrževanja družabnosti, povezanosti in upoštevanja ritma narave prav tako nista motorizacija in individualizacija.

Obenem so nov način življenja, izboljšani stiki in odprtost povečali skupino »podeželski drugi«, ki to pot obsega koncepte Neslovenci, celinski Slovenci, vikendaši, cariniki, policisti ter mi/oni – razlikovanje. Cariniki in policisti so bili neposredno povezani z nastankom nove meje. So najbolj oddaljeni od domačinov, ne le zato, ker so tujci, povečini pripadniki narodov iz drugih jugoslovanskih republik, ampak tudi zaradi svoje moči in vloge, ki jo je prinašal njihov poklicni položaj. Bili so utelešenje osovražene meje. K Neslovcem prištevajo pripadnike narodov bivših jugoslovanskih republik. V Padni so omenjeni muslimani, ki živijo svoje življenje, odmaknjeno od življenjskih in delovnih tokov domačinov, staroselcev. Vikendaši in celinski Slovenci so sicer Slovenci, vendar niso Istrani.

Jasno je izraženo nasprotje med »mi« in »oni«. Oni so vsi, ki nimajo istrskih korenin, so *foresti* oziroma 'tujci'. Fizična meja med njimi in Istrani je povezana z različnimi zgodovinskimi mejami. Za mnoge Šupetrce (prebivalce vasi Sv. Peter) je meja reka

Rižana, ker je po njej po 2. svetovni vojni potekala meja med cono B STO in Jugoslavijo, za druge je meja na črnokalski strukturni stopnji. Po mnenju Jurinčiča nevidne meje Istre obstajajo. Dodaja, da meja (Jurinčič 1994, 622): »... med Istrijani in priseljenci je bila in je še vedno aktualna ...«. Po njegovem so razlogi v intenzivnem, ideološko pogojenem priseljevanju ljudi, ki se niso mogli vključiti v istrsko življenje.

Razlikovanje med »mi« in »oni« se je ohranilo v obdobje samostojne Slovenije. Nekaj razlogov je celo v prid trditvi, da se je poglobilo. V samostojni Sloveniji je Istra edina prava sredozemska pokrajina, zato je interes »celinskih Slovencev« za nakup počitniške hiše čedalje večji. Prav nepremičnine so nadvse občutljiva tema (Vidali 1996, 352): »... To se kaže tudi v bojazni, da bi Slovenci iz notranjosti države pokupili prosta zemljišča blizu morja in opustele hiše v notranjosti Slovenske Istre ...«.

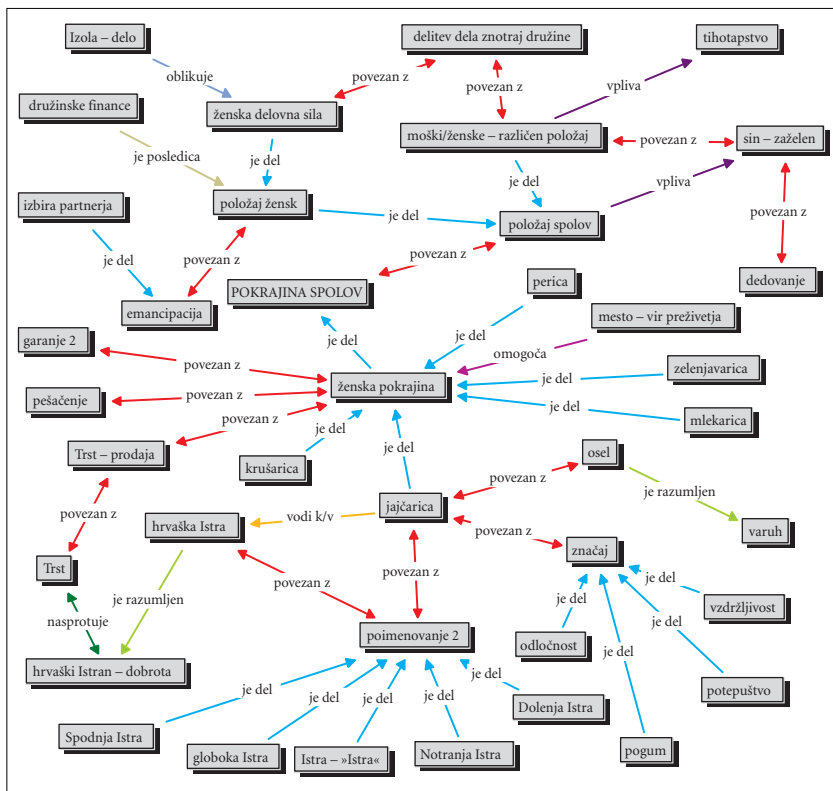
Za obdobje po letu 1991 je malo navedkov, na podlagi katerih bi se dalo sklepati o dojemanju podeželske idile. Govorijo o izgubljeni idili in izražajo hrepenenje po preteklosti (Primožič Umari 2001, 105): »... Pred kratkim pa se je zasukalo na bolje: nekaj mladih iz druge ali celo tretje generacije se je vrnilo ter si popravilo hišo ali zgradilo novo. ... Tinjan se počasi vrača v življenje. Teta, zadnja starejša Tinjanka, mi pravi, da žal ni več povezanosti ... Vsak hiti po svojih opravkih ali se tišči doma pred televizijo, prav tako kot v mestu ...«. Avtorica izhaja iz spominov na preteklost in na njih gradi prihodnost. Skupaj z novimi priseljenci, ki niso *forešti*, ampak sinovi in vnuki domačinov, se je v Tinjan začelo vračati življenje. Utopično je pričakovala, da se bo z njimi vrnil tudi način življenja iz njenega otroštva.

Nova meja med Slovenijo in Hrvaško je policiste, torej »podeželske druge«, zanesla tudi globoko na istrsko podeželje, vendar jih domačini, vsaj v Rakitovcu, ne dojemajo kot moteče.

4.7 Pokrajina spolov

Prvi sklop konceptov, ki se nanašajo na obdobje pred 2. svetovno vojno, smo združili v koncept ženska pokrajina, kjer je ženska glavna akterka. Bila je odgovorna za pridobivanje dodatnih sredstev, ki so bila mnogokrat odločilnega pomena za preživetje. Ženske so služile kot perice, pridelovalke in prodajalke zelenjave, mlekarice, jajčarice in krušarice. Poleg teh pglavitnih dejavnosti bi lahko našli še druge, vse povezane s prodajanjem.

V navedkih, ki opisujejo dnevne in tedenske poti »pótovk«, se ves čas pojavljajo trije koncepti: preživetje, garanje in hoja. So kot rdeča nit njihovega aktivnega udeleštvojanja, način življenja, ki jih je zaznamoval in s katerim so zaznamovale pokrajino. Hoja sicer ni bila edina možnost, vendar je bila zaradi revščine edina izbira. Med letoma 1902 in 1935 je sicer obratovala ozkotirna železnica Trst–Poreč, vendar so jo zaradi varčevanja redko uporabljale. Za večino je bila zunaj njihovih običajnih poti. Tudi avtobus so uporabljale le v največji nuji. Pogosteje so uporabljale parnik od Kopra

Slika 23: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina spolov v obdobju med svetovnima vojnama.

do Trsta in nazaj. Večinoma so potovale peš, saj v tem obdobju čas še ni imel posebne vrednosti, vsako liro pa je bilo težko zaslužiti. Koncepta garanje in preživetje smo sicer že večkrat omenjali, vendar ju tu predstavljamo še z vidika žensk. Ženske so odločilno pripomogle k preživetju družine, saj so domov nosile denar. Moški so skrbeli za kmetijstvo, vendar je bila večina pridelkov namenjena lastni porabi. Tako je ženska imela dvojno nalogo: bila je mati in gospodinja ter pótovka in prodajalka. Ta dinamični način življenja je bil mogoč zaradi večgeneracijskih in sestavljenih družin ter dinamičnega medsebojnega sodelovanja.

Močno prevladuje določen vidik ženske pokrajine, katerega nosilke so jajčarice oziroma Šavrinke. Zaradi pridiha eksotičnosti so bile privlačna in hvaležna tema za

literarno ustvarjanje. Jajčarice so tedensko potovale od doma do hrvaške Istre, nazaj domov in naslednje jutro v Trst. Prebiranje opisov njihovega življenja razkriva nekatera nova imena za hrvaški del Istre in tako dodatno osvetljuje ime Istra. Eden od razlogov, zakaj nad vsemi drugimi imeni ni povsem prevladalo, je, da je bilo na nek način sporno oziroma problematično že v obdobju med svetovnimi vojnami. Njihovo poimenovanje Istre ni bilo enoznačno oziroma nedvoumno, saj so govorile, da hodijo v Istro. V spominih je omenjeno, da je slovenska Istra v Istri, kljub temu so tako imenovala območje svojega delovanja in s tem definirale slovensko Istro kot Neistro. Za poimenovanje zdajšnje hrvaške Istre so uporabljale tudi izraze Spodnja Istra, Notranja Istra, Dolenja Istra in globoka Istra. Ta imena nakazujejo, da je bila slovenska Istra nedvoumno del Istre. Z njimi so Istro razdelile na podenote, ki bi jim lahko pripisali status mezoregij.

Njihovo delo je povezovalo tri različne kulturne svetove, zdajšnjo hrvaško Istro, zdajšnjo slovensko Istro in Trst. Jezikovna različenost hrvaške Istre ni nikoli omenjena. V bistvu so jo dojemale kot drugačno zgolj zaradi večje oddaljenosti od Trsta in posledično še večje revščine. Preprodajalke so bile posrednice med temi različnimi svetovi, med tržaško svetovljanskostjo in multikulturnostjo na eni strani ter kmečko preproščino in revščino na drugi. S svojo dejavnostjo so spletle nevidno preprodajalsko mrežo, vzporedno z uradnim komunikacijskim omrežjem. Kljub rednim stikom s prodajalkami v Trstu niso spletle prijateljskih vezi. Na Hrvaškem pa so jih. Kljub hudi revščini so nenehno poudarjale dobroto, darežljivost in prijaznost.

Ženskam pótovkam so pripisovali vrsto lastnosti, zlasti pa odločnost, potepuštvu in pogum, saj so bile njihove poti povezane z nevarnostmi. Hrvaška Istra je dejansko bila nevarna, saj sta na poteh pretila rop in nasilje. Na drugi strani je bil Trst nevaren zaradi skušnjav velikega mesta. Kljub temu sta šli Katina, glavna junakinja romana Šavrinke, in njena sestra prvič na pot v hrvaško Istro sami, v Trst pa v družbi izkušene prodajalke. Hrvaška Istra je bila kljub divjosti in samotnosti bolje poznano kulturno okolje, v katerem so se mlade jajčarice znašle brez pomoči, mesto pa je bila popolna novost in za njegovo obvladovanje so potrebovale veščine, ki si jih v kmečkem okolju niso mogle pridobiti.

Masseyjeva (1994, 186) pravi, da sta prostor in naše dožemanje prostora spolno opredeljena. Spolna opredelitev poteka na več načinov, ki so v različnih kulturah različni in imajo časovno dimenzijo. Spolno opredeljevanje vpliva na razumevanje in dožemanje spolne dimenzije v družbi. Pokrajina je postala del žensk pótovk in one so bile del pokrajine (Tomšič 1986, 61): »... *Te poti ... ta romanja sem in tja ... so se prepletla z njo, vse to je postalo del nje ... Potoki te dežele so žuboreli v njej in se prelivali. Mnoge jeseni so pihale s hladno burjo skozi njo, zmrzali so jo oklepale, pomladi so se šopirile v njej, poletja so jo razvnmala in prebujala ...*«. Pokrajina, ki spremlja opise njihovih potovanj, ni nevtralna. Je odraz njihovega življenja in njihovega trenutnega razpoloženja.

Druge koncepte, ki se nanašajo na ženske in njihov prostor v pokrajini, smo združili v podkategorijo, imenovano položaj spolov. Ta se deli v podskupini ženske – položaj ter moški : ženske – različen položaj. Moške pravice so močno presegale ženske. Ženske so bile zlasti v revnejših družinah pogosto razumljene zgolj kot objekt za gospodinjstvo in rojevanje otrok. Njihovo življenje je potekalo skladno s pričakovanimi družbenimi vlogami.

Gospodarski položaj Istre je dekleta silil v zgodnjo zrelost in emancipacijo. Slednja je bila nujna in obenem cenjena, saj so dekleta s tem sama odločala o svoji usodi. Potovanje jajčaric je metaforično potovanje iz otroštva v odraslo dobo. Dekle postane ženska; izvije se izpod stalnega nadzora moškega (najprej očeta, nato moža) in služi denar, pomemben za preživetje. Ekonomska emancipacija je omogočala večjo osebno svobodo pri izbiri partnerja in razširitev radija, znotraj katerega so si dekleta izbirala ženine, tudi med Neslovinci. Na neki način gre za začetek razkroja tradicionalne kmečke in popolnoma slovenske družbe notranjosti slovenske Istre. Obenem je bil lastno prislužen denar najboljša referenca. Vrednost osla in bale je bila bolj kot v materialnem smislu pomembna v moralnem. S tem si je ženska pridobila spoštovanje in občudovanje tako med moškimi kot ženskami.

Druga možnost zaslužka za neporočena dekleta je bilo delo v tovarnah za predelavo rib v Izoli. Redno delo je pomenilo reden dohodek ne glede na vreme, naravne ujme in letino. To je bil tudi eden redkih načinov, da so se lahko rešile kmetovanja.

Kljub svojevrstni emancipaciji kot posledici ekonomske uspešnosti je bila v domačem okolju ženska podrejena. Marija, glavna junakinja romana Šavrinke, je začela zbirati in prodajati jajca pri štirinajstih, pri petnajstih pa je šla prvič na ples. Kljub temu da je bil ples v domači vasi, je morala biti do mraka doma. Gre za dvojno razumevanje procesa odraščanja deklet; doma je še vedno vladal ustaljen režim s trdno zasidranimi predstavami o vzornem in spodobnem življenju dekleta ter njenem mestu v družbi. Ženska v nasprotju z moškimi ni smela biti nikoli utrujena, bolna in brez dela. Prav tako nikoli ni bila v gostilni, razen kadar je bila na poti. S tem se znova pokaže ambivalenten odnos do ženske. Šlo je za neprestano prehajanje iz javne v zasebno sfero in nasprotno. Zasebna sfera je bila ne le dom z omejenimi pravicami in jasno postavljenimi mejami sprejemljivega, ampak tudi vas, v kateri je živela. Tisti trenutek, ko se je podala na pot, je prestopila v javno sfero in s tem pridobila nove pravice, saj so v tem svetu veljale drugačne družbene norme.

Pojem sinovi – zaželeni se nanaša na zaželenost otrok glede spola in dedovalne prakse. Spolna diskriminacija se je začela že pri rojstvu, saj so bili sinovi mnogo bolj zaželeni kot hčerke, zato so bile ženske pogosto pod precejšnjim pritiskom pričakovanja moškega potomca. Posebej je bila želja po sinu izrazita pri velikih kmetih. Na zaželenost sinov je vplivala tudi fašistična ideologija z uradnimi ukrepi (Brumen 2000, 162): »... Duče je za vsačga fantka, ki se je rodil, dal 2000 lir. Plača je pa bla 350 lir ... za punce pa 1500 lir. Fantje so za vojsko ...«.

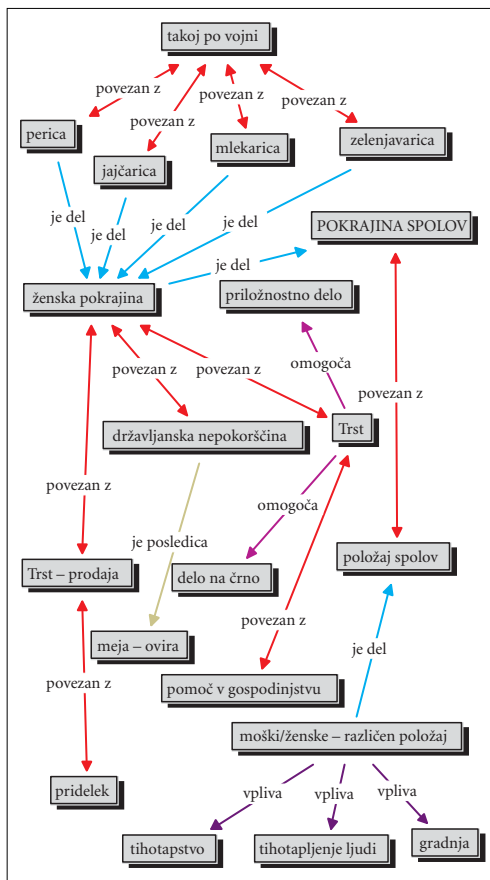
V Istri je bil v veljavi egalitarni način dedovanja, ki pa je izključeval ženske oziroma hčere. Običajno so sinovi dobili enake deleže v naravi, hčere pa dote. Podedovani delež je bil pomemben za socialni in materialni položaj posameznika v družbi. Dedovanje je pogosto povzročilo obubožanje družine, zlasti na majhnih kmetijah. Posledica tovrstnega dedovanja so bile tako imenovane razširjene družine. Da se kmetija ne bi razdelila, so vsi moški ostali doma in skupno obdelovali zemljo.

S spolom je bila povezana delitev dela. Na majhnih kmetijah ženske niso bile zgolj gospodinje in matere, ampak tudi popotnice in trgovke, mlada dekleta pa tudi delavke v prebujajoči se industriji v obalnih mestih. Pri delitvi del je pomembno dejstvo, da je moško delo obsegalo zgolj kmečka opravila, saj je bilo tudi dodatno moško delo vezano na obdelovanje zemlje, razen prevoznitva in »delanja batude«, to je drobljenja kamenja za nasipovanje cest. Drugače je bilo v vaseh vzdolž železniške proge. Tako so bili na primer v Rakitovcu moški zaposleni večinoma pri železnici.

Vzgoja otrok za s spolom določene obveznosti se je začela z vstopom v šolo. Takrat so se dekleta začela seznanjati z »ženskimi«, fantje pa z »moškimi« deli. Edino paša živine je bila za oba spola, vendar so se deklice z njo ukvarjale največ do trinajstega leta starosti. Nasploh je bila starost zelo pomembna pri opravljanju delovnih obveznosti (Vidali 1998, 78): »... *Ko je najstarejši že prijel za motiko in pomagal očetu na polju, je prevzel skrb za pašo živine mlajši sin in tako so sledili nepisanemu zakonu življenja na vasi* ...«. Na različno družbeno določeno vlogo spolov kaže tudi prvi obisk Trsta kot neke vrste iniciacija. Dekleta so morala pred njim dokazati, da so sposobna opravljati gospodinjstva dela, s čimer je bilo jasno pokazano, da je obisk Trsta za dekleta samo nadgradnja oziroma razširitev njihovih ženskih opravil. Trst je bil razumljen kot sfera njihovih obveznosti, kot delovni prostor in prostor zaslužka. Od fantov se je pričakovalo, da bodo delali na kmetiji. Zanje je obisk Trsta pomenil predvsem zabavo in sprostitve.

Naslednji vidik pokrajine spolov je tihotapstvo, ki je pripomogli k ohranitvi slovenskega sloja v pokrajini. Med tihotapci so prevladovalе ženske, ki so to prepovedano opravilo združile s svojo legalno dejavnostjo. Tihotapstvo je bilo družbeno sprejemljivo, ker je šlo za enega izmed načinov preživetja. Ženske so nelegalno prodajaoorganizirale same, moška domena je bila le organizacijsko zahtevnejša preprodaja večjega obsega. Drobnost tihotapstva so dostikrat tolerirali celo karabinjerji, saj niso mogli spregledati revščine in stiske Istranov. Organizirano tihotapljenje in razbojništvo, ki sta bila moški dejavnosti, nista bili družbeno sprejemljiva.

Po 2. svetovni vojni je prišlo do korenitih sprememb, ki so vplivale tudi na podoben ženskosti v kontekstu prostorskih praks. Ženske dejavnosti izpred vojne so se po inerciji sicer obdržale, vendar so trajale kratek čas in v spremenjeni obliki. Perice niso več prale v najbližjih potokih, ampak so hodile v Trst in prale v stanovanjih svojih delodajalcev. Jajčarice, mlekarice in zelenjavarice so prizadele mejne kontrole in omejitve dovoljenih količin, tako da so te dejavnosti počasi zamrle. Prizadeli sta jih tudi

Slika 24: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina spolov v obdobju med letoma 1945 in 1991.

deagrarizacija in depopulacija. Edina preživela dejavnosti je bila gojenje in prodaja zelenjave, ki se je v šestdesetih letih, ko se je omilil mejni režim, še razmahnila. Vendar takrat ni bila več izključno v domeni žensk. Verjetno je bilo to povezano z mehanizacijo in modernizacijo v kmetijstvu. Ročno pridelovanje je zamenjala uporaba strojev, pri kateri so bili v ospredju moški.

Navedkov, kodiranih s koncepti v kategoriji položaj spolov, je malo. Še največ se jih navezuje na tihotapstvo. Tudi v tem obdobju je bila drobna preprodaja ženska doma, vendar je bila vloga moških že bistveno večja, zlasti pri tihotapljenju ljudi. Moški so dostikrat omenjeni kot organizatorji in vodje tihotapskih podvigov, ženske pa kot

Slika 25: Kip Jožeta Pohlana v Hrastovljah se je ob odkritju leta 1990 imenoval Istranka, zdaj pa se imenuje Šavrinka. Ob koncu 20. stoletja je izraz Šavrinka dobil izjemno pozitivno konotacijo, ki je temeljila na mobilnosti, svetovljanstvu in pogumu žensk pótovk. Šavrinke so postale eden od simbolov slovenske Istre.

izvajalke, saj so poznale skrite poti ter ob tem bile vajene hoje in samotnih noči. Pri drobnem preprodajanju se je pojavil nov motiv. Preživetje kot edini motiv v obdobju neposredno po 2. vojni so sčasoma zamenjali oziroma dopolnili novi motivi, povezani z novimi potrebami. V nasprotju s prejšnjim obdobjem, ko ljudje niso imeli dovoljenja za trgovanje in so tihotapili blago v državnem monopolu, je v povojnem obdobju postalo aktualno tihotapljenje artiklov, potrebnih v vsakdanjem življenju, na primer oblačil in obutve, ki jih v Jugoslaviji ter v coni B Julijske krajine oziroma STO ni bilo. Tihotapljenje ni bilo več zgolj način preživetja, ampak tudi zadovoljitev potreb zunaj okvira zadovoljevanja najnujnejših življenjskih potreb. Ta vidik se je okrepil zlasti potem, ko se je Istra začela razvijati in preživetje ni bilo več vprašljivo.

Zadnji obravnavani pojem je gradnja, ki se nanaša na gradnjo stanovanjskih hiš v povojnem obdobju. Z gradnjo hiše so se ukvarjali moški, ženske aktivneje šele pri njenem notranjem opremljanju. Pred 2. svetovno vojno so marsikje pri zidavi odločale ženske. V enem od navedkov je povsem jasno izraženo, da je žena kupovala gradbeni material in se dogovarjala z delavci. Po vojni tega ni bilo več. Očitno je, da takrat ženski dohodek ni bil več ključnega pomena za družinsko ekonomijo, s čimer se je vloga žensk zmanjšala. Informacije o tem, da so imele ženske glavno besedo pri hiši, ne najdemo več v nobenem navedku.

Za obdobje po osamosvojitvi Slovenije ni nobenih navedkov, na podlagi katerih bi lahko sklepali o vlogi spolov, še zlasti žensk.

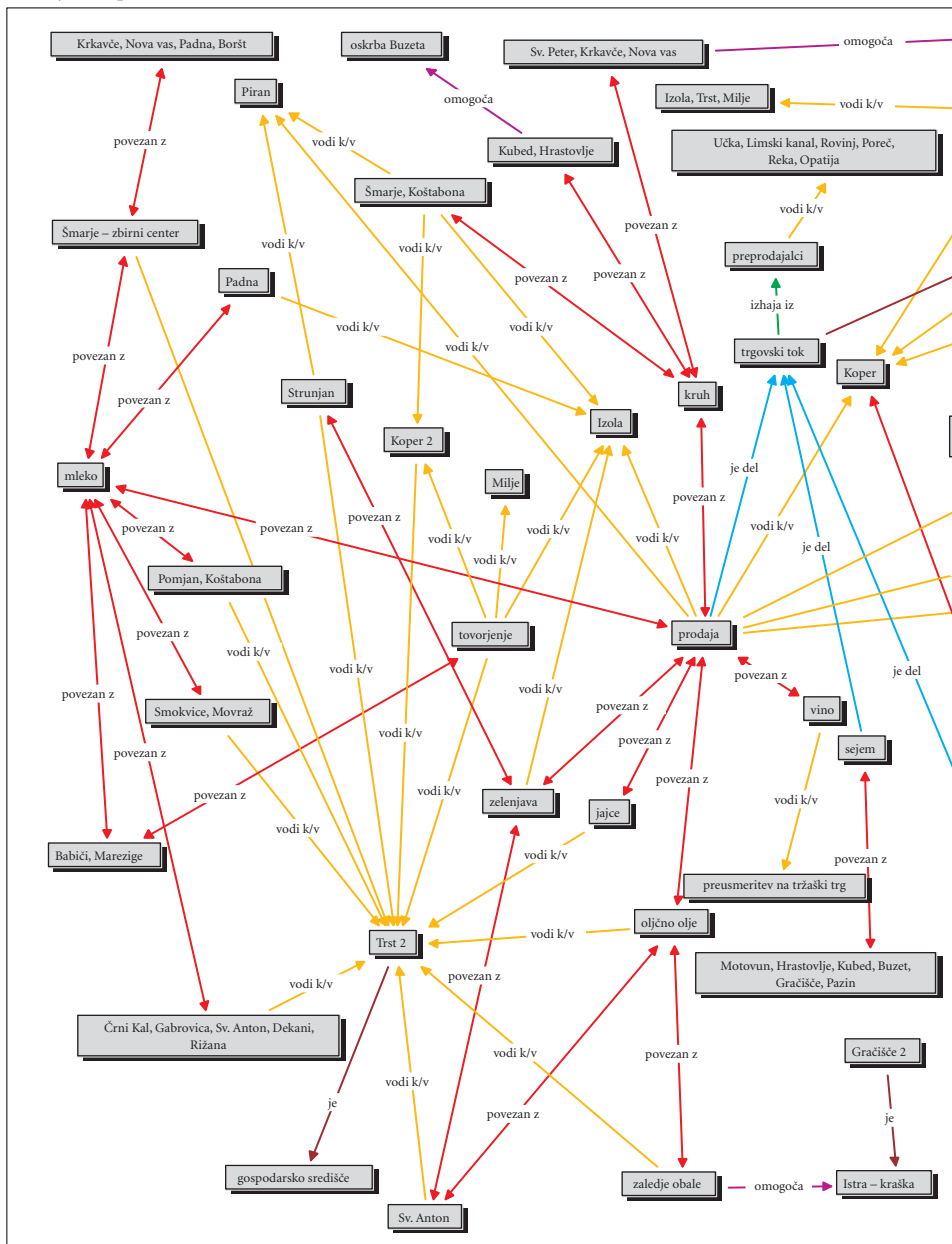
4.8 Pokrajina kot dostopnost in mobilnost

Temo predstavljamo s tremi podkategorijami: upravna razdelitev, promet in komunikacije ter tokovi. Eden prvih ukrepov nove države v obdobju med svetovnima vojnama je bil upravna razdelitev, saj je Kraljevina Italija morala pokazati svojo moč in novo pridobljene dežele vpeti v svoj upravno-politični sistem. Slovenski del Istre je bil razdeljen med tri province. Občine Koper, Piran, Šmarje in Marezige so spadale v največjo, Puljsko provinco, občine Materija, Podgrad in Jelšane so spadale v Reško provinco, občini Milje in Dolina pa v Tržaško. Tako je nekdanja avstrijska upravna enota Istra kot del Avstrijskega primorja izginila in z njo vsaj deloma tudi ime Istra. Vse tri province so postale del novoustanovljene Julijske krajine (italijansko Venezia Giulia). Nova upravna razdelitev je ljudi prisilila v dodatno mobilnost, ki ni bila povezana z njihovim vsakdanjem bojem za preživetje. Nove poti se z njihovi ustaljenimi trgovskimi potmi niso prekrivale. Tako iz navedka o načrtovani preselitvi na drugo stran Atlantika izvem, da je bilo treba dokumente urediti v Pulju, medtem ko sta bila konzulat Republike Argentine in Izseljeniški inšpektorat v Trstu. Pot v Pulj je bila nova smer na zemljevidu prostorskih vezi, saj slovenska Istra ni nikoli gravitirala v Dolenjo Istro, kot se je izrazil Pribac (2001, 113), ampak vedno v Trst.

Drugi sklop konceptov se povezuje s prometom in komunikacijami. Istra je bila s svetom povezana s tremi železniškimi progami. Prva vez je bila železnica med Divačo in Trstom, tako imenovana Istriana je povezovala Divačo s Puljem, ozkotirna Parenzana pa Trst s Porečem (italijansko Parenzo). Slednjo so zaradi nerentabilnosti ukinili leta 1936 (po nekaterih podatkih leta 1935) (Marković 1994, 684). S tem so sprožili val nezadovoljstva zlasti med kmeti. Poleg omenjenih prog je obstajala proga Trst–Hrpolje. Navedki, ki govorijo o vožnji z vlakom, obravnavajo različne vidike. Govorijo o njeni nedostopnosti zaradi pomanjkanja denarja ali o prodajalkah, ki so vlak za prevoz svojih artiklov v Trst le občasno uporabljale. Redni uporabniki železnice so bili pridelovalci mleka iz Movraža in Smokvice, ker je bila razdalja do Trsta predolga za peščenje.

Pogosteje uporabljano javno prometno sredstvo je bila potniška ladja na relaciji Koper–Trst. V primerjavi z vlakom je bilo na njej več prostora, ustrežnejši je bil tudi vozni red. Kljub temu je prodajalke niso redno uporabljale. Tretja vrsta javnega prevoza je bil avtobus na relaciji Trst–Poreč, ki so ga uvedli po ukinitvi Parenzane. Vožnja je bila draga (za celo razdaljo približno enaka zaslužku moškega na tridnevni dni-

Slika 26: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot dostopnost in mobilnost v obdobju med svetovnima vojnama. ► str. 100–101

ni) in zato za večino skoraj nedostopna. Cenovno dostopnejša je postala šele tik pred 2. svetovno vojno. V tem obdobju se je na istrskem podeželju prvič pojavil osebni avtomobil. Z njim so se vsako jutro iz Kopra v Buzet peljali davčni uradniki, zvečer pa so se vračali. Avtomobil je sprožil veliko zanimanje in različna ugibanja.

Kljub začetkom javnega prometa sta bila najpogostejši način premagovanja poti hoja in vožnja z vprežnimi vozovi. Čas ni imel vrednosti oziroma ni bil merilo, zato je hoja močno prekašala uporabo avtobusa, vlaka ali ladje. Bila je način življenja, povezan s preživetvenimi strategijami. Hodile so zlasti ženske, dnevno ali večkrat na teden na tržaško tržnico. Pot v Trst iz Gračišča je na primer trajala dobrih pet ur. Kako so ženske jot večne popotnice dojemale ceste? Občutile so jih zlasti kot dolge, kar je glede na prehojene razdalje povsem razumljivo, in bele. Ob samostalniku cesta se namreč najpogosteje pojavlja kakovostni pridevnik bel.

Hoja je bila tudi del vsakodnevnih opravil. Glede na to, da je bila zaradi agrarne prenaseljenosti obdelana vsa razpoložljiva zemlja, ki je bila močno razdrobljena, so bile nekatere parcele od doma precej oddaljene. Hoja v vinograd je lahko trajala do petinštirideset minut. Pešačenje je bilo povezano tudi z iskanjem življenjske sopotnice (Franca 1995, 47): »... *Tisti, ki niso našli dekleta doma, so šli pač daleč* ...«.

Povod za zanimivo prostorsko diferenciacijo, ki je imela vrednostni predznak, sta bili oddaljenost od mest in količina potrebne hoje (truda) za vzdrževanje stikov z njimi (Štok-Vojška 2003, 54): »... *Ker se je v Trst šlo k nogam, z mušo ali brez nje, so se tisti iz bolj oddaljenih krajev veliko bolj mučili. Ženske od Dekanov, Rižane, Brtokov in Pobegov so one iz bolj trdega podeželja, na primer tiste od Svetantona, iz Marezig, Boršta, posmehljivo imenovala Brlavke. Za ženske iz teh vasi so bile Brlavke ženske iz Šmarij, Krkavč, Svetega Petra, Nove vasi, za te pa tiste iz Kubeda, Gračišča, Sočerge, Topolovca* ...«.

Naslednji pojem so vprežni vozovi, ki so bili zlasti za moške in prebivalce od Trsta bolj oddaljenih vasi pogosto prevozno sredstvo. Vprežne živali so bili osli, konji, voli in krave. V Trst so se redno vozili poklicni vozniki, za katere je bilo prevozništvo dopolnilna dejavnost. Vožnja z vozom je bila zamudna, zlasti iz oddaljenih vasi.

Kljub temu, da je med istrskimi vasi in Trstom potekal živahen promet, je v analizirani literaturi le malo navedkov o cestah in njihovem stanju. Ugotovimo lahko, da so v tem času zaradi novozgrajene ceste vinogradniki iz Truš, če so imeli vprego, začeli sami prodajati vino trgovcem iz mest. Omenjeni sta dve prometni povezavi notranjosti Istre s Trstom. Prva je cesta po Osapski dolini, ki jo imenujejo glavna istrska cesta; na njej je bilo vedno živahno. Druga je cesta iz Kopra čez Šmarje v Sečoveljsko dolino. Pomanjkanje dobrih cest je oviralo prodajo kmetijskih pridelkov, zato se tako pogosto omenja tovarništvo, saj so večino vasi s Trstom in Koprom povezoval le tovrne poti.

Tretji vsebinski sklop se navezuje na kategorijo tokovi, ki jih lahko razdelimo na tokove delovne sile in trgovske tokove. Pri tokovih delovne sile se odražata agrarna prenaseljenost in pomanjkanje delovnih mest zunaj kmetijstva. Za tiste, ki se niso

mogli preživljati z obdelovanjem lastne zemlje, sta poleg preselitve obstajali dve možnosti, delo v tovarni in dnina. Tokovi dninarskih delavcev so bili tako kot večina preostalih tokov usmerjeni proti Trstu. Poleg Trsta se s tem v zvezi omenja tudi Koper. Možje iz bolj oddaljenih vasi so do dninarske službe potrebovali nekaj ur. Vstajanje kmalu po polnoči je bilo pogosto ne le med ženskami, ampak tudi moškimi. Ob slabih letinah, povezanih z naravnimi ujmami, se je radij opravljanja kmečkih del raztegnil do Furlanije. Drugi tok delovne sile je povezan z delom v tovarnah, ki pa jih je bilo premalo, da bi lahko zaposlile vso razpoložljivo delovno silo. Smer in razdalja sta bili okvirno podobni kot pri dnini, vendar pri zaposlenih v industriji glavni cilj ni bil Trst, ampak Izola in Milje. Največkrat je omenjeno dnevno migriranje žensk v Izolo, v tamkajšnje tovarne za predelavo rib. Edini način za pot na delo v tovarne je bilo pešačenje, zato so bile na najslabšem delavke iz bolj oddaljenih vasi.

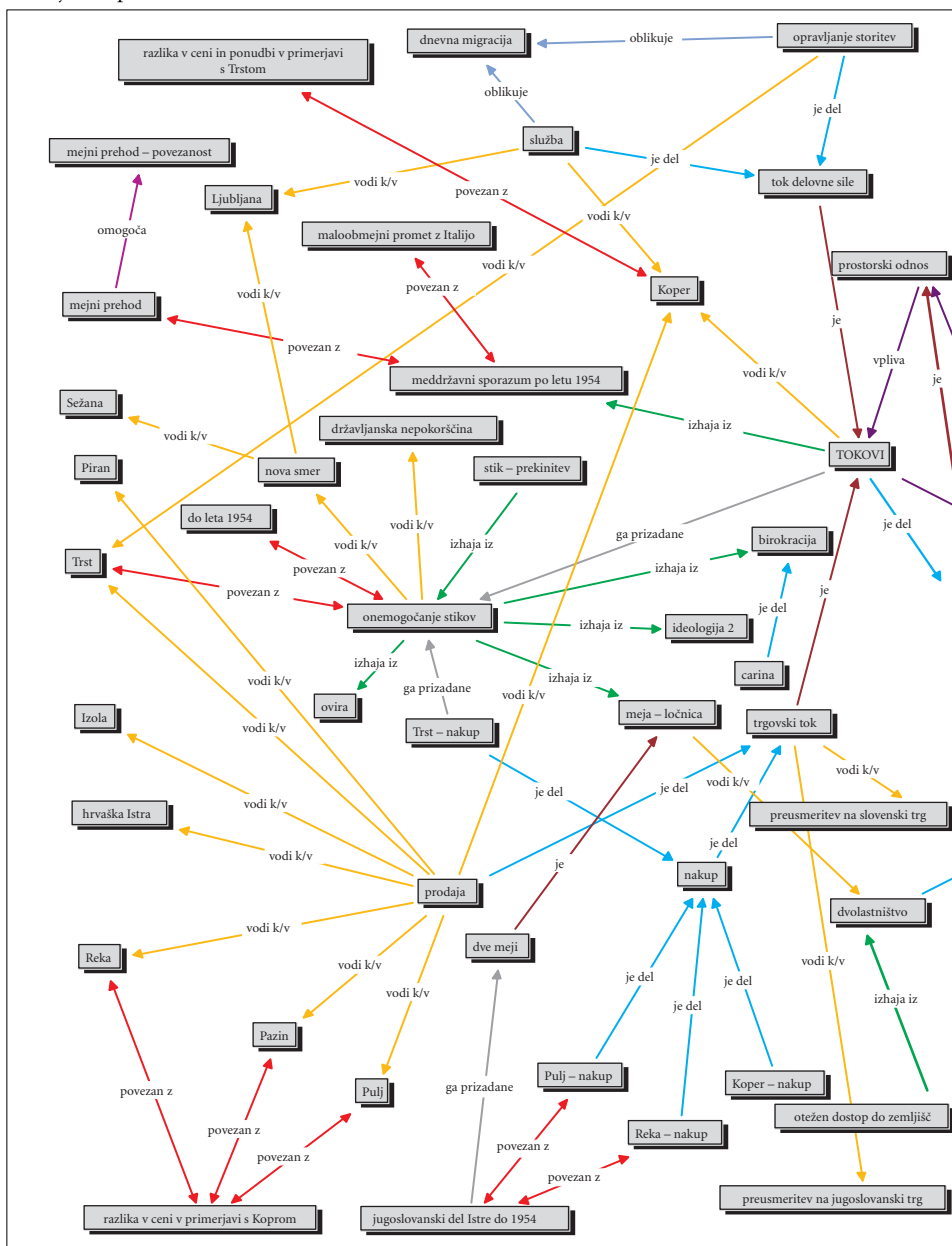
Kategorija trgovski tokovi se deli na tri koncepte, prodajo, nakup in sejem, na katere se navezuje veliko najrazličnejših konceptov, ki kažejo na obseg in razvejenost teh tokov. Kljub dejstvu, da je bilo največ trgovskih povezav s Trstom, je bil najpomembnejši kraj za nakupovanje Koper. V Trstu so kupovali le tisti, ki so tam prodajali svoje pridelke, ali tisti, ki so tam opravljali različna dela. Če je bilo nakupovanje edini namen odhoda v mesto, je bil pogostejši cilj Koper (Brumen 2000, 254): »... Enkrat se v Trstu ni kupovalo. Samo Koper. Prodat si šel v Trst, kupovat pa v Koper...«. Koper je bil privlačen za nakupe zaradi cenjenih in dobro založenih židovskih trgovin. Razliko v vlogi Trsta in Kopra dobro pojasni naslednji navedek (Dular 1996, 217): »... V Trst smo šli po d'nar, v Koper smo ga nesli za davke...«.

Trst ni bil upravno ali politično središče Istre, ampak le njeno gospodarsko središče oziroma tržišče za istrske kmetijske pridelke. Med navedki, ki obravnavajo nakupe, se enkrat pojavi tudi Pazin, kjer so vinogradniki iz Gračišča kupovali sredstvo za preprečevanje vinskega vrenja. Na nakupovanje v Pazinu je verjetno vplival en sam razlog, to je lahka dostopnost zaradi povezanosti z vlakom. Pri vrenju vina je bil namreč čas izjemno pomemben dejavnik, zato so ljudje izbrali najhitrejšo pot.

Največ konceptov v tem poglavju je navezanih na pojem prodaja. Prodaja kmetijskih pridelkov je bila očitno gibalno večina mobilnosti v tem obdobju. Vse prodajne poti so vodile v smeri obalnih mest, zlasti Trsta. Od te splošne sheme je odstopala edino prodaja kruha, predvsem zato, ker so v tem času v Trstu zrasli električni mlini in pričele obratovati električne pekarne. V Šmarjah in Koštaboni so pekli kruh za mesta na zdajšnji slovenski obali, v Kubedu in Hrastovljah za Buzet, v Sv. Petru in Krkavčah pa za Novigrad in Buje.

Pomembna dejavnost v tem obdobju je bilo mlekarstvo, saj je bilo v mestih in primestnih predelih, kjer so se ukvarjali z intenzivno pridelavo zelenjave, povpraše-

Slika 27: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot dostopnost in mobilnost v obdobju med letoma 1945 in 1991. ► str. 104–105

vanje po mleku veliko. Prodaja mleka se razlikuje od prodaje drugih kmetijskih pridelkov, ker zahteva dobro utečeno, učinkovito in najkrajšo možno pot od pridelovalca do potrošnika. To je bilo še zlasti pomembno za pridelovalce iz bolj oddaljenih vasi. V Šmarjah je bil zbirni center za pridelovalce iz Krkavč, Nove vasi, Boršta in delno iz Padne; od tam so ga deloma tudi sami tovorili v Izolo. Mleko iz šmarske zbiralnice so na oslih tovorili v Koper in od tam so ga z ladjo prepeljali v Trst. Po letu 1931, ko so uvedli redno progo Šmarje–Trst, so ga začeli prevažati z avtobusom. Razen v Šmarjah so veliko mleka pridelali na Črnem Kalu, v Gabrovici, Sv. Antonu, Dekanij in Rižani, od koder so ga pridelovalci sami tovorili v Trst. Rejci iz Marezig in Babičev so mleko na oslih tovorili v Trst, Milje, Koper in Izolo, iz Pomjana in Koštabone so ga tovorili v Koper, od koder so ga z ladjo prepeljali v Trst. Poleg navedenih tradicionalnih središč mlekarstva sta se razvili novi središči v Smokvici in Movražu. Zaradi oddaljenosti tvorjenje do Trsta ni bilo mogoče, mleko pa so tovorili do železniške postaje v Rakitovcu na progi Pulj–Divača–Trst.

Drugi pomemben tržni pridelek je bila zelenjava, še zlasti v neposrednem zaledju obale. Po vključitvi Istre v Kraljevino Italijo so bile utečene poti prodaje zelenjave pretrgane. V analizirani literaturi prodajne poti pridelovalcev zelenjave niso tako natančno opisane kot poti pridelovalcev mleka. Posebej sta izpostavljena le kraja Sv. Anton, od koder so zelenjavo tovorili v Trst, in Strunjan, od koder so jo s čolni vozili v Piran, delno tudi v Trst. Navedki, ki se navezujejo na zelenjavo, govorijo večinoma o tovorjenju v Koper in nato o plovbi s parnikom do Trsta. Po odkupu zelenjave je izstopala Izola, kjer so jo potrebovali v tovarnah za predelavo rib. Prodajne poti jajc so bile v celoti usmerjene proti Trstu.

Proti Trstu so bile v celoti usmerjene tudi prodajne poti oljčnega olja, toda tam se je poraba zmanjševala. Šibko tržišče za oljčno olje je bil še kraški del Istre oziroma tisti del polotoka, kjer oljka ne uspeva več. Ljudje so olje kupovali med opravljanjem običajnih trgovskih poti ali od žensk, ki so ga iz oljgarskih predelov Istre nosile v kraško zaledje. Tako so na primer ženske iz Sv. Antona in Kocjančičev ob petkih prodajale olje v Gračišču. Podobno usodo kot oljčno olje in zelenjava in s tem spremembo prodajnih poti je doživelo vino. Prodajne poti, ki so bile v obdobju Avstro-Ogrske usmerjene proti severovzhodu, so se po letu 1918 preusmerile v Trst.

Po letu 1945 in se je podoba mobilnosti precej spremenila. Formalni razlogi so povezani z upravno razdelitvijo. Zahodni del Istre oziroma cona B Julijske krajine je prišel pod jugoslovansko upravo s sedežem v Ajdovščini. Cona je bila razdeljena na okraje; Istra je bila vključena v Koprski okraj. Po reorganizaciji septembra 1947 je bila iz zahodnega dela Julijske krajine oblikovana nova upravno-politična tvorba, Svobodno tržaško ozemlje (STO) s conama A in B, preostali del nekdanje Julijske krajine pa je bil priključen k Jugoslaviji. Cona B STO je imela sedež v Kopru, del Istre, ki je spadal pod Jugoslavijo, pa je imel sedež v Sežani. Tako so se poti administrativnih opravkov Istranov v Jugoslaviji iz medvojnih, usmerjenih v Pulj, obrnile proti

severu, v Sežano., Tako kot Pulj v prejšnjem obdobju je bila tudi Sežana daleč in s tedanjimi transportnimi možnostmi razmeroma težko dostopna. Nova razmejitev je na novo definirala prostorske vezi. Prej mnogi kraji, na primer Gračišče, niso nikoli gravitirali k Sežani. Ko so postali del sežanske občine, so bili njihovi prebivalci primorani preusmeriti del svojih formalnih poti, povezanih na primer z urejanjem dokumentov, porokami ter drugimi matičnimi zadevami in podobno.

Drugi sklop konceptov se povezuje s prometom in komunikacijami. Takoj po vojni je bilo stanje podobno predvojnemu ali celo slabše. Ko se je po podpisu Londonskega sporazuma v obalnih mestih, še zlasti pa v Kopru, začela razvijati industrija, se je začela izboljševati tudi prometna infrastruktura. Parenecane ni bilo več, slovenski in hrvaški del Istre je povezovala proga Divača–Pulj. V analizirani literaturi je en sam navedek o železniški progi Divača–Koper. Eden od razlogov je verjetno ta, da je bil leta 1967, ko je bila proga zgrajena, osebni promet že tako razvit, da ta proga ni imela pomembnejšega vpliva na potniški promet Istranov. Vasi v kraškem delu Istre, kjer je proga potekala, so že prej doživele močno depopulacijo. Za od železnice bolj oddaljene vasi so bile ugodnejše avtobusne povezave, ki jih je pozneje izpodrinil osebni promet. Gospodarsko izjemno pomembna je bila izgradnja pristanišča v Kopru, na katero se navezuje tudi železniška povezava iz Kopra prek Prešnice do Divače in naprej proti Ljubljani.

V nasprotju z železniškim prometom je velikokrat omenjen avtobusni promet. V povezavi z upravno organiziranostjo takoj po 2. svetovni vojni je omenjena avtobusna povezava med Sočergo in Sežano, ki je ljudem zunaj Svobodnega tržaškega ozemlja omogočala obisk matične občine. Še pogosteje se omenja avtobusna povezava med Koprom in Trstom, saj je bila pomembna za vzdrževanje tradicionalnih vezí. Njen pomen se je okrepil zlasti v šestdesetih letih, ko je bila med mestoma ukinjena pomorska povezava. Po vojni je avtobusna vožnja postala cenovno dosegljiva, tako da je hitro izpodrinila nekdanje pešačenje in tovorjenje, ki sta se ohranila le še na relaciji od doma do najbližjega avtobusnega postajališča.

Iz prejšnjega obdobja se je ohranila vrednostna lestvica glede na prostorsko diferenciacijo, vendar tokrat ni temeljila na oddaljenosti od mest, ampak na dostopnosti z javnim potniškim prometom (Štok-Vojška 2003, 54): »... *Ko pa so progo podaljšali do tja, so se Trusovci šopirili pred Trskovci* ...«. Omenjena prostorska diferenciacija je, čeprav se na prvi pogled zdi odraz nečimrnosti in predsodkov, imela implikacije v pokrajini. Vasi brez povezave z avtobusnimi linijami je prizadela hitrejša in intenzivnejša depopulacija. V analizirani literaturi zaznamo, da so pisci največji pomen pri propadanju istrskega podeželja pripisovali prav prometni odrezanosti. Podeželsko prebivalstvo se je zavedalo pomena avtobusnih povezav in je zato na pristojne organe pritiskalo za njihovo vzpostavitev. V nekaterih primerih je avtobus prišel prepozno, saj je bilo naselje že skoraj prazno oziroma naseljeno le še s starejšimi prebivalci.

V tem obdobju so začeli zmagoviti pohod osebni avtomobili. Še zlasti pomembni so bili za tista naselja, ki niso bila povezana z javnim prometom. Splošna motoriza-

cija se je začela konec petdesetih let s Tomosovimi motornimi kolesi. Mopedi so postali še posebej pogosti, ko je tovarna zašla v težave in so delavce plačevali v naravi. Skrajšali so razdalje, vasi približali mestom in obratno. Za njimi so se uveljavili osebni avtomobili. Prvi »fičko« v Sv. Petru je bil kupljen leta 1954. Lastništvo osebnega avtomobila je bilo v petdesetih letih prestižno, v šestdesetih letih pa so avtomobili že bili dokaj pogosti. Konec tega desetletja so v nekaterih šupetrskih družinah imeli že dva avtomobila.

Motorizacija je tesno povezana s cestami. Medregionalne povezave sta na novo oblikovali vključitev Istre v Jugoslavijo in odrezanost Istrskega polotoka od Trsta. Koper je bil prej povezan zgolj s Trstom ter z Izolo in Piranom. Njegovi stiki s preostalo Slovenijo oziroma vzhodnim delom Julijske krajine so potekali čez Trst. Za vključitev Istre v gospodarske vezi preostale Slovenije je bila nujna povezanost z osrednjo Slovenijo. Cesta Koper–Senožeče je bila zgrajena leta 1957. Motorizacija in opustitev hoje kot načina premagovanja poti sta povzročili opuščanje pešpoti ter njihovo zaraščanje.

Tretji sklop se navezuje na pojem tokovi. Deli se na tok delovne sile in trgovske tokove. Obseg delovne mobilnosti je bil majhen; industrija je bila slabo razvita, meje pa so ovirale in v določenih primerih onemogočale pretok delovne sile. Takoj po vojni so bili tokovi enaki kot prej, pozneje pa si je oblast prizadevala ljudi odvrniti od dela in zaslужka v Trstu, s čimer je sprožila veliko nezadovoljstvo in odpor. Obenem sta se spremenila smer in radij potovanj industrijske delovne sile iz tistega dela Istre, ki je leta 1947 pripadel Jugoslaviji. Ker je bil Koper v drugi državi, je bila edina možnost zaposlitve v Ljubljani, tako da je bila novonastala meja neposreden krivec za povečanje razdalje do delovnega mesta.

Po Londonskem sporazumu in še zlasti po letu 1960 se je mejni režim začel rahljati, tako da so ponovno oživele nekatere stare vezi, začele pa so se oblikovati tudi nove. Trst je spet postal cilj dnevnih migracij. Številni Istrani so se enkrat ali večkrat na teden vozili v Trst in tam na črno opravljali različna dela. Po ureditvi mejnih vprašanj se je začel tudi hiter razvoj industrijskih in drugih dejavnosti v Kopru, Izoli in Piranu. Kljub intenzivni depopulaciji in deagrarizaciji gričevnatega zaledja Istre Slovenci niso mogli zadovoljiti vseh potreb po delovni sili v hitro rastočih industrijskih obratih.

Drugi sklop konceptov se navezuje na trgovske tokove, predvsem na koncepta prodaja in nakup. Neposredno po vojni so se stare trgovske povezave obnovile, pozneje pa so bile spet nasilno prekinjene.

Nove meje in politika, podkrepljena z ideologijo, so onemogočale uveljavljene tradicionalne stike. Zlasti je bil prizadet vzhodni del nekdanje Julijske krajine, to je vzhodno od črte Osp–Gradin, ki je po nastanku Svobodnega tržaškega ozemlja postal del Jugoslavije. Bil je odrezan od kulturnega okolja, ki mu je pripadal stoletja. S to novo razmejitvijo je bila Istra prikrajšana za dinamičnost, ki je prej zaznamovala njeno življenje. Statičnost je pomenila slabše življenje, saj je bila nekdanja dinamika posledica nenehne borbe za preživetje. Meja je onemogočala aktiviranje lastnih poten-

cialov, ki bi lahko omogočili, da bi po vojni ljudje zaživali normalno. Odprtost proti Sežani in Ljubljani jim težavnega položaja ni mogla olajšati. Po novem so ljudje večje nakupe opravljali na Reki in v Pulju. Poleg razdalje in dostopnosti je bil problem razlika v ceni. Tako je bil na primer na Reki kruh več kot petkrat dražji kot v Kopru.

Kljub vsem preprekam so obstajale nevidne vezi s Trstom. Ljudska iznajdljivost in seveda preživetveni nagon sta bila močnejša od birokratskih in ideoloških meja. Navezanost na Trst je bila tako močna, da je onemogočanje stikov (zapiranje meje, vpoklic v delovne brigade, zmanjšanje števila dovolilnic, birokracija, carina) sprožilo različne oblike državljanske nepokorščine.

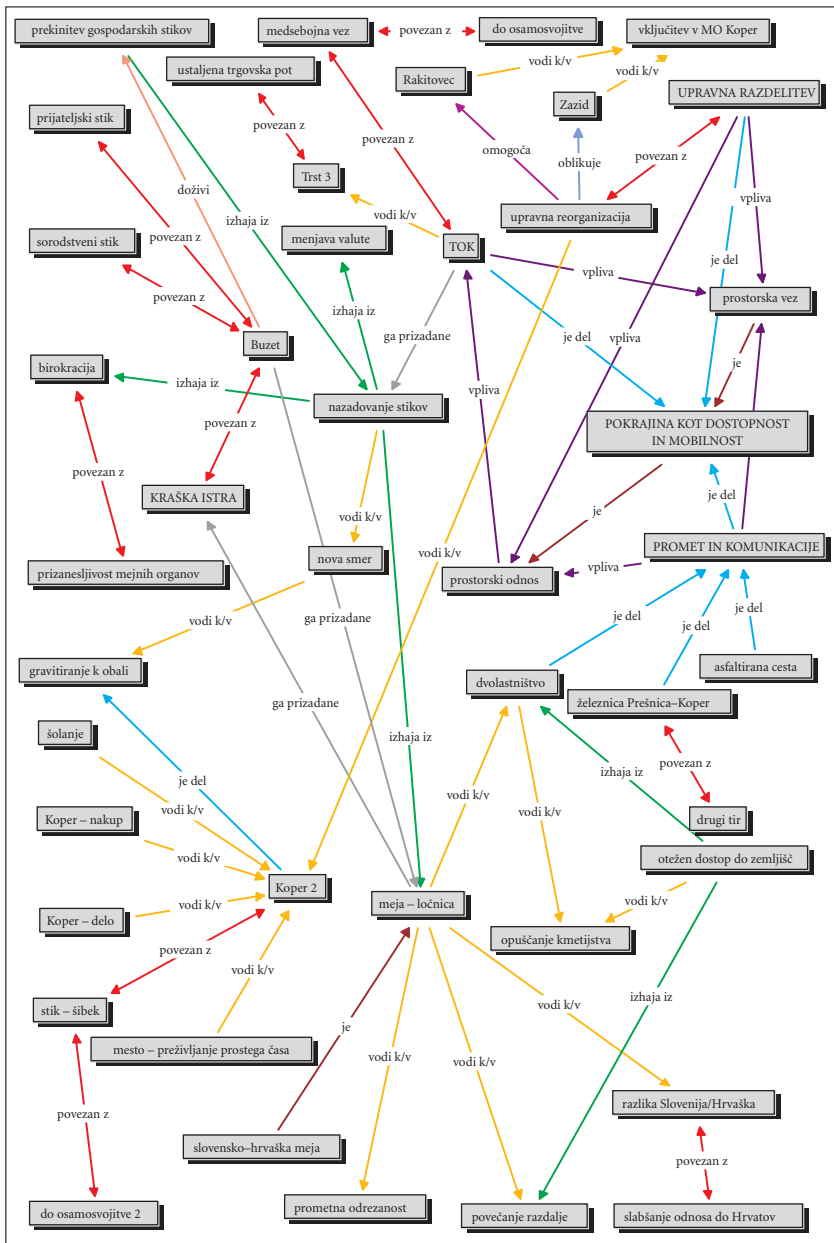
Po letu 1954 se je Istra, zlasti obalni in priobalni pas, začela gospodarsko hitro razvijati ter povezovati s Slovenijo in preostalo Jugoslavijo. Večina kmetijskih pridelkov iz družbenega sektorja je šla na slovenski in jugoslovanski trg. Obenem je Trst spet začel postajati preskrbovalno središče za posameznike, pri čemer so bili pomembni meddržavni sporazumi o maloobmejnem prometu in mejnih prehodih. Slovenska Istra je v določeni meri ohranila posredniško vlogo med Trstom in hrvaško Istro.

Leto 1991 in osamosvojitve Slovenije nista prinesla občutnejših sprememb v dostopnosti in mobilnosti. Na področju upravne razdelitve smo zaznali eno samo spremembo, to je vključitev Rakitovca in Zazida v Mestno občino Koper. Prebivalci teh krajev so zato del svojih poti preusmerili iz Sežane v Koper. Sklop promet in komunikacije obsega zgolj koncepte dvolastništvo, železnica Kozina–Koper, asfaltirane ceste in hoja. Dvolastništvo, tokrat ob slovensko-hrvaški meji, je otežilo dostop do obdelovalnih zemljišč. Zaradi državne meje se nekdanje poljske poti niso smele več uporabljati, vožnja po cesti čez mejni prehod pa je pot do obdelovalnih zemljišč onstran državne meje praviloma znatno podaljšala. Dodatna časovna izguba gre tudi na račun gneče na mejnih prehodih, zlasti ob koncih tedna in praznikih. Marsikoga je to odvrnilo od nadaljnjega obdelovanja zemlje.

Pojem železnica Kozina–Koper se navezuje na drugi železniški tir na tej relaciji, ki je nujen za nadaljnji razvoj Luke Koper. Avtor prispevka namiguje na negativen odnos slovenskih oblasti do tega problema in s tem na odrekanje razvojnim priložnostim (Habjan 2003, 48). Zaradi dobro razvitega osebnega prometa so tudi ceste med najbolj oddaljenimi naselji asfaltirane. Pešačenje kot način premagovanja ovir je povsem zamrlo.

Več konceptov se navezuje na kategorijo tokovi. Nova državna meja, tokrat slovensko-hrvaška, je postala ločnica med območjema, ki prej nista bila nikoli ločena. Med ljudmi na obeh straneh meje so se pred osamosvojitvijo obeh držav izoblikovale sorodstvene, prijateljske in gospodarske vezi, ki jih je nova politična stvarnost če že ne povsem prerezala, pa vsaj močno okrnila.

Slika 28: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot dostopnost in mobilnost v obdobju po letu 1991. ► str. 110

Najbolj prizadet je bil kraški del Istre, torej del, ki je bil najbolj oddaljen od središč na obali in z najslabšimi naravnimi razmerami za kmetijstvo. Prej je bil tesno povezan z republiko Hrvaško, še zlasti z Buzetom. Osamosvojitve Slovenije in oblikovanje nove meje sta prekinila uveljavljene in ustaljene gospodarske, socialne ter druge stike. Prijateljski in sorodstveni stiki so se ohranili, vendar v okrnjenem obsegu.

Vsaka meja je povezana z administrativnimi birokratskimi opravili, čeprav na podlagi analiziranih navedkov lahko ugotovimo, da so mejni organi prizanesljivi in tolerirajo prehajanje meje celo zunaj uradnih mejnih prehodov. Meja je postala pomemben del miselnega sveta. Nič manj pomembna od vloge meje kot fizične ločnice ni njena vloga kot posledica oblikovanja dveh samostojnih držav. Prej razmeroma enotni območji se razvijata oziroma stagnirata vsako v svojo smer, zato se razlike med njima povečujejo. Pri tem imajo pomembno vlogo tudi nerešeni medsosediški problemi vprašanja, zato se v Sloveniji odnos do Hrvatov slabša.

Tokovi, ki so prej vodili v Buzet, so se obrnili proti Kopru. Celoten kraški del slovenske Istre je začel gravitirati k obalnim mestom; takoj po osamosvojitvi zaradi pomanjkanja mejnih prehodov, zaradi gospodarskega in siceršnjega stanja na Hrvaškem, po letu 1994 pa zaradi vključitve v občino Koper. Obalna mesta v preteklosti niso imela vidnejše vloge v življenju Rakitljanov. Dolga in slaba pot je bila po oblikovanju javnega prometa draga, zato so bili stiki šibki (Sedmak 2005, 125): »... Jaz nisem bil u Kopru, niti enkrat dol. Sem hodu v Sežano in potem na Kozino, ko smo imeli občino na Kozini. Po nakupih se je v Buzet največ hodilo ...«.

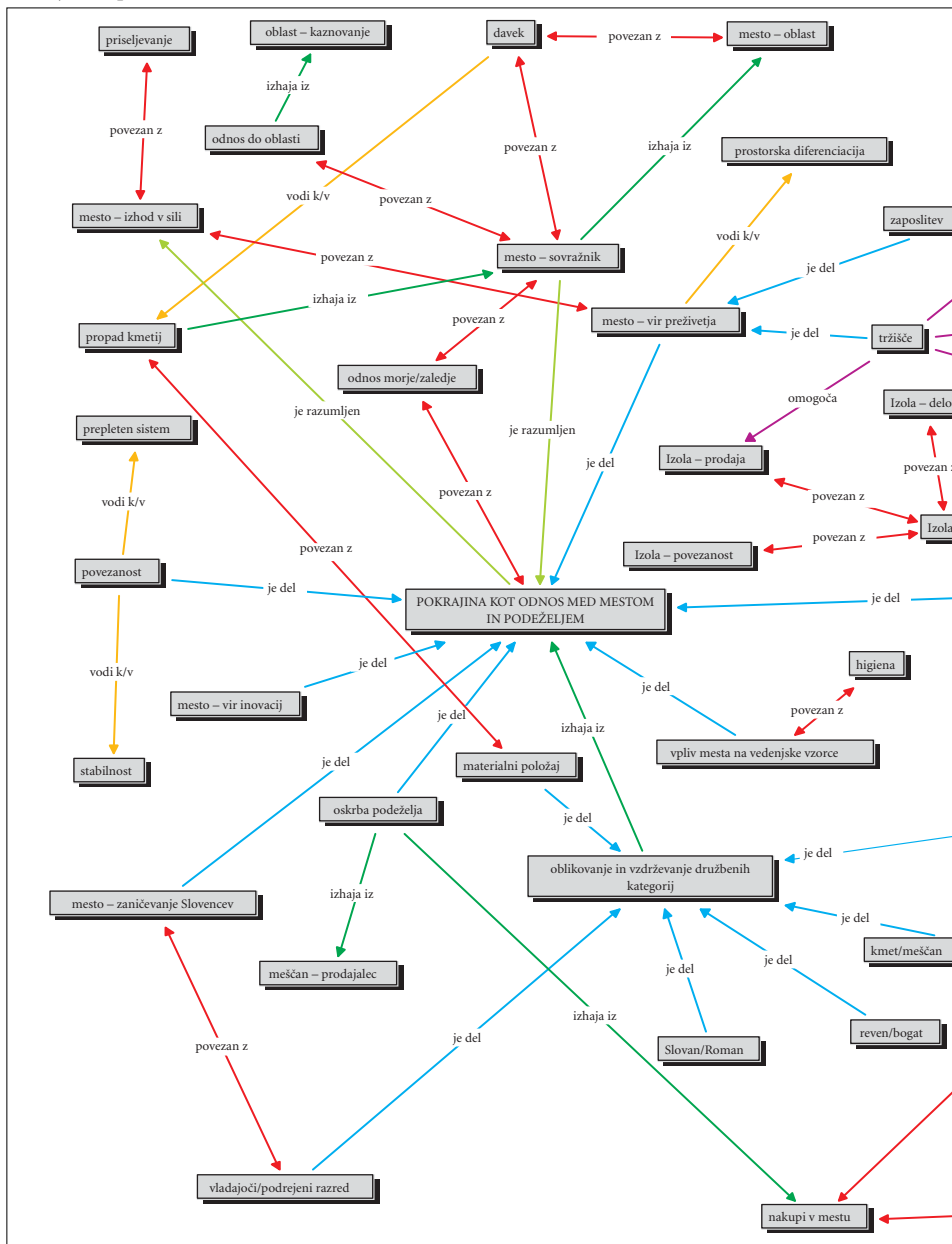
Meja, nastala po osamosvojitvi Slovenije, pa ni vplivala na obseg in pogostost stikov s Trstom. Istranke še vedno hodijo enkrat ali večkrat na teden v Trst k svojim »šjoram« ali »babam«. Mlade prevzemajo stranke svojih mater in tašč. Razlika je v tem, da se zdaj tja vozijo z osebnimi avtomobili. Zmanjšal se je tudi obseg nakupov, saj se je v tem času izboljšala ponudba blaga v slovenskih trgovinah.

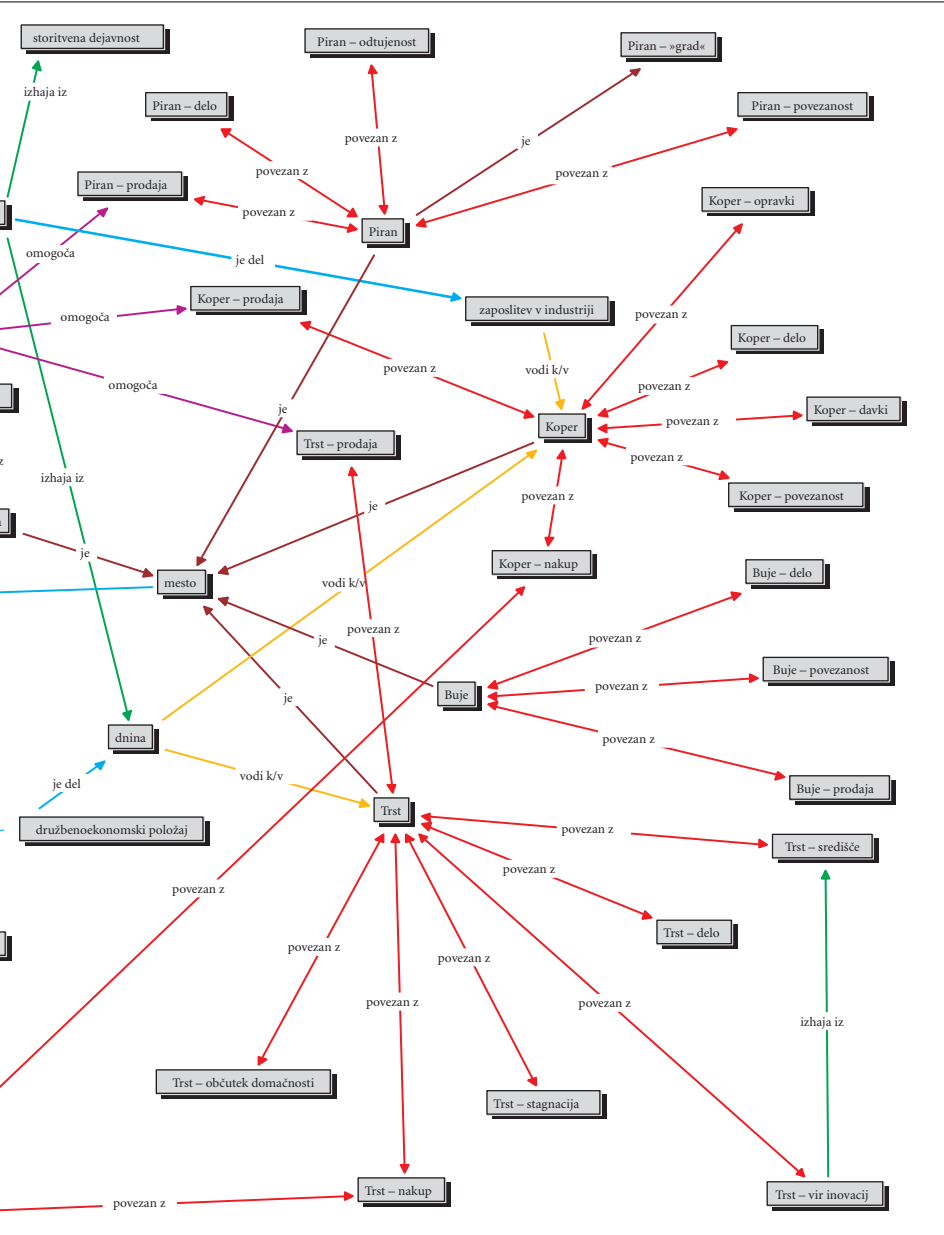
4.9 Pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem

Najpomembnejša vloga mesta v interakciji mesto–podeželje je v ustvarjanju možnosti za preživetje. Vloga mest, še zlasti Trsta, ki ga imenujejo obljubljena dežela, je bila v obdobju med svetovnima vojnama toliko pomembnejša, ker je bilo mesto veliko in gospodarsko dobro razvito, okoliško podeželje pa revno in zaostalo.

Vloga mest je mnogostranska in razvejena. Bila so tržišča za istrske pridelke in obenem zaposlitvena središča. Z novostmi so vplivala na gospodarski in družbeni razvoj podeželja, imela pa so tudi ključno vlogo pri njegovi oskrbi. Podeželani so običajno združili prodajo in nakup, torej so podeželski prebivalci navezovali stike z mestni-

Slika 29: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem v obdobju med svetovnima vojnama. ► str. 112–113

mi. Le redko je bilo nasprotno, da so prodajalci iz mesta prihajali na podeželje. Pojem mesto – izhod v sili se nanaša na razumevanje mesta kot pribežališča ob ekonomskem propadu na podeželju. Ko je kmet izgubil lastno zemljo, je ostal brez sredstev za preživetje in možnosti, da bi se sam preživljal, zato zanj na podeželju ni bilo več obstanka.

Kljub številnim možnostim je mesto včasih razumljeno kot sovražnik. V nekaterih navedkih izrazito je namreč odnos do njega negativen. Med svetovnimi vojnami, ko so zaradi zadolževanja številne kmetije propadle, je bilo mesto utelešenje oblasti, ki hoče uničiti malega istrskega kmeta. Prebivalci Sv. Petra so čutili velik odpor do Pirana tudi zato, ker so ga povezovali z državnimi organi, ki med Šupetrci niso bili nikoli cenjeni in spoštovani. Zanimivo je, da so edino Piranu rekli »grad«, za vsa ostala mesta pa so uporabljali njihova imena.

Oblikovanje in vzdrževanje družbenih kategorij temelji na odnosu med mestom in podeželjem, pri čemer nas zanima vloga pokrajine pri oblikovanju ter vzdrževanju odnosov moči vzdolž razredne in narodnostne ločnice. V mestih, zlasti Piranu, so podeželski Istrani občutili socialne in kulturne razlike, ki so izhajale iz njihovega načina življenja. Kmete je zaznamovala vsakodnevna bitka za preživetje, ki je opredeljevala tudi njihov stik z mestnim okoljem. Razlike med mestom in podeželjem so temeljile tako na dejavnosti kot v obsegu dela in posledično načinu življenja. Slovenska pokrajina je od ljudi zahtevala nenehno aktivnost, delo; mladi so si privoščili zabavo edino zvečer in ob praznikih. V miselnem svetu podeželanov je bila italijanska pokrajina pokrajina brezdelja, sprehajanja po mandraču in posedanja po kavarnah.

Kmetje so bili tudi nekateri meščani, vendar so se razlikovali od kmetov na podeželju. Živeli so v mestih in na njihovih posestih je delala najeta delovna sila. Tak sistem je bil mogoč zaradi posestnih odnosov na podeželju, ki so zagotavljali ceneno razpoložljivo kmečko delovno silo. To je omogočalo vzdrževanje obstoječih odnosov in načina dela na podeželju, saj so majhni zemljiški lastniki lahko združevali in usklajevali delo na lastni in tuji zemlji. Še boljši primer so bili dninarji, ki so hoteli biti kmetje. Nedelo je bilo zanje razlog za žalost in obenem sramoto. Zemlja je sooblikovala socialne kategorije, saj je omogočala ohranjanje razmerij moči med revnimi in bogatimi kmeti, meščani in podeželjani, nenazadnje tudi Slovenci in Italijani.

Kljub omenjenim nasprotjem so bili mesta tesno povezana s podeželjem. Njihove dejavnosti so se prepletale in dopolnjevale ter tako omogočale življenje ljudem v obeh svetovih. Ta prepletenost je ustvarila dobro utečeno, stabilno sobivanje. Tudi zato so imela mesta velik vpliv na vedenjske vzorce podeželskega prebivalstva. Njegova značilnost je očitno bila pomanjkljiva osebna higiena, zato so se prodajalke trudile za čist in urejen videz, ki je bil obenem zagotovilo dobre prodaje. Ponosne prodajalke z visoko razvitim samospoštovanjem niso hotele veljati za umazane. Za to sta dva razloga. Mesto so povezovala s čistoto in urejenostjo, obenem pa so hotele pokazati na neutemeljenost predsodkov proti Slovenkam. Tudi med Slovenci je umazanija veljala za manjvredno in bila očiten znak revščine.

Slovensko istrsko podeželje je bilo povezano s štirimi mesti, Koprom, Izolo, Piranom in Trstom. Kljub določenim podobnostim je bila med Trstom in preostalimi mesti precejšnja razlika, ne le v velikosti, ampak tudi v njihovi strukturi. Kako so te razlike doživljali ljudje s kmečkega podeželja? Trst je veljal za gospodarsko središče, za mesto, v katerem Istrani služijo denar. Zdajšnja slovenska mesta, še zlasti Koper, so dojemali kot središče oblasti, ki jih izžema. V Trstu so se tudi bolje počutili, zaradi njegove multietnične in multikulturne sestave pa tudi bolj domače.

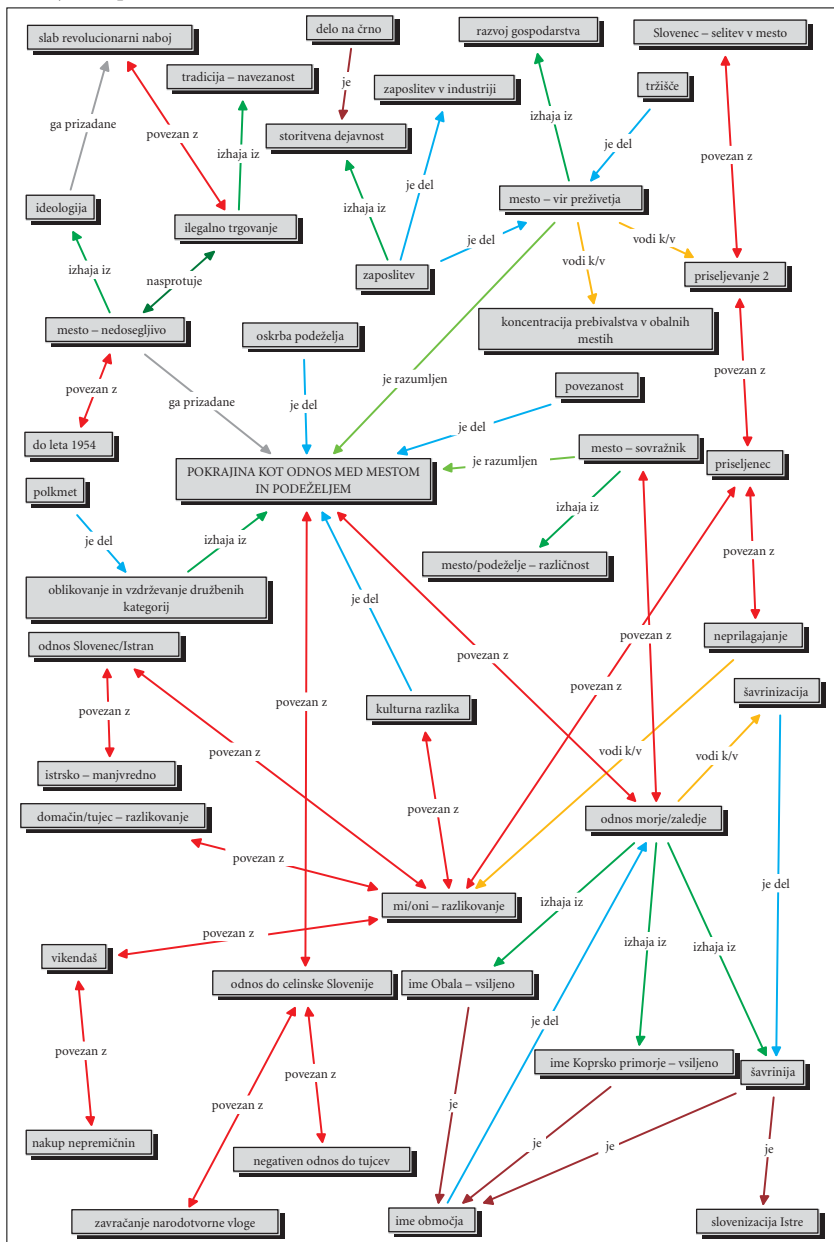
Odnos med mestom in podeželjem razkriva še eno razsežnost, to je odnos med morjem in zaledjem. Morje je bilo povezano z mesti in zato tuje, tako kot so bila tuja zlasti zdajšnja slovenska mesta (Vidali 1996, 353): »... *Istra leži ob morju, toda to morje je bilo za našega kmeta tuje, skoraj sovražno. Tam v mestih je bila oblast, ki mu je nalagala davke in krojila usodo* ...«.

Zaradi korenitih sprememb po 2. svetovni vojni se je na novo oblikoval odnos med mesti in podeželjem. Pretekla razmerja je nova oblast razumela kot zastarela in imela za razvojno oviro, zato spremembe niso prizadele zgolj smeri ter obsega vezi, ampak tudi podeželje samo.

V prejšnjem obdobju je odnos mesto : podeželje temeljil na možnostih, ki so jih ponujala mesta, gonilna sila tega odnosa pa je bila agrarna prenaseljenost. Prav v tej sferi so se zgodile temeljite spremembe. Del Istre je bil do leta 1954 odrezan od vseh mest, del Istre samo od Trsta. Po letu 1954 so mesta na slovenski obali ponovno predstavljala enoten in z Istro povezan prostor, sčasoma pa se je sprostila tudi državna meja med Italijo in Jugoslavijo. Tako so se odnosi v rahlo spremenjeni in okrnjeni obliki lahko obnovili.

Odnos med mestom in podeželjem je prizadela nasilna odrezanost kot posledica ideologije. Ljudje so jo doživljali kot poseg v svojo temeljno pravico pri prizadevanjih za preživetje in boljše življenje. Da bi ohranili oziroma ponovno vzpostavili svoje tradicionalne pravice, so se upali javno izpostaviti in tudi odločno boriti. Njihova volja je bila močnejša od ideoloških ovir. Potreba po ohranitvi ustaljenih vzorcev v odnosu do mesta je bila večja od umetno začrtane meje in močnejša od revolucionarne vneme. Uradna oblast je hotela prepričati ljudi, da bi na novo oblikovali podobo svoje domovine, brez povezav s Trstom. Šlo je za ideološki boj, ki je pridobitve revolucije postavljaj pred ustaljene tradicionalne vzorce načina dela in življenja nasploh. Neko »od zgoraj«, ki je običajno pripadal skupini »oni« (v nasprotju z »mi«), je hotel ljudi prisiliti, da bi privzeli nove miselne vzorce. Ob odsotnosti ustreznih alternativ so se ljudje seveda upirali. Tako kot prodaja je mimo uradnih predpisov potekala tudi oskrba podeželja (Morato in Pahor 2002, 157): »... *Čprav je bila meja zelo zastražena, so ljudje tvegali pot čez njo s svojimi pridelki, da so si tam potem kaj kupili* ...«.

Slika 30: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem v obdobju med letoma 1945 in 1991. ► str. 116

Ljudje so tvegali, ker je v coni B Julijske krajine (poznejšega Svobodnega tržaškega ozemlja), še bolj pa v Jugoslaviji, vladalo pomanjkanje. Edina možnost, da so se oskrbeli z določenimi izdelki, je bil Trst. Po ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja je Koper postal središče slovenske Istre in s tem kraj za opravljanje nakupov. Pri tem je bila pomembna okoliščina, da so bile v njem v primerjavi s Puljem ali Reko nižje cene, boljša pa je bila tudi izbira. Odnos mesto : podeželje je vzdrževalo prav drobno pre-kupčevanje. Zaradi državne meje in nelegalnega statusa so bile poti rahlo spremenjene, sama vsebina pa je ostala enaka ali vsaj podobna. V Trstu so kupovali blago in ga, tokrat po ilegalnih poteh, nosili v hrvaško Istro. Spremenila se je vrsta kupljenega blaga, namesto blagovne menjave pa se je uveljavila denarna.

Na razumevanje mesta kot posledico za življenje ugodnih okoliščin se nanaša pojem mesto – življenjska priložnost. Mesta so se v celotnem obdobju, še zlasti po letu 1954, podeželskemu prebivalstvu zdela privlačna za naselitev, kar je vodilo v zgoščanje prebivalstva v njih. K temu je največ prispeval gospodarski razvoj z raz-mahom industrije, turizma in drugih storitvenih dejavnosti, ki so zaposlovale tudi podeželsko delovno silo. Kmetijstvo je veljalo za manj perspektivno in je bilo zapo-stavljeno na račun nekmetijskih dejavnosti. Mesta so postala cilj selitvenih tokov s prenaseljenega in slabo razvitega podeželja. Posebno mesto ima Trst, kamor so se poleg priseljencev italijanskega porekla priseljevali tudi Slovenci z okoliškega podeželja. Trst, Izola in Piran so napolnili ekonomski migranti, Trst pa poleg teh še politični.

Na mentalni ravni so mesta postala dostopna Slovencem šele po 2. svetovni voj-ni. Prej so bila samo cilj dnevne ali tedenske migracije, zdaj so postajala tudi dom. Lahko bi rekli, da je šlo za neke vrste kulturološki determinizem. Hribovci veljajo za robate, preproste, vendar tudi manj sposobne ljudi. Doline in kotline oziroma v na-šem primeru obala pa so kulturna središča, kjer so osredotočeni razvoj, znanje, denar. Zato je bila selitev proti morju zaželena in cenjena.

V tem obdobju so mesta dobila nove vsebine in razvile so se dodatne vezi med mestom ter podeželjem. Z gospodarskim in družbenim razvojem, ko je kmetijstvo nazadovalo in je podeželje postalo življenjsko okolje od kmetijstva neodvisnih lju-di, so mesta še zlasti za mladino postala privlačna za preživljanje prostega časa. Tovrstne stike je omogočil razvoj osebnega prometa, povezan z vsesplošno motorizacijo. Pove-zanost med mestom in podeželjem se je oblikovala na novih temeljih. Manjši del prebivalstva se je ukvarjal s kmetijstvom in zanj so bila mesta tržišče za prodajo pri-delkov. Večjemu delu prebivalstva podeželje ni zagotavljalo možnosti za preživetje, ampak je bilo le privlačno okolje za bivanje.

V tem obdobju se je oblikovanje družbenih kategorij omejilo na oblikovanje sloja polkmetov. Gonilna sila sta bila navezanost na zemljo in nadaljevanje družinske tra-dicije, omogočili pa so ga ugoden delovni čas, izboljšane prometne povezave in nagla motorizacija.

S preteklimi izkušnjami je povezan pojem mesto – sovražnik. Negativen odnos temelji na nekdanjih razlikah ter nasprotjih med slovenskim podeželskim kmečkim in italijanskim mestnim prebivalstvom. Simbol podrejenosti in trpljenja Slovencev so bile nekatere stavbe, na primer zapor na Belvederu, ki so bile tarča maščevanja. Omenjeni zapor so partizani porušili, okoliški kmetje pa so kamenje odpeljali in uporabili pri obnovi vasi.

Naslednji obravnavani pojem je odnos morje: zaledje. Kljub pričakovanjem, da bo morje, tako kot mesta, postalo del spoznavnega sveta podeželskih Istranov, se to ni zgodilo. Morje praviloma še vedno doživljajo kot nekaj tujega, nekaj, kar se blešči v daljavi. Zato morje ni del njihovega spoznavnega zemljevida (Štok-Vojška 2003, 122): »... Istrjani imamo morje zato, da ga s hribov hvaležni gledamo ...«. Tudi Kocjančič (1988, 1990a, 1990b in 2001) ga redko omenja; morje mu je blizu in hkrati daleč, saj ga zgolj opazuje z gričevja, kjer je njegov dom. Če upoštevamo to omenjeno miselno razdaljo do morja in zgodovinska dejstva, je jasno, zakaj avtohtoni prebivalci iz notranjosti slovenske Istre s tako gorečnostjo in gnevom zavračajo ime Obala, ki se je v razširilo v zadnjih desetletjih. Uveljavili so ga priseljeni meščani s sredstvi javnega obveščanja in lokalnimi oblastnimi strukturami. Enako velja za ime Koprsko primorje, ki so si ga prizadevali uveljaviti zlasti geografi (Gams 1991). Kot protiutež obema imenom se pojavlja ime Šavrinija, vendar je tako zgodovinsko kot vsebinsko sporno. Kljub temu se je dokaj na široko uveljavilo; verjetno zato, ker označuje samo podeželski del Istre in jasno pokaže na razliko med mesti oziroma priobalnim pasom in podeželskim zaledjem. Baskar (2002a, 130) je uveljavljanje imen Šavrinija in Šavrinško gričevje razumel kot maščevanje staroselskih podeželanov novodobnim meščanom. Po njegovem hoče imeti podeželje svoje lastno ime, ki ga noče deliti z meščani.

V prejšnjem odstavku smo se dotaknili bistva še enega koncepta, to je kulturnih razlik, ki temeljijo na avtohtonosti oziroma neavtohtonosti. Nekdanje Italijane so zamenjali Slovenci in priseljenci iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. Podeželsko prebivalstvo je na podlagi medsebojnega poznavanja in predvidljivosti z Italijani spleto nevidno mrežo povezav in stikov. Novodobni meščani so za podeželsko prebivalstvo tuji in nerazumljivi. Po mnenju podeželskega prebivalstva niso hoteli dojeti bistva te pokrajine in se zato se ji niso znali prilagoditi.

Zato so mesta prostor tujega. Po 2. svetovni vojni je eno tujo prvine (tujo z vidika Slovencev) zamenjala druga. Vendar pa so bili Italijani avtohtoni in Slovenci so jih dobro poznali in zlahka sprejemali, medtem ko priseljenih Jugoslovancev niso. Po analiziranih navedkih sodeč zato, ker so izbrisali sredozemski duh mest. Posebna kategorija v skupini »oni« so vikendaši, tako prebivalci obalnih mest kot prišleki iz notranjosti Slovenije, pri čemer je posebej izražena bojazen pred razprodajo nepremičnin.

Odnos mesto: podeželje se ne nanaša zgolj na odnos med istrskim podeželjem ter obalnimi mesti s Trstom, ampak se razširja na odnos do celinske Slovenije z Ljub-

ljano kot njeno prestolnico. V tej sferi se pojavlja odnos Slovenci : Istrani, ki, čeprav gre le za dojemanje Istranov, izpostavlja podcenjevanje Istranov in Istre s strani celinskih Slovencev. Istranom se je zdelo, da so jih imeli drugi Slovenci za manjvredne in da je vse, kar je istrskega, samodejno dobilo negativen prizvok. Del krivde za takšen občutek odrinjenosti ima tudi država, saj Istrani kljub obveznemu plačevanju naročnine dolgo niso sprejemali signalov nacionalnega radia in televizije. V Rakitovcu so si na primer lahko prvič ogledali osrednji dnevnik nacionalne televizije šele konec osemdesetih let, po uspešno izpeljanem »vaškem uporu«.

5 Sklep

Sredozemlje je tradicionalno območje intenzivnih stikov med različnimi narodi. Prvine slovanske, romanske in delno germanske kulture so se v Istri prepletale v multikulturno družbo, ki je, čeprav precej spremenjena, še vedno prisotna. Do 1. svetovne vojne je bila slovenska Istra prek Trsta vpeta v gospodarske, družbene in preostale tokove Balkana, Sredozemlja in srednje Evrope. Istrski vsakdan sta močno razburkala 2. svetovna vojna in dogajanje po njej. Najmočnejši koncept v tem obdobju je jugoslovansko-italijanska meja kot fizična, družbena in ideološka ločnica. Osamosvojitve Slovenije je povzročila nove prostorske in vsebinske spremembe, vendar v omejenem obsegu.

Družbene, politične in gospodarske spremembe so se med drugim jasno odrazile tudi v kulturni pokrajini. Temeljni vprašanja, ki smo si ju zastavili, sta, kaj pokrajina pomeni ljudem in kako so razne spremembe vplivale na spreminjanje njenega dojemanja. V pričujoči monografiji ne govorimo o neposrednih spremembah prvin kulturne pokrajine, ampak o odnosu ljudi do njih. V središču zanimanja so bile zgodovinske predstave o pokrajini, kot so zastopane v različnih pisnih virih. Izhajali smo iz postmodernističnega gledanja, po katerem pokrajina ni več samo materialna stvarnost, ampak družbeni in kulturni dokument, katerega branje omogoča razkritje pomenskih slojev in procesov, ki ta dokument sestavljajo. V našem primeru je ta dokument obmejna pokrajina kot rezultat vrste kulturnih, družbenih, gospodarskih in političnih interakcij ter procesov, ki so se dogajali ali se še dogajajo v prostoru. Naše razumevanje pokrajine temelji na odnosu med dvema ravnama: kako je pokrajina sestavljena in oblikovana ter na pripisanem pomenu in izkušnjah, ki jih je generirala. Pokrajina ni nevtralna in pasivna, ampak se z družbenoprostorskimi odnosi nenehno dograjuje in preoblikuje. Zato je tako kot vsak prostor proizvod kulturnih, družbenih, gospodarskih in političnih odnosov.

Klasično morfološko raziskovanje otipljivih prvin kulturne pokrajine je na podlagi teoretičnega in metodološkega znanja mogoče nadgraditi s preučevanjem dojemanja pokrajine in tako kulturno pokrajino celostno obravnavati. Analizirali smo

besedila in kodirali pojme, povezane z mejo, ideologijo in pokrajino. Več kot 1000 kodiranih pojmov kaže na širino dojemanja oziroma pojmovanja pokrajine. V naslednjih korakih smo kodirane pojme združevali v skupine oziroma kategorije ter iz njih oblikovali devet vsebinskih sklopov, ki sestavljajo pojem pokrajina. Že sami naslovi teh vsebinskih sklopov, še bolj pa njihov natančen pregled kažejo, da so se namesto klasičnih pokrajinskih sestavin, kot so na primer raba tal, naselja in prebivalstvo, izoblikovale kompleksnejše vsebine, ki pravkar naštete sicer vsebujejo, vendar v drugačnih povezavah in kontekstih.

Na podlagi postopkov utemeljevalne teorije so se izoblikovale naslednje vsebine kulturne pokrajine:

- pokrajina kot naravno okolje,
- pokrajina in stiki s sosednjimi območji,
- pokrajina kot vir preživetja,
- pokrajina kot pripadnost,
- odtujenost od pokrajine,
- pokrajina kot podeželska idila,
- pokrajina spolov,
- pokrajina kot dostopnost in mobilnost ter
- pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem.

S tem smo se približali holističnemu gledanju na pokrajino oziroma razumevanju pokrajine kot sistema materialnih ter nematerialnih prvin in procesov, ki jih usmerjajo (slika 1). Navedene vsebinske sklope lahko združimo v tri vidike pokrajine: materialnega, nematerialnega in procesnega. Materialni del sestavlja sklopa pokrajina kot naravno okolje in pokrajina kot vir preživetja, ki odsevata temeljno paradigma pokrajine, to je od človeka preoblikovano naravno pokrajino. Ena najstarejših človekovih dejavnosti je kmetijstvo, ki zaradi svoje narave pokrajino oblikuje zelo na široko. Nematerialni del sestavljajo sklopi pokrajina kot pripadnost, odtujenost od pokrajine, pokrajina kot podeželska idila in pokrajina spolov. Procesi so zaobjeti v preostalih kategorijah: pokrajina in stiki s sosednjimi območji, pokrajina kot dostopnost in mobilnost ter pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem.

Že bežen pogled na konceptualna omrežja, predstavljena v 4. poglavju, pokaže, da zgornja na videz preprosta in logična delitev ni tako enoznačna. V vsaki od kategorij so namreč koncepti, ki segajo tako na področje materialnih kot nematerialnih prvin pokrajine. Nobena izdvojena vsebina kulturne geografije ni le otipljiva ali neotipljiva, ampak skupek obojih. Pokrajina se najbolj neposredno spreminja zaradi ukrepov v kmetijstvu, kot so na primer hidromelioracije ali terasiranje pobočij, na ukrepe pa vplivajo vrsta dejavnikov z različnih področij osebnega in družbenega življenja ter odnos ljudi do kmetijstva. Nekatere vsebine so bolj materialne, druge bolj nematerialne, vsekakor pa so novost v slovenski geografiji. Če med nematerialnimi vsebinami izpostavimo pokrajino spolov in jo natančneje pogledamo, lahko ugotovimo

vimo, da je za zelo neotipljivim vidikom pokrajine povsem materialen in otipljiv vidik. Položaj ženske v družbi je na primer odvisen od njenega življenja in funkcioniranja v realnem svetu s strategijo boja proti pomanjkanju. Pokrajina je resnično kompleksen sistem, v katerem se njen otipljivi in neotipljivi del ter procesi v njej tesno in neločljivo prepletajo.

Razumevanje, da pokrajina ni zgolj videno, ampak predvsem dojeto, je povezano z nekaterimi težavami oziroma problemi. Najprej velja izpostaviti tendencioznost oziroma pristranskost besedil, kar je v tem primeru neizogibno. Posameznikovo dojetje kateregakoli fenomena je rezultat oziroma posledica njegovega osebnega pogleda in kulturnega okolja, iz katerega izhaja. Glede na osebnost in pogled na svet selekcionira in izmaliči vse informacije. Njegova slika pokrajine je selektivna; resničnosti je lahko zelo blizu ali zelo oddaljena.

Nekatere teme in obdobja so natančneje pokriti kot drugi. To dejstvo je na nek način povezano s prej omenjeno slabostjo, obenem pa je to pomemben podatek oziroma pokazatelj, s katerim se odraža odnos do neke vsebine ali obdobja in priznava njene oziroma njegove (ne)pomembnosti.

Naslednji problem, ki je lahko razumljen tudi kot dodatno pojasnilo, je dejstvo, da se bolj oddaljena preteklost idealizira. Veliko analiziranih besedil opisuje kmečko preteklost oziroma odnos do nje. Težnja historicizma je v Istri prisotna že desetletja, čeprav se zdi, da je še posebej zaživela po osamosvojitvi Slovenije. Hkrati z oddaljenostjo se spreminja pogled na preteklost. Istrani so vedno hrepeneli po prejšnji oblasti in prejšnji državi, čeprav je imela mnogo pomanjkljivosti in so bili z njo prej nezadovoljni kot zadovoljni. Poleg tega so nekateri koncepti z oddaljenostjo izgubili ostrino.

Navedene slabosti izbrane metode so obenem njene prednosti, saj preučevano polje dodatno osvetljujejo. Kot težavo velja omeniti še dolgotrajno oziroma zamudno delo pri digitaliziranju besedil in tudi njihovi poznejši obdelavi.

Gibalo razvoja istrske pokrajine je odnos med mestom in podeželjem, ki je obenem odraz razmerja moči med njima. Sinergija med mestom in podeželjem je imela pomembno vlogo pri pridobivanju materialnih sredstev, ki so pomagala preživeti podeželskemu prebivalstvu. Ukrepe, ki jih je sprejemala uradna politika, so uresničevali v različnih ustanovah s sedežem v mestih. Zato so imeli ljudje do mest izrazito odklonilen odnos, saj so jih gospodarsko in narodnostno izžemala. V mestu so bivali veljaki, ki so pokupili njihovo zemljo, predpisovali nove davke, postavljali nove zahteve in izdajali različna dovoljenja.

Največje spremembe v pokrajini so povzročili politične razmere po 2. svetovni vojni, uresničevanje idej socializma in odrezanost slovenske Istre od Trsta. Pri obravnavanju prostorskih značilnosti se je izkazalo, da so celotno obravnavano območje zaznamovali tako spremembe po 1. kot po 2. svetovni vojni. Po 1. svetovni vojni meja ni bila neposredni generator sprememb, čeprav je z njo povezana vključitev v drugo državo z drugačno organizacijo in drugačnimi prostorskimi povezavami. Zaradi

vključitve v Kraljevino Italijo in posledično izgube nekdanjega avstrijskega trga se je Istra še tesneje navezala na Trst. Njegovo vplivno območje je obsegalo celotno Istro. To je tudi razlog, da je imela nova razmejitve po 2. svetovni vojni, ki je Trst odrezala od zaledja, tako močne pokrajinske učinke. Slovenska Istra in košček hrvaške Istre sta bila nekaj let ločena z notranjo mejo, to je mejo med cono B Svobodnega tržiškega naselja in Jugoslavijo.

Spremembe mej in spremljajoče družbenopolitične razmere so odločilno vplivale na življenje ljudi, kar se seveda odraža tudi v kulturni pokrajini. Spremembe so bile tako hitre in globoke, da jih ljudje niso imeli časa ponotranjiti, kar je povzročalo občutek odtujenosti in posledično vodilo v krizo identitete. Analiza dojemanja sprememb je razkrila, da so bile spremembe v vidni pokrajini hitrejšje kot spremembe v nevidni pokrajini. Zaradi družbenih in gospodarskih razlogov se je materialna pokrajina hitro spreminjala, ljudje pa teh sprememb še niso ponotranjili oziroma so jih ocenjevali negativno, na primer pozidavo plodne zemlje, zaraščanje, izginjanje tipičnih istrskih arhitekturnih prvin, uvajanje novih arhitekturnih prvin, propadanje kulturnih teras. Protiutez so izrazito pozitivno naravnani koncepti, ki večinoma izražajo romantično gledanje na Istro in ustvarjajo arhetipski pokrajinski mit. Romantično gledanje na Istro je identično romantičnemu gledanju na pokrajino. Odnos do nje se pogosto uresničuje v odnosu do zemlje. Za večino je bila lepa terasirana pokrajina, preprejena s suhimi zidovi, vzdrževanimi pašniki ter urejenimi vinogradi in sadovnjaki (Frančič 1993, 44): »... *Vrste zamejenih kamnitih zidov, trsi trt, grčasta debela oljk in vitke ciprese so pokrajini dajali čaroben videz* ...«. Ta pokrajinski mit je močno prisoten, o čemer pričajo naslednje retorične figure:

- vrt, vinograd prežlahtnih trt,
- nežen oljkov gaj,
- mandljev cvet,
- lepa, Istra, v cvetnem snegu,
- vasi ... počivale neoskrunjene v svoji sredozemski lepoti, kot osamljeni stražarji po hribih.
- viri njenih sladkosti!
- Istra ... še neizrabljena, deviška zemlja ...

Pokrajinski mit je pogosto izražal negativen odnos do razvrednotenja pokrajinske prvine (Franca 1995, 90): »... *V času mojega otroštva so bili pašniki lepo negovani, skrbno obzidani* ...«. Mit temelji na pretekli pokrajini, preteklost pa so mladost, družina in spomini na dom, posamezne točke v itinerariju pripadnosti pokrajini. Preteklost obstaja in se reproducira skozi številne spomine. S konceptom spomini smo kodirali kar 29 navedkov. Govorijo o majhni, kamniti hiši, terasah, kmetijstvu, družini, tradiciji, praznikih, pa tudi o garanju in deroči reki. Iz vseh veje hrepenenje po minulih časih in značilnih preteklih pokrajinah. S tem je povezan tudi odnos ljudi, ki svojo intimno pokrajino še vedno doživljajo kot pokrajino preteklosti. To pomeni, da je prišlo do zamika med materialnimi spremembami in njihovim dojemanjem.

Geopolitične spremembe z novimi mejami so povzročale odtujenost. Nekatere prvine prejšnjih ureditev so bile zavestno odstranjene, na primer imena naselij po 1. svetovni vojni, ime Julijska krajina ter kmečka veleposestva po 2. svetovni vojni. Spet druge prvine so izginjale postopoma (na primer ime Istra), čeprav so nekateri ostanki sčasoma ponovno dobili pomen (na primer izraz Šavrinka), kar je v ljudeh vzbujalo nerazumevanje in občutek odtujenosti. Občutek odtujenosti izhaja iz neskladja med ohranjenimi prvinami, katerih pomen se je ob menjavanju družbenopolitične ureditve spreminjal, in novimi prvinami, ki simbolizirajo aktualno ureditev. Po pokrajinski simboliki se pogosto posega tudi za izražanje odtujenosti. Drevo, ki zavzema pomembno mesto, lahko simbolizira tako trdoživost in odpornost kot neposredno odtujenost.

Zaradi pogostega spreminjanja družbenoeekonomske ureditve so bili ljudje do sprememb nezaupljivi, kar je povzročilo pomembne posledice v pokrajini. Med najpogostejše kodiranimi koncepti in koncepti z veliko povezavami sta na primer depopulacija in opuščanje kmetijstva. Politično motivirane družbene in gospodarske spremembe sta spremljala in podžigala nasprotje med »mi« in »oni« ter dialektični sistem, ki je zelo pomemben v oblikovanju identitete. Ta razkorak je dvodimenzionalen. Na horizontalni ravni se različnost med perspektivo notranjih in zunanjih opazovalcev seka z vertikalno perspektivo, ki temelji na moči. V slednjo, ki bi jo lahko označili tudi kot pogled »od spodaj« ali »od zgoraj«, je vtisnjena ideologija, ki je gonilna sila in povzročiteljica jasnega razločevanja ljudi na tiste »od spodaj« in tiste »od zgoraj« (Paasi 2003). Za oblikovanje regionalne identitete je pomembno, kako se ta perspektiva materializira v pokrajini. V slovenski Istri ta dvojnost temelji na prostorskem razmerju obala: notranjost, ki poleg obeh perspektiv vključuje tudi narodnostni vidik. Koncepti, ki se navezujejo na pravkar povedano in to tudi potrjujejo, so predstavljeni v preglednici 3.

V obdobju med svetovnima vojnama je razlikovanje med »mi« in »oni« temeljilo na razlikah med italijanskimi meščani, ki so imeli finančno in politično moč, ter revnimi podeželskimi Slovenci. Zato gre za povsem jasno nasprotje med »od spodaj« in »od zgoraj«. Mesta, v katerih so bivali »od zgoraj«, so bila zato vir zaničevanja, finančnega obremenjevanja, postavljanja pravil in zakonov. Poosebljala so državo, ki je Slovence tlačila zaradi etnične drugačnosti. To negativno dojemanje se je preneslo tudi na morje; ob njem so stara mesta, katerih prebivalci so ljudem, ki so v njih iskali dodaten zaslužek, dajali občutek manjvrednosti. Zato so se ti v mestih počutili odtujene. Od predstavljene slike odstopata samo dva koncepta. Prvi se nanaša na izoblikovano etnično mejo med Slovenci in Hrvati, ki je bila zaznavna kljub neobstoju upravne meje. Drugi koncept se nanaša na italijanske priseljenke, ki so se postopoma vrivali med slovenske podeželane.

2. svetovna vojna in z njo povezane korenite spremembe so nekdanjo sliko temeljito predrugačile. Najprej je treba poudariti, da se je zaradi vključitve v novo državo

*Preglednica 3: Koncepti, ki označujejo dialektično nasprotje med »mi« in »oni«
(* ti koncepti se verjetno nadaljujejo v obdobje po osamosvojitvi Slovenije; pogosto
je bilo težko določiti, na katero obdobje se besedila nanašajo).*

koncepti		
iz obdobja med svetovnimi vojnama	iz obdobja med letoma 1945 in 1991	iz obdobja po letu 1991
domačini : tujci – razlikovanje država – sovražnica	oblastniki – tujci	
lastnik : kolon	ime – (ne)domačinska raba* ime – emsko* ime – etsko*	
ime Istra – prisvajanje Slovenci : Italijani	priseljenci ime Obala – vsiljeno* ime Šavrinija – vsiljeno* odnos SLO Istra : HR Istra	odnos slovenska Istra : hrvaška Istra
Istra – »Istra«	istrsko – manjvredno odnos Slovenci : Istrani	
Italijani – dolinci Slovenci – hribovci italijansko = fašizem slovensko = komunizem kmet : meščan	kmet : meščan Istrani iz zaledja : novodobni meščani* kulturne razlike* mesto – nedosegljivo mesto – sovražnik	
odnos – mesto : podeželje mesto – zaničevanje Slovencev	odnos – mesto : podeželje kozmo-balkanska mesta : slovensko podeželje*	

mesto : podeželje – različnost	mesto : podeželje – različnost*	
mesto = oblast		
mi/oni – razlikovanje	mi/oni – razlikovanje	
morje – tuje	alohtonost/avtohtonost*	
	Neistran*	
	neprilagajanje	
	Neslovenci*	
	odnos do celinske Slovenije*	odnos do Hrvatov – slabšanje
odnos morje : zaledje	odnos do tujcev – negativen	
Piran – odtujenost	odnos Slovenija : Istra*	
	poimenovanje – alternativno	
	(Koprsko primorje, Primorje,	
	Slovensko primorje, Obala)*	
	prebivalstvo – avtohtono*	
priseljenci iz Italije	priseljenci – manj razviti	
	priseljeno meščanstvo	
revni : bogati		
podeželski drugi	podeželski drugi	
slovensko-hrvaška		
narodnostna meja		
Slovani : Romani	Slovenci iz notranjosti*	
	Slovenci/Istrani*	
	stik različnih kultur	slovensko-hrvaška meja
večvrednost : manjvrednost	večvrednost : manjvrednost	stik različnih kultur
		znotraj Evropske zveze : zunaj
		evropske zveze

razlikovanje z odnosa med mestom in podeželjem razširilo na odnos do preostale, torej neistrske Slovenije. Neistrani so dobili predznak tujcev. Istrani jim očitajo nepoznavanje Istre in tudi zaničevalni odnos. Razmerje med mestom in podeželjem prav tako odraža horizontalno razlikovanje med notranjimi in zunanjimi opazovalci. Slednji so vsi priseljenci, tako Slovenci kot Neslovenci, ki so v obalna mesta prišli iskati življenjsko priložnost. Vsem je skupno neprilagajanje okolju in nesprejemanje istrstva,

Slika 31: Hrvaška si lasti ime Istra, na kar kažejo občestne oznake v bližini hrvaško-slovenske meje. Italijanska skupnost je ob postavitvi podobne table pred Sečovljami protestirala, saj naj bi taka dejanja Istro delila (Girod 1997).

kar je povzročilo vpeljevanje skonstruiranih imen območja. Zaradi tega in zaradi kulturnih razlik notranji opazovalci dojemajo še globlji prepad med njimi in prišleki kot v prejšnjem obdobju med njimi in Italijani. Razmerja moči odraža le koncept oblastniki – tuji. V tem obdobju so se poglabljale razlike med slovenskim in hrvaškim delom Istre, ki ga je nadgradila republiška administrativna meja.

Razlikovanje med Slovenci in Hrvati v Istri je še poglobila osamosvojitve Slovenije in Hrvaške. Neusklajene ozemeljske zahteve v Istri so neogibno povzročile poslabšanje odnosov med sosednjima narodoma. Razlike med njima so se povečevale tudi zaradi različnih razvojnih usmeritev.

Kje je torej slovenska Istra v procesu oblikovanja regionalne identitete? Ta proces je sestavljen iz treh korakov: postavljanja mej, oblikovanja simbolov in institucionalnega organiziranja. Za prvo stopnjo smo že ugotovili, da so se meje in države (pre)hitro menjavale, da bi se ozemlje lahko konsolidiralo in oblikovalo svoje pozicije glede na sosednja območja. Sodobni problem je ponekod še nedoločena meja s Hrvaško. Na tej ravni ima pomembno vlogo razlikovanje med »mi« in »oni«. Če se pogledimo v preglednico 3 s številnimi koncepti, ki odražajo to nasprotje, bi na hitro lahko sklenili, da na tem področju ni težav, vendar žal ni tako. V nasprotju

s koncepti iz obdobja po osamosvojitvi, ki kažejo na definiranje mentalne meje med slovensko in hrvaško Istro, ter s koncepti iz obdobja med letoma 1945 in 1991, ki definirajo mentalno mejo med Istrani in drugimi Slovenci, preostali koncepti oblikujejo nove notranje mentalne meje, to je meje med mestom in podeželjem. To so razlogi za izkrivljeno podobo, zaradi katere proces oblikovanja regije ne more suvereno preiti na naslednjo, drugo stopnjo. Kljub temu na simbolni ravni ni večjih težav. Koncept regije je izražen v številnih literarnih delih in tudi z različnimi prvinami materialnih in simbolnih pokrajin, vendar se te nanašajo zgolj na podeželje. Manjka skupna, enotna simbolika. Kozo kot simbol Istre (slika 9) so si prisvojili Hrvati. Zaradi težav na prvih dveh stopnjah institucionalna raven ni dosežena in institucionalizirana regija slovenska Istra še ne obstaja.

Meje so se globoko zarezale v vsakdanje življenje Istranov, zato so izzvale negativne odzive. Meja je praviloma razumljena negativno, čeprav je analiza pokazala, da je ravno meja omogočala in dajala dodaten zaslužek. Po 1. svetovni vojni, ko se je italijanska država na vzhodu zarezala daleč v slovensko etnično ozemlje, je po pričakovanju zelo malo neposrednih zapisov o meji. Istra takrat ni bila mejna pokrajina. Tudi tedanja meja, čeprav precej oddaljena, je omogočala dodaten zaslužek, zlasti zaradi ilegalnega trgovanja s tobakom. Po 2. svetovni vojni je meja Istro resda odrezala od Trsta, vendar je na drugi strani ravno ta meja zagotavljala zaslužek. Kmetovalci so lahko v Trst in njegovo okolico kmetijske pridelke prodajali po višji ceni, kot bi jih na slovenski strani. Z razlikami je povezan tudi nakup oblačil. Neenakost v gospodarskem in družbenem razvoju, pa tudi v osebnem standardu je Istranom nudila dodatne možnosti za preživetje.

V kulturni pokrajini je pomemben dejavnik čas, saj imajo spremembe časovno dimenzijo. Zaznavanje in dojemanje pokrajine oblikuje človekovo doživljanje tako časa kot prostora. V našem preučevanju zgodovinskih kulturnih pokrajin čas temelji na zgodovinskih spominih in sodobnih vtisih. Ljudje ga ne dojemajo samega zase, ampak s spremembami ali dogodki, ki imajo časovno komponento. Dojemajo tako dogodke kot tudi njihova časovna razmerja (Le Poidevin 2004). Dojemanje časa in s časom povezanih sprememb je v Istri verjetno drugačno kot na primer v stabilnejših srednjeevropskih pokrajinah. V Istri so se spremembe dogajale skoraj v vsaki generaciji ali celo pogostejše. Obdobje po 2. svetovni vojni do leta 1954 velja za eno najburnejših v Evropi.

Vsaka pokrajina je sestavljena iz slojev iz različnih časovnih obdobj, tako imenovanih palimpsestov, naloženih drug na drugega. Pokrajine in življenjski prostori so vedno veččasovni. Lynch (1972, 168–173) to imenuje »časovni kolaž« našega okolja, ki je sestavljen ne le iz posebnih spominov, povezanih z določenimi prvinami materialne kulture, ampak tudi iz kulturnih sledi in ostankov iz različnih obdobj. Preteklost je prisotna povsod. Tudi besedila, ki so nastala v zadnjem desetletju, govorijo večinoma o preteklosti. Obdobje med svetovnima vojnoma in takoj po 2. svetovni

vojni se je tako močno zarezalo v življenje ljudi, da se je ohranilo vse do sodobnosti. V primerjavi s temi spremembami je zadnja sprememba meje po osamosvojitvi Slovenije zelo redko omenjana. Dogodki iz prejšnjih obdobj so postali del kolektivnega spomina, ki vsebuje močno prostorsko dimenzijo in je povezan z določenimi kraji v pokrajini. Tako je na primer najpomembnejši kraj v kolektivnem spominu Istranov zagotovo Trst, kar gre pripisati njegovemu zagotavljanju preživetvenih možnosti v preteklosti.

Monografijo lahko sklenemo z ugotovitvijo, da računalniško podprte kvalitativne analize besedil odpirajo vrsto možnosti na področju geografije in sorodnih ved, še zlasti na podlagi analiziranja obsežnejših odgovorov, intervjujev in leposlovja. Pričujoča monografija odpira področje, ki je čedalje pomembnejše ne le v teoretičnem smislu, ampak še bolj v praktičnem. Predstavlja eno izmed možnosti za preučevanje odnosa do življenjskega okolja in identificiranja s pomeni pokrajine. Identificiranje je temeljni predpogoj za oblikovanje odgovornega odnosa do nje. Čut pripadnosti pokrajini, ki ji ljudje pripisujejo kulturno in zgodovinsko vrednost, obenem pa jo razumejo kot življenjski prostor svoje družine in lokalne skupnosti, je zagotovilo, da se bo skrbi za lastno dobro pridružila obča skrb za pokrajino. Preučevanje odnosa do pokrajine in upoštevanje ugotovitev v razvojnih programih naj bi omogočilo uravnotežen razvoj pokrajine in zagotovilo njeno stabilnost. Na tem področju je v slovenski geografiji še veliko manevrskega prostora, saj se je spoznanje, da je mnenje ljudi nadvse pomembno, šele pričelo uveljavljati.

6 Seznam virov in literature

- Ambrož, M., Mavrič, M. 2007: Socially represented knowledge about tourism. Medmrežje: <http://www.Fm-Kp.Si/Zalozba/Isbn/961-6486-71-3/374-375.pdf> (15. 1. 2007).
- Antrop, M. 1998: Landscape change: plan or chaos? Landscape and Urban Planning 41, 3-4. Amsterdam, Oxford, New York, Tokyo.
- Antrop, M. 2000: Background concepts for integrated landscape analysis. Agriculture, Ecosystems & Environment 77, 1-2. New York.
- Axelrod, R. 1997: The Dissemination of Culture: A Model with local Convergence and Global Polarisation. Journal of Conflict Resolution 41-2. Thousand Oaks.
- Barnes, T. J., Duncan, J. S. 1992: Writing Worlds: Discourse, Text, and Metaphors in the Representation of Landscape. London.
- Baskar, B. 2002a: Med regionalizacijo in nacionalizacijo: iznajdba šavrsinske identitete. Annales. Series historia et sociologia 12-1. Koper.
- Baskar, B. 2002b: Dvoumni Mediteran: študije o regionalnem prekrivanju na vzhodnojadranskem območju. Koper.

- Bhowmick, T. 2006: Building an Exploratory Visual Analysis Tool for Qualitative Researchers. Medmrežje: http://www.geovista.psu.edu/publications/2006/Bhowmick_AutoCarto_QualRes_06.pdf (23. 8. 2007).
- Bourassa, S. C. 1991: The aesthetics of landscape. London.
- Brumen, B. 2000: Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter. Ljubljana.
- Bržan, A. 2001: Ud kapca du murja. Koper.
- Bufon, M. 1992: Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost: obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah: primer Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini. Trst.
- Bufon, M. 1993: Kulturne in socialne dimenzije obmejnih območij: primer italijansko-slovenske prekomejne regije na Goriškem. Geographica Slovenica 24. Ljubljana.
- Cosgrove, D. 1989: A terrain of metaphor: cultural geography 1988–1989. Progress in Human Geography. London.
- Cosgrove, D. 1993: Commentary on »The Reinvention of Cultural Geography« by Price and Lewis. Annals of the Association of American Geographers 83-3. Washington.
- Cosgrove, D. 1998: Social Formation and Symbolic Landscape. London.
- Cosgrove, D. 2000: Cultural geography. The Dictionary of Human Geography. Oxford, Malden.
- Cosgrove, D. 2002: The iconography of landscape: essays on the symbolic representation, design and use of past environments. Cambridge.
- Crang, M. 1998: Cultural geography. London, New York.
- Cross, J. 2006: What is 'Sense of Place'? Medmrežje: http://www.western.edu/headwaters/archives/headwaters12_papers/cross_paper.html (3. 4. 2006).
- Dular, A. 1996: Vinogradništvo Slovenske Istre v arhivih slovenskega Etnografskega muzeja. Dežela refoška. Knjižnica Annales 10. Koper.
- Duncan, J. S. 1993: Landscape of the self/landscapes of the other(s): cultural geography 1991–92. Progress in human geography 17. London.
- Duncan, J. S. 2005: The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandy Kingdom. New York, Port Chester, Melbourne, Sydney.
- Ferletič, Z. 1996: Vinakoper – nastanek in razvoj. Dežela refoška. Knjižnica Annales 10. Koper.
- Franca, M. 1995: Šavrinske zgodbe 3. Koper.
- Frančič, F. 1993: Istra, gea mea. Ljubljana.
- Gams, I. 1991: Analiza imen za obalno regijo. Annales: anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin 1-1. Koper.
- Garau, M. 2003: The Impact of Avatar Fidelity on Social Interaction in Virtual Environments. [Http://www.cs.ucl.ac.uk/staff/M.Garau/papers/garau_phd.pdf](http://www.cs.ucl.ac.uk/staff/M.Garau/papers/garau_phd.pdf) (5. 4. 2008).
- Giddens, A. 1976: Hermeneutics, ethnomethodology, and problems of interpretive analysis. The uses of controversy in sociology. New York.

- Girod, I. 1997: *En quete de memoire: recits historiques et identite en Istrie. Dire les autres: Reflexions et pratiques ethnologiques*. Lausanne.
- Gosar, A. 2005: *Europe in a globalized world*. Globalizirana Evropa. Knjižnica Annales Majora. Koper.
- Habjan, V. 2003: *Zgodovinska zasidranost Slovencev v Istri*. Ljubljana.
- Heatwole, C. A. 2006: *Culture: a Geographical Perspective*. Medmrežje: <http://www.em-sc.nysed.gov/ciai/socst/grade3/geograph.html> (4. 10. 2006).
- Jackson, J. B. 1984: *Discovering the vernacular landscape*. New Haven.
- Jackson, P. 1989: *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography*. London, Boston, Sydney.
- Jackson R. H., Hudman, L. E. 1990: *Cultural geography: people, places and environment*. St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco.
- Jones, M. 2003: *The concept of cultural landscape: discourse and narratives. Landscape interfaces: cultural heritage in changing landscapes*. Dordrecht, Boston, London.
- Jurinčič, E. 1990: *Spoznavanje Istre*. Primorska srečanja 15, 106-107. Nova Gorica, Koper, Idrija.
- Jurinčič, E. 1994: *Nevidne meje Istre*. Primorska srečanja 18-162. Nova Gorica, Koper, Idrija.
- Keisteri, T. 1990: *The study of changes in cultural landscapes*. Fennia 168-1. Helsinki.
- Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M. (ur.) 2005: *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana.
- Kladnik, D., Perko, D., Urbanc, M. 2009: *Cultural landscapes in Slovenia from a geographical perspective*. Cultural landscape. Kraków.
- Klemenčič, M. M. 2005: *Regija in regionalna struktura Slovenije*. Dela 23. Ljubljana.
- Kocjančič, A. 1988: *Istran*. Slovenska Istra. Ljubljana.
- Kocjančič, A. 1990a: *Kamen, trn in brin*. Koledar. Gorica.
- Kocjančič, A. 1990b: *Mandljev cvet*. Koledar. Gorica.
- Kocjančič, A. 2001: *Šavrinske pesmi*. Koper.
- Kocjančič, K., Rojac, N. 2003: *Čez dve meji v Trst*. Brazde s trmuna 8. Lopar, Koper.
- Kohli, M. 1996: *The problems of generation: family, economy, politics*. Public lectures. Medmrežje: <http://www.col-bud.hu/main/PubArchive/PL/PL14-Kohli.pdf> (20. 12. 2004).
- Krnel-Umek, D. 1998: *Razvoj etnične podobe Istre*. Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri. Ljubljana.
- Le Poidevin, R. 2004: *The Experience and Perception of Time*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Medmrežje: <http://Plato.Stanford.Edu/Archives/Win2004/Entries/Timeexperience> (2. 3. 2005).
- Lynch, K. 1972: *What Time Is This Place?* Cambridge, London.

- Marković, I. 1994: Ozkotirna železniška proga Trst–Poreč: (1902–1935). Primorska srečanja 18-162. Nova Gorica, Koper, Idrija.
- Marsh, B. 1987: Continuity and Decline in the Anthracite Towns of Pennsylvania. *Annals of the Association of American Geographers* 77-3. Washington.
- Marušič, B. 1993: Od kdaj ime »Primorska«. Primorska srečanja 18-140. Nova Gorica, Koper, Idrija.
- Massey, D. 1994: Space, place and gender. London, Methuen.
- Medmrežje 1: <http://www.med.mun.ca/hiapc/Readings/social-rep-MM.pp> (14. 1. 2007).
- Medmrežje 2: <http://www.ssc.uwo.ca/geog/undergrad/courses/237a.pdf> (15. 8. 2007).
- Medmrežje 3: <http://www.uwec.edu/mcnair/Cohort6/DavisSerena/SerenaDavisCV.htm> (15. 8. 2007).
- Medmrežje 4: <http://www.geography.unibe.ch/lenya/giub/live/research/socgeo/MitarbeiterInnen-1/mitarbeiterinnen/lebenslauf.html> (15. 8. 2007).
- Medmrežje 5: http://www.geo.wvu.edu/~Oberhauser/Teaching/Qual_Mthds/syllabus.pdf (15. 8. 2007).
- Medmrežje 6: <http://www.gslis.utexas.edu/~palmquis/courses/content.html> (10. 11. 2005).
- Medmrežje 7: <http://depts.washington.edu/pettt/papers/shelton-hedley-art02.pdf> (15. 8. 2007).
- Medmrežje 8: <http://es.epa.gov/ncer/fellow/progress/97/mclainre00.html> (15. 8. 2007).
- Medmrežje 9: <http://www.eslarp.uiuc.edu/la/la437-f95/reports/yards/main.html> (14. 1. 2007).
- Medmrežje 10: <http://www.istra-istria.hr/index.php?id=16> (14. 1. 2007).
- Medmrežje 11: http://en.wikipedia.org/wiki/Coat_of_arms_of_Croatia (14. 1. 2007).
- Mesec, B. 1998: Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana.
- Mitchell, D. 2000: Cultural geography: a critical introduction. Oxford, Malden.
- Mitchell, W. J. T. 1994: Landscape and power. Chicago, London.
- Morato, N., Pahor, Š. 2002: Mrak eno jutrnja: storje iz Slovenske Istre. Ljubljana.
- Moscovici, S. 2000: Social representations. Cambridge.
- Muhr, T., Friese, S. 2004: User's Manual for ATLAS.ti 5.0. Medmrežje: <http://www.atlasti.com/downloads/atlman.pdf> (8. 9. 2006).
- Nohl, W. 2001: Sustainable landscape use and aesthetic perception—preliminary reflections on future landscape aesthetics. *Landscape and Urban Planning* 54, 1-4. Amsterdam, Oxford, New York, Tokyo.
- Ogrin, D. 1995: Podnebje Slovenske Istre. Knjižnica Annales 11. Koper.
- Ohnmacht, T. 2006: Mapping social networks in time and space. Projektno poročilo. Institut für Verkehrsplanung und Transportsysteme. Zürich. Medmrežje: http://cost355.inrets.fr/IMG/pdf/STSM_Ohnmacht_01-2006.pdf (23. 8. 2007).
- Olwig, K. 1996: Recovering the Substantive Nature of landscape. *Annals of the Association of American Geographers* 86. Washington.

- Paasi, A. 2003: Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography* 27-4. London.
- Palang, H., Printsmann, A., Konkoly Gyuró, É., Urbanc, M., Skowronek, E., Woloszyn, W. 2006: The forgotten rural landscapes of Central and Eastern Europe. *Landscape ecology* 21. Den Haag.
- Palsdottir, A. H. 2002: History, landscape and national identity: a comparative study of contemporary English and Icelandic literature for children. Medmrežje: http://www.rit-list.is/anna/PhD_Thesis_Palsdottir_2002.pdf (19. 1. 2007).
- Pandit, N. R. 1996: The Creation of Theory: A Recent Application of the Grounded Theory Method. *The Qualitative Report* 2.4.
- Perko, D. 1998: Geografija, regija in regionalizacija. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Polič, M. 2002: Doumevanje okolja. Spoznavni zemljevid Slovenije. Ljubljana.
- Preston, P. W. 1997: Political-Cultural Identity: Citizens and Nations in a Global Era. London.
- Pribac, B. 2001: Vrnitev v deželo Šavrinov: primerjalna reportaža nazaj v čas. 2000 143-144. Ljubljana.
- Primožič Umari L. 2001: Moj dragi Tinjan. Brazde s trmuna 6. Lopar, Koper. Program ATLAS.ti.
- Robertson, I., Richards, P. 2003: Studying cultural landscapes. London.
- Sagan, I. 2004: Looking for the nature of the contemporary region. *Progress in Human Geography* 28-1. London.
- Sauer, C. S. 1963: Land and life: a selection from the writings of Carl Ortwin Sauer. Berkeley, Los Angeles.
- Schama, S. 1995: Landscape and Memory. London.
- Sedmak, M. 2005: Meje in konfini: Rakitovec, vas kulturnih, družbenih in naravnih prepletanj. Knjižnica Annales Majora. Koper.
- Seton-Watson, H. 1980: Nacije i države: ispitivanje porijekla nacija i politike nacionalizma. Zagreb.
- Snoj, M. 1997: Slovenski etimološki slovar. Ljubljana.
- Spirn, A. W. 1998: The language of landscape. New Haven.
- Strauss, A. and Corbin, J. (1990). Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques. Sage Publications.
- Štok-Vojška, N. 2002: Antónci v Pridvoru, Istrjani na Obali: zgodbe, humoreske in igrice. Marežige.
- Štok-Vojška, N. 2003: Moja deštra Istra: o njenih ljudeh, lepotah, posebnostih. Marežige.
- Terkenli, T. S. 2001: Towards a theory of the landscape: the Aegean landscape as a cultural image. *Landscape and Urban Planning* 57, 3-4. Amsterdam, Oxford, New York, Tokyo.
- The Dictionary of Human Geography. Oxford, Malden, 2000.

- Titl, J. 1965: Socialnogeografski problemi na koprskem podežlju. Koper.
- Tomšič, M. 1986: Šavrinke. Ljubljana.
- Tomšič, M. 2004: Zrno od frmrntona. Ljubljana.
- Tuan, Y. 1990: *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes, and values.* New York.
- Twain, M. 1961: *Življenje na Misisipiju.* Ljubljana.
- Ule, M. 2002: Spoznavni procesi in konstrukcija socialne stvarnosti. Spoznavni zemljevid Slovenije. Ljubljana.
- Urbanc, M. 2002: Kulturne pokrajine v Sloveniji. Geografija Slovenije 5. Ljubljana.
- Urbanc, M., Printsman, A., Palang, H., Skowronek, E., Woloszyn, W., Konkoly Gyuró, É. 2004: Comprehension of rapidly transforming landscapes of Central and Eastern Europe in the 20th century. *Acta geographica Slovenica* 44-2. Ljubljana.
- Urbanc, M. 2008: Raba utemeljevalne teorije in programa ATLAS.ti v geografiji. *Geografski vestnik* 80-1. Ljubljana.
- Van 'T Klooster, S. A., van Aselt, M. B. A., Koenis, S. P. 2002: Beyond the essential Contestation: Construction and Deconstruction of Regional Identity. *Ethics, Place and Environment* 5-2. Abingdon.
- van Elzakker, C. P. J. M. 2004: The use of maps in the exploration of geographic data. Doktorska disertacija. Universiteit Utrecht. Medmrežje: <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2004-1220-153527/> (23. 8. 2007).
- Verginella, M. 1998: Istrsko podeželje v vrtincu revolucije. *Acta Histriae* 6. Koper, Milje.
- Vidali R. 1996: Slovenska Istra. Primorska srečanja 20-181. Nova Gorica, Koper, Idrija.
- Vidali R. 1998: Meja. *Brazde s trmuna* 3. Lopar, Koper.
- Vran, B., Guštin, V. 1993: Čigava je Istra. Primorska srečanja 18-148. Nova Gorica, Koper, Idrija.
- Wagner, W. 2003: People in action and social representation: A comment on Jaan Val-siner's (2003) 'Theory of Enablement'. *Papers on Social Representations* 12. Linz.
- Wagner, W., Duveen, G., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi - Cioldi, F., Marková, I., Rose, D. 1999: Theory and method of social representations. *Asian Journal of Social Psychology* 2. Oxford.
- Watkins, T. 1992: *Cultural Studies, New Historicism and Children's Literature. Literature for Children: Contemporary Criticism.* London.
- Whyte, I. D. 2002: *Landscape and History since 1500.* London.

7 Seznam slik

Slika 1: Model pokrajine, ki prikazuje procese. Pokrajina je razdeljena v dojemljivi, subjektivni del in lažje izmerljivi, objektivni del.

Za vsakega so značilni svojstveni procesi (Keisteri 1990, 48).

19

Slika 2: Istra in spreminjanje državnih meja.	22
Slika 3: Zaporedje postopkov pri utemeljevalni teoriji.	34
Slika 4: Določitev enot kodiranja in kodiranje sta uvodni, praviloma zahtevni in zamudni fazi analiziranja besedila (Program ATLAS.ti).	38
Slika 5: Najkompleksnejši iskalni način je povpraševalno orodje, saj temelji na kombinacijah kod (Program ATLAS.ti).	38
Slika 6: Konceptualna raven temelji na razmerjih (Program ATLAS.ti.).	40
Slika 7: Konceptualno omrežje kategorij, ki so se izoblikovale iz analiziranih besedil.	41
Slika 8: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot naravno okolje v obdobju med svetovnima vojnama.	42–43
Slika 9: V rimskem obdobju se je Koper imenoval Capris v pomenu 'koza'. Od takrat dalje je ta žival simbol Istre. Istrski grb izhaja iz obdobja, ko je Istra postala samostojna dežela znotraj Habsburške monarhije (levo zgoraj) – zlata koza z rdečimi rogovi in parklji (levo spodaj) je našla svoj prostor tudi v sodobnem grbu, ta pa je postal del grba in zastave samostojne hrvaške države (desno). V Sloveniji se ta simbol ne pojavlja več, razen ime Capris v imenu različnih organizacij v Kopru (medmrežje 10; medmrežje 11).	45
Slika 10: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot naravno okolje v obdobju med letoma 1945 in 1991.	46–47
Slika 11: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina in stiki s sosednjimi območji v obdobju med svetovnima vojnama.	51
Slika 12: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina in stiki s sosednjimi območji v obdobju med letoma 1945 in 1991.	53
Slika 13: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot vir preživetja v obdobju med svetovnima vojnama.	56–57
Slika 14: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot vir preživetja v obdobju med letoma 1945 in 1991.	60–61
Slika 15: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot pripadnost.	68
Slika 16: Zgovoren grafit iz središča Ljubljane. Čigava je Istra?	75
Slika 17: Konceptualno omrežje kategorije odtujenost od pokrajine v obdobju med svetovnima vojnama.	78
Slika 18: Konceptualno omrežje kategorije odtujenost od pokrajine v obdobju med letoma 1945 in 1991.	80–81
Slika 19: Konceptualno omrežje kategorije odtujenost od pokrajine v obdobju po letu 1991.	86
Slika 20: Depopulacija notranjosti slovenske Istre se kaže tudi v propadanju stavbne dediščine.	87

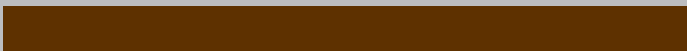
Slika 21: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot podeželska idila v obdobju med svetovnima vojnama.	89
Slika 22: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot podeželska idila v obdobju med letoma 1945 in 1991.	90
Slika 23: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina spolov v obdobju med svetovnima vojnama.	93
Slika 24: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina spolov v obdobju med letoma 1945 in 1991.	97
Slika 25: Kip Jožeta Pohlana v Hrastovljah se je ob odkritju leta 1990 imenoval Istranka, zdaj pa se imenuje Šavrinka. Ob koncu 20. stoletja je izraz Šavrinka dobil izjemno pozitivno konotacijo, ki je temeljila na mobilnosti, svetovljanstvu in pogumu žensk pótovk. Šavrinke so postale eden od simbolov slovenske Istre.	98
Slika 26: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot dostopnost in mobilnost v obdobju med svetovnima vojnama.	100–101
Slika 27: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot dostopnost in mobilnost v obdobju med letoma 1945 in 1991.	104–105
Slika 28: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot dostopnost in mobilnost v obdobju po letu 1991.	110
Slika 29: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem v obdobju med svetovnima vojnama.	112–113
Slika 30: Konceptualno omrežje kategorije pokrajina kot odnos med mestom in podeželjem v obdobju med letoma 1945 in 1991.	116
Slika 31: Hrvaška si lasti ime Istra, na kar kažejo obcestne oznake v bližini hrvaško-slovenske meje. Italijanska skupnost je ob postavitvi podobne table pred Sečovljami protestirala, saj naj bi taka dejanja Istro delila (Girod 1997).	126

8 Seznam preglednic

Preglednica 1: Seznam analiziranih besedil.	23
Preglednica 2: Opredelitev koncepta zemlja.	76
Preglednica 3: Koncepti, ki označujejo dialektično nasprotje med »mi« in »oni«.	124

Seznam knjig iz zbirke Georitem

- 1 Aleš Smrekar: Divja odlagališča odpadkov na območju Ljubljane
- 2 Drago Kladnik: Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen
- 3 Drago Perko: Morfometrija površja Slovenije
- 4 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Zasebni vodnjaki in vrtine na območju Ljubljane
- 5 David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole:
Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih
- 6 Marjan Ravbar, David Bole: Geografski vidiki ustvarjalnosti
- 7 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Gnojišča na Ljubljanskem polju
- 8 Matija Zorn, Blaž Komac: Zemeljski plazovi v Sloveniji
- 9 Marjan Ravbar: Razvojni dejavniki v Sloveniji – ustvarjalnost in naložbe
- 10 Janez Nared, Damjan Kavaš: Spremljanje in vrednotenje regionalne
politike v Sloveniji
- 11 Matej Gabrovec, David Bole: Dnevna mobilnost v Sloveniji
- 12 Nika Razpotnik, Mimi Urbanc, Janez Nared: Prostorska
in razvojna vprašanja Alp
- 13 Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik: Preobrazba podeželske kulturne
pokrajine v Sloveniji
- 14 Jani Kozina: Prometna dostopnost v Sloveniji
- 15 Mimi Urbanc: Pokrajinske predstave o slovenski Istri

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISBN 978-961-254-258-0

9 789612 542580

15,00 €